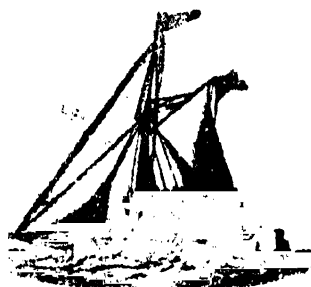

માનસિંહ અમયસિંહની

લોકપ્રિય વાર્તા.

જાપાની પ્રસિદ્ધ કરનાર:—

મહાદેવ રામચંદ્ર ભગુચે-બુકસેલર.

પ્રજા દરવાજા—અમદાવાદ.

આવૃત્તિ ૩ ૭

પ્રત ૨૦૦૦

શ્રી " ભાગ્યોદય પ્રેસ " માં જોડાભાઈ દેવચંદર
દેવેએ જાપ્તું. ખાડીઆ—અમદાવાદ.

સને ૧૯૨૩

કિંમત રૂ. ૦-૮-૦

વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગાંધીરાઈટ-સંગ્રહ
૧૦૬૧૩

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૮૬૧૩ વર્ગાંક

પુસ્તકનું નામ માનસિંહ રા.ભૂપતિસિંહ

ના લેડપ્રિય વાતા

વિષય

કે. ૩

માનસિંહ અને અભયસિંહ.

આગળ ભરતખંડમાં સ્વદેશીય ક્ષત્રીય રાજાઓનાં રાજ્ય જ્યારે પુરણ કળાએ હતાં અને ક્ષત્રીઓ પોતાની પ્રજાનું પુત્રની પેઠે લાલન પાલન કરતા હતા, તે વખતે જોધપુર નામના અતી રમણીય નગરના રાજ્ય સીંહાસન પર અજીતસિંહ કરી મહા દયાળુ રાજા વિરાજતો હતો. તે રાજા પ્રજા પાલનના સઘળા ગુણોથી સંપન્ન અને પરમ ન્યાયી હતો. તેના આવા ઉત્તમ ગુણોને લાયક, અને શીલવૃત્ત પાળનારી પદ્માવતી નામની રાજકન્યા સાથે તેઓ પરણ્યા હતા. એ રાણી જેમ સતી શીરામણી હતી તેમજ તે અત્યંત સ્વરૂપ અને લાવણ્યનો ભંડાર હતી. તેણીથી એ પુત્ર ઉત્પન્ન થયા હતા જેમાં મ્હોટાનું નામ માનસિંહ અને ન્હાનાનું નામ અભયસિંહ હતું. એ ઉભય કુમારો પણ પોતાના માતાપીતાને અનુસરીને રૂપગુણોથી ભરપુર હતા. તેમની વય જેમ જેમ વધતી જતી હતી તેમ તેમ તેમનામાં સુંદરતા, મધુરતા કામળતા, નીતિ, ન્યાયતુલના, પ્રજા-પાલનપણું વગેરે પીતાના જેવા ઉદાર ગુણો દીને દીને વધતા જતા જેવામાં આવતા હતા. રાજા પોતે અહરનીશ રાજ્ય સભામાં બીરાજતો હતો જેમાં પ્રધાનો, ન્યાયાધીશો, સેનાપતીઓ, કાટવાળો, સામંતો, શુરવીરો, પંડીતો, વગેરે રાજસભાને યોગ્ય પુરૂષો આવી જતા હતા, તેમની સાથે સંકેત કરી રાજા રાજકારોબાર ચલાવતો હતો.

ચાલો હવે આપણે જોધપુરની અદ્ભુત રચના નીરખીએ. આ નગર ધણા મોટા વીસ્તારમાં આવેલું હોવાથી તેમાંની વસનાર તમામ પ્રજાના સંરક્ષણને સારૂ નગરની ચોતરફ ફરતો એક ધણો મજબુત બંધો અને સુશોભીત ધુરજોવાળો કાલ્લો બાંધેલો હતો. તેને બધા મળી બાર દરવાજા હતા અને દરેક દરવાજા પ્રત્યેક પ્રહરે નોખત ગડગડી રહી હતી. અંદર દાખલ થઈએ તો ઠામ ઠામ સુંદર મહેલો આસપાસ સુંગંધીદાર પુષ્પોવાળા ઝાડોથી શોભી રહ્યા છે. જાહેર રસ્તાઓ પર સાંજ સહવાર પાણીનો છંટકાવ થઈ રહ્યો છે, દુકાનદારો પોતપોતાની એક સરખી બાંધણીની દુકાનોમાં જાત જાતનો માલ ગોડવી બેઠેલા છે, રસ્તામાં સુંદર

ઘોડાની નેડીથી નેતરેલા રથો, ચારડો, બગીચો, શીગરાઓ વગેરે
 આમથી તેમ ધમધમાટ ચાલી રહેલા છે, કંઈક છેલ્લે જીલીલા
 શાખીન જીવાનો ઘોડાપર સ્વાર થઈ પોતાના સોજતીઓને સાથે
 સહેલ સપાટા મારવા નીકળી પડેલા છે, તેમજ નગરની રમણીક
 રમણીઓ અનેક પ્રકારના રંગબેરંગી મુશોબીત વસ્ત્રલંકારોથી
 ભરપૂર થઈ માથે પાણીનાં બેહુડાં લઈ છુમછુમ કરતી ચાલી
 જાય છે, કાંઈ રથોથી નીશાળીઆઓ અનેક શાસ્ત્રોનું અધ્યયન
 કરી રહેલા છે, તેનો મધુરો અવાજ કાનને પવીત્ર કરે છે. કાંઈ
 ઠેકાણે શીવાલયો તથા દેવ મંદીરોમાંથી ઘંટાઓના નાદ મનને
 ચતી આનંદ આપે છે તથા શહેરનો વસવાટ બંધો નીચમત
 હોવાથી ચારે જાત પોત પોતાના જથા જુદા બાંધીને રહેલીઓ છે
 તેથી કાંઈ કાંઈના મારગને વીધે રંચપણુ વીરોધ ન આવતા સકળ
 પ્રજા હળીમળીને રહે છે. શહેરમાં હામેદામ નાનાં પણ શોભા-
 વાળાં કુવા, વાવ તથા સરોવરો તેમજ પુષ્પ વાટીકા, ઝોજ ખુમી
 રહેલી છે જેનો વપરાશ આખી પ્રજા કરે છે, પરંતુ સહુથી સુંદર
 અને મનહર બગીચો જેના ચંચળ ચીતને ચોરે છે તે તો ખાસ
 રાજકુમારોને માટેનોજ છે એમાં દરેક જાતના નાનાં તથા મહોટાં
 પુષ્પવૃક્ષો ખુબ છટાથી શોભી રહ્યાં છે જેવાં કે ગુલાબ, જાંબ, જીંદ,
 ચંપો, ચંપેલી, મોગરા, સેવતી વગેરે વૃક્ષો તો મસ્તકને સુગંધીથી
 તર કરી નાંખે છે. વળી આંખા, આમલી, ચંદન, નાળીયેરી, સોપારી,
 જમરૂકી, નારંગી, સીતાફળી, કેળો વગેરે નાના પ્રકારના ફળવાળાં
 ફળોનો પણ પાર નથી તેઓ વળી આંખને અને મનને આનંદ
 આપે એવી હારોમાં વાવેલાં છે. તેઓ પર જાતજાતના પક્ષીઓ
 આનંદથી ગાયન કરી રહ્યા છે તેમાં કોયલનો રંગીલા ટઉકા તો
 ગમે તેવાં દુઃખી માણસના મનને રંજન કરી શીતળ કરી નાંખે
 છે, વળી સારા ને સરસ મનને આપનાર મુશોબીત બગીચામાં
 રથો રથો ધુવારાઓમાંથી પાણીની ત્રીણી ત્રીણી શેરો ખુબ નેર-
 માં ઉંચી જઈ નીચી પડતાં પાણીનાં છુટાં છુટાં બુંદ થઈ જાય
 તેને લેવાને કેટલાંક મોજ પક્ષીઓ ઉલાંટ ગુલાંટ ખાતાં ઉડે છે તે
 રમણીય દેખાવ મનને અનન્યખીમાં ગરકાવ કરી નાંખે છે. આ
 મનોહર બાગમાં ઠેકાણે ઠેકાણે સુગંધી પ્રસરી રહેલી હોવાથી
 બ્રમરો ગુંજરવ કરી રહેલા છે. એવા રંગબેરંગી રમણીય બાગની
 બરોબર મધ્યમાં રાજકુમારોને માટે એક સુંદર મેહેલ ઉત્તમ કરીચી-

રીથી બધેલો છે જેની શોભા તો વરણવી શકાય એવીજ નથી. તે એટલા બધા રાજર્સી વૈભવોથી ભરપુર કરી દીધેલો છે કે જેમાં ફાખલ થતાં માત્ર ગમે તેવા કુખી માણસનું અંતઃકરણ આનંદથી ઉભરાઈ જાય ! આ સુંદર મહેલની સામેજ એક વીશાળ સરોવર આવી રહેલું છે એમાં કમળો એટલા બધા ખીલી રહેલા છે કે જાણે આ સરોવર તે કમળની પાણીજ હોયની શું ? તેના પર નાના પ્રકારનાં પક્ષીઓ રૂડા શબ્દોચ્ચાર કરતાં પોતાનો ચારો ચરી રહ્યાં છે. આ સરોવરનું જળ ઘણું સ્વચ્છ અને મીઠું હોવાથી નગરની નારીઓ ત્યાંથી પાણી ભરી જાય છે. ઉપર જણાવેલા સરોવર પરના રંગમહેલમાં રાજકુમારો પોતાની જુદીજ કચેરી ભરીને હમેશાં બેઠે છે. જેમાં તમામ રાજ્યના કારભારીઓ, સામંતો પ્રધાનો, તેમજ નગરના નાગરીકો વગેરેના યુવાન સરખે સરખા પુત્રો ત્યાં એકઠા થાય છે. તેમની હજુરમાં ગાનારીઓ, કવીઓ, પંડીતો, વગેરે ગુણીજનો અનેક તરેહની વીઘા તથા ગુણોની ખુખી-ઓના બેલ કરી બતાવે છે તેમજ ભાટ ચારણો વગેરે બંદીજનો ઘણાંક ચાનક દેનારા ઇતીહાસીક હેવાલો કહી સંભળાવી રાજનીતિનો રસ્તો બતાવે છે.

આ પ્રમાણે સમગ્ર સુખ ભોગવતાં ઘણા દીન વહી ગયા છે. શીયાળાનો દીવસ છે, દહાડો ધડી ચારેક ચડ્યો છે કે જે વેળાએ કીડીથી કુંજર સુધીના પશુ અને માખીથી ગરૂડ સુધીના પક્ષીઓ તેમજ બાળક, યુવાન તથા વૃદ્ધ સ્ત્રી પુરુષો પોતપોતાના પોષણના અગર પરમાર્થના કાર્યમાં તત્પર થયાં છે ત્યારે માનસિંહ અને અભયસિંહ બંને રાજકુમારો ઉંઘ તજી દાનણ પાણી કીધા પછી સ્નાન અને નિત્ય કર્મોદિ ક્રિયા કરી મહેલના સરોવર ઉપરના દીવાનખાનામાં આવી સુખાસન પર બેઠેલા છે. આ વખતે તેઓના હમેશના સંગાથીઓમાંનો કાષ્ઠ પણ સાથી તેમની પાસે નથી, પણ ફક્ત તેમના હજુરના ખવાસ તથા નોકર ચાકરોજ ફેટલાક છે, જેઓ પોતપોતાના કામકાજમાં આડાઅવગા ગુંથાયેલ છે એટલામાં દીવાનખાનામાં આવી બે ચાકરોએ ચાહા, કાપ્રી તથા મસાલાદાર દુધ અને ફેટલોક ઉંચી જાતનો મેવો લાવીને રાજકુંવરોની આગળ મુક્યો. એ જોત્ર અભયસિંહે મોટા ભાઈને કહ્યું કે, “આપણને હમણાં આ સઘળી વસ્તુઓનો ઉપયોગ કરવો ઉચિત નથી. કારણ કે આપણા રંગીલા રસીયા અને મોજલા સોબતીઓ એક પણ હમણાં છેજ નહીં અને તેઓ વગર એકલાપેટા થઈ આ-

પણે એકલાએજ કસુંબો લેવો એ આપણા દરજ્જાને લાંછન લાગે એવું છે. માટે આપણે થોડી વાર રાહ જોઈ આપણા સોખલીઆ આવશે તેમની સાથે કસુંબા પાણી લઈશું.”

સોરઠો.

મેમાનેને માન દિલભરીને દીધાં નહીં,
એ મંદિર નહીં મસાણુ સાચું સોરઠિયો ભણે.
કરમાં પેહેરણુ કડાં કર ઉપર કર કર્યો નહીં,
ઇ માનવ નહિ પણ મડાં, સાચું સોરઠિયો ભણે.
સદરાં પહેરે સુત, ઝોટે પણ આપે નહીં,
તે ગણવા તાબુત, સાચું સોરઠિયો ભણે.

પોતાના નાના ભાઈની બ્યાજખી વાતનો સ્વીકાર કરી કસુંબો પીવો મુલતની રાખી મહેલના ઊંચા ઝરખામાં જઈ બગીચાની રમ-ણીય અને અલૌકિક રચના નીરખતા બેઠા.

આ પાર વગરની શોભા જોવામાં તક્લીન થયેલા રાજકુમારોને અહીં મુકી આપણે શહેરના નગરશેઠના ઘર તરફ જોઈએ. નગર શેઠ હીરાચંદ્રશાહનું ઘર નગરના મધ્ય ભાગમાંના સુંદર ચોક પર આવેલું છે. ઘરની આસપાસ એક મહોટો વડો છે તેમાં એક નાજુક બગીચો બનાવેલો હોવાથી ઘરના મોખરાની શોભા ધણી રમ્ય દેખાય છે. નગર શેઠ અને વળી રાજ્યમાં માનીતા એટલે તેમના દળદળાનું તો પુછતુંજ શું ? વાડાનો દરવાજો મુકીને આગળ જઈએ તો પહેરેગીરો આમથી તેમ રૂબરૂમાં ખેંચે ભયો કરે છે. ખારણાની પગથી પર જત જતના પ્રજોનાં કુંડા ગોડવી મુકેલાં છે, ઘરના ચાકર નોકરો આમતેમ ધમધમાટથી કામકાજ દોડ્યા કરે છે. ઘર અતી વીશાળ અને સાત માળનું ઊંચું છે અને દેક ઉપર નજર કરતાં દરેક દીવાનખાનાની ખારીપર ખારી તથા ઝરખા પર ઝરખા ઝોડી રહ્યા છે. તે તથા તેમાં મેનાં પોપટ ચડોલ વગેરે જતજતનાં સુંદર શબ્દવાળા પક્ષીઓનાં રંગબેરંગી પાંજરા લટકાવી દીધેલાં છે, તે ધણીજ શોભા આપે છે. આ શેઠને એકની એક ને ધણી સ્વરૂપવાન પુત્રી છે, જેનું નામ ઝીણા પદ્મની છે, શેઠની સઘળા સંતતીમાં એ બાઈ નાની અને બહુ સુલલ્લુણી હોવાથી તથા પીતાને બહુ બહાલી છે. એ બાઈ છેક સાતમે માળ પોતાની સખીઓ સાથે હમેશાં આનંદમાં દીવસો કહાડે છે.

એક દહાડે ઝીણા પક્ષની પોતાનાં માત પીતા તથા ધરના બીજા માણસો સાથે ભોજન કરીને ઉપર આવી સખીઓની સાથે બેઠેલી છે. સાહેલીઓ જુદી જુદી આનંદની વાતો કરતી પાનનાં ખીડાં કરી આપે છે. એટલામાં એક સખી બોલી “ અહો સખી ઝીણા ! તમે આવડાં મોટાં થઇને કદી પણ આપણું રળીયામણું નગર તો જોયું જ નહીં. નથી બજાર જોઇ કે નથી પનિયાંરે આવ્યાં. મોટા ધરમાં જન્મ થયો એટલે તમે તો કેદખાતેજ પુરાયાં કે શું ? જાઓ મારી બાઈ, જોયું તેજ બહુ. ખાધું પીધું રંગરાગ કીધો તેજ સાથે આવવાનું છે. આ રંગ બેરંગી વિચિત્ર દુનીયામાં આવી શું પણ સમાન રહી છાંદગી ગુજારવી ? ધન્ય છે પણ પક્ષીઓને કે આ દુનીયાની અસૌકારિક લીલાનો લાવો લે છે માટે એક દહાડે ચાલો તો આપણે સાથે પાણી ભરવા જઈએ. ” એ સાંભળી ઝીણા બોલી “ હા, તેં કહ્યું તે ખરું. મેં હમણાં સુધીમાં કદી પણ આંગણીની બહાર પગ મુક્યો નથી. અને મને નગરની રચના જોવાની ધણી ઉત્કંઠા છે, છતાં આપણે મોટા ધરનાં ફરજંદથી લાજ લોપી કેમ કરી જવાય ? લોક નીંદે, હાંસી કરે, અને માથે આળ ચઢાવે પણ જો મને માતાજી રમ આપશે તો કાલ આપણે સહુ સાથે પાણીએ જઈશું. ” બીજો દહાડે પોતાની માતી શીખ લીધી પછી સરવે સખીઓને સંજે લઈ ઝીણા માથે બહેકું મુકી પાણી ભરવાને ચાલ્યાં. ઝીણાં અત્યંત રૂપવંતી અને પક્ષના જાતીની સ્ત્રી હોવાથી તે વગર શણગાર જ અંધારે પ્રકાસી રહે એવી છે છતાં તેણે આ વેળાએ સોળે શણગાર સજ્યા છે. હસ્તિનીના જેવી ગતીથી સધળી સખીઓના ટોળામાં હાસ્ય વીલાસ ને રમઝૂમ કરતી ધીમેધીમે ચાલી જાય છે તે સમયના તેના લાવણ્યનું વર્ણન બાણજ મોહક છે. આમ ચાલતાં ચાલતાં સહુ સહિયરોનું જુથ રાજકુંવરોના બગીચાવાળા સરોવર તરફ આવે છે. ઝીણા આજે નવીન પહેલીવાર બાહર નીકળી છે માટે તેને કશી ખૂબ નથી તેથી તેણીએ રાજકુંવરોની બેઠક તરફ ને કીનારે જઈ પાણી ભરવા માંડ્યું.

હવે રાજકુંમારોને તો આપણે મહેલના અરખા ઉપર બેઠેલા જોયાજ છે. ઝીણાને આવતી જોઇ તેણીની લાવણ્યતા તથા હસ્તિનીનાં જેવી ચાલથી રાજકુંમાર માનસિંહ તો ચક્રીત થઈ ગયો. તેણે ઝીણાની બહુ એકીટસે નીહાળી નીહાળીને જોવાથી વિવેક થઈ નાનાં ભાઈને કહ્યું કે “ બહાવા અભયસિંહ, આ જરા જો તો

ખરો ? શું ઈશ્વરની ખુબી ! ધન્ય તે એની લીલાને કે જેથી દુનીયામાં આવાં અલૌકિક રત્નો ઉત્પન્ન થાય છે ?” આ વેળાએ અભયસિંહનું ચીત ખીજી બાજુએ હતું તેથી મ્હોટા ભાઇનું આ બોલવું સાંભળીને એકાએક તે અચરત પામી બોલ્યો, “ શું ભાઇજી, એ શું કહો છો ?”

માનસીહે કહ્યું, “અહીં જે તો ખરો, પહેલી તરફ નવ ચૌવના રૂપસુંદરી કેવી શોભી રહી છે ? અહો ! તેની આંખ અમે તેવા શૂરવીરના હૃદયને તીક્ષ્ણ બાણ રૂપ થઈ બેઠી નાંખે એવી છે ? એનું મુખ પુર્ણિમાના ચંદ્રની પેઠે દીપ્તિ રચું છે ? એનું હૃદયસ્થળ પુરેપનાં મનને સહજમાં દ્રવીત કરી નાંખે એવું છે. આહા ! એહનો સખીઓ પ્રત્યેનો વીનોદીત સ્વર કોકીલાને લગવે તેવો છે. જાણે ઈંદ્રની મેનકા નામની અપ્સરા સખીગણો સહીત આંહી ઉતરી આવી હોયની તેમ તેણી આ સુંદર સરોવરના તટને શોભાવી રહી છે.

આ સાંભળી નાનો ભાઈ ખીજ વદને બોલ્યો, મ્હોટા ભાઈ ! આજે તમારા સ્વભાવમાં હું થણો ફેરફાર થયેલો જોઈ છું. કારણ કે તમારા જેવા શીલસંપન્ન પુરૂષના મ્હોમાંથી પરસ્ત્રી પ્રશંસાના અનુચીત શબ્દો નીકળે એ નહીં બનવા જેવું છે. આજે તમારા નીત્યના સદ્ગુણમય સ્વભાવમાં ફેર પડેલો જોઈ આપણી સ્થિતિમાં પણ કોઈ પ્રકારનો નહીં ચીંતવેલો ફેરફાર થાય એમ મને લાગે છે. વીદ્વાન પુરૂષોએ કહેલું છે કે “ વીનાશકાળે વીપરીત બુદ્ધી ” એટલા માટે પ્રજા તો આપણા રાજ્ય કુળનાં મનુષ્યોને પુત્ર સમાન ગણવી જોઈએ તેથી ઉલટું તમારું પરસ્ત્રીનાં વખાણ રૂપ વાક્યો તો આપણા પીતા અજીતસિંહ રાઠોડ જેવા રાજધીરાજના પદને લાંછન લગાડે એવાં છે.

અભયસિંહનું આ પ્રમાણેનું વીનયવાળું બોલવું સાંભળી મોટો ભાઈ મનમાં જરાક શરમાઈ જઈ કંઈપણ ઉત્તર આપ્યા વગર સ્થંભ થઈ ગયો. પણ તે ઝીણાનું મનોહર રૂપ તેના અંતઃકરણમાં નીવાસ કરી રહેલું હોવાથી માનસીહ તેણીની તરફ એક નજરે જોઈ રહ્યો.

દાહરે.

ચુંબક ખેંચે લોહને પંકજ ભરત પ્રકાશ,
નારી નર નયના હરે નીજ નયનોની પાસ.
ચીત ચક્રોર તથા હરે ચંદ્ર રહી આકાશ,
નારી નર નયના હરે નીજ નયનોની પાસ.

નારી સ્વરૂપના આવા અદ્ભુત ગુણને લીધે માનસીહનું ખ્યાન
 ધણુંજ એકાગ્ર થઇ તે સરોવરપરની રમણી તરફ લાગી રહ્યું છે,
 જે કાંઈ પ્રકારે પાછું ફરતું નથી, એથી ફરી તેનાજ આવેશમાં તે
 નાના બાઇ પ્રત્યે બોલ્યો, અરે “ બાઇ અભયસીંહ ! હું તને વારંવાર
 શું કહું ? મેં આવી મનોરમા રતી રમણી તીલોકમાં જન્મ
 ધરીને કામ સ્થળે પણ જોઇ નહોતી તો પછી આ કામોદીપક
 બગીચામાં તો ક્યાંથીજ જોઇ હોય ? માટે આ ઉરવસી આકાશથી
 ઉતરી આ લી હોય એમ ભાસ થાય છે. આપણે તેની નીરખણા
 કરવી જોઈ એ કે જેવું એનું અવરણનીય સૌંદર્ય છે તેવું શાહણુ-
 પથ્ય તેનામાં છે કે નહીં અને ત્યારેજ એને માલમ પડે કે રાજ-
 કુમારો મહેલમાં બેઠા છે. ” આ સાંભળી અભયસીંહ બોલ્યો, “ વ-
 ડીલ બંધુ ! પરસ્ત્રીનું સ્વરૂપ અને શાહાણુપથ્ય શા કામનું ! એને
 તો ગુણવાન પુરૂષો પરાપુરવથી સદા ધીક્કારતાજ આગ્યા છે. અને
 તેટલા માટે તમે માનો તો બહુ સારું. એ વાતનો છેલ્લે લેવાથી
 આપણી આખરને લાંછન લાગશે એટલુંજ નહીં પણ આપણી
 ગરીબડી પ્રજાનાં કામળ અંતઃકરણ દુષ્કારો. ” માનસીંહ બોલ્યો
 કે, “ મારે પ્રજા સામે તો કુડી નજર કરવી નથીજ, પણ માત્ર
 હસ્ત્યવીનોદથી તમાસો જોવો છે. ” આ પ્રમાણે ઉભય બંધુઓ
 ઝડપામાં બેઠા બેઠા વાતો કરે છે એટલામાં સરોવરે આવેલી
 સખળી પનીહારીઓ પાણીનાં બેહડાં માથે લઈ જુથ થઈ નગર તરફ
 ચાલવા માંડી. ઝીણા શરીરે અતી કામળ અને મોટા ધરનું છોકું
 એટલે-કામ દીવસ એક શેર બાર પણ માથે ઉપાડવાની જરૂર
 પડેલી નહીં તેથી બેહડાના બારને લીધે પોતાની સખીઓથી તેણી
 ફટલીક પાછળ રહી ગઇ. સાહેલીઓ ધણે દુર ચાલી જશે એમ
 ધારી જરા ઉતાવળી ચાલવા માંડી એટલામાં ઇશ્વરી ઇચ્છાથી
 તેના પગમાંનું ઝાંઝર નીકળી પડ્યું એટલે તેને પાછું પગે પહેરવા
 માટે ઉભી રહેવાથી પોતાની સખીઓના સાથથી તે ધણી પાછળ
 પડી ગઇ. આ વખતે સુરજનાં સંપૂર્ણ કીરણો તેણીના આખા
 શરીરપર પડતાં હતાં, તેમનું તથા તેના વસ્ત્રાલંકારો સહીત સુંદર-
 મય શરીરનું તેજ એકાકાર થઇ રહ્યું હતું તે જોઇને માનસીંહ
 તો દીવાના જેવો બની રહ્યો ! પછી તે નાનાબાઇ પ્રત્યે ફરીથી
 કહેવા લાગ્યો. “ અરે અભયસીંહ, આવી મનમોહના ફરી ફરીને
 અહીં આવશે નહીં માટે આપણે એને કંઇક સમસ્ત્રમા તો કરવીજ

નેમએ નહીતો આપણી હામ આપણા મનમાંજ રહી જશે. ”
 અમયસીંહ આથી કંટાળી જઈ બોલ્યો, આપ મારા વડીલ બાંધવ
 છો તેથી મારા શીરના છત્રરૂપ છો માટે આપને હું કંઈ કહી
 શકતો નથી પણ ટુંકમાં એટલુંજ કે, કેમે કરી આ વાતને તમે
 જતી કરો. તોપણ માનસીંહ તેના બોલવા પર કશું લક્ષ્ય ન દેતાં
 તાનમાંજ બોલ્યો “ બસ હવે તું બસ કર. તું હજી બાળક છે માટે
 તને એવી રસીકતા સંબંધી જ્ઞાન ક્યાંથી હોય ” વળી તે ફરીને
 બોલ્યો હું કંઈ તારું ધાર્યું કરવાં નેગ નથી. ગાદીનો ધણી તો હું
 છઉં. તું મને શું શીખામણુ દઈશ ? એ પ્રમાણે અમયસિંહને
 તુચ્છકારી કાઢી પોતાની લીધેલી હડને સ્વાધીન થઈ માનસિંહે
 પોતાના હાથમાં કમાન લીધી ને તેમાં સીસાની ગોળા ભરાવી
 ત્રીજાની ગાગરપર તાકીને મારી. ગોળાના મારથી ગાગરને કાણું
 પડ્યું અને તેમાંથી ધીમે ધીમે પાણીની ખારા ચાલી આથી ત્રીજાએ
 પહેરેલી અમુલ્ય સાડી બીજવા માંડી. આ નેમ માનસીંહે અમય-
 સીંહને કહ્યું કે, ‘ આતો આપણા ધાર્યા પ્રમાણે કીધું, પણ હવે
 તે આપણે પાડેલું કાણું આપણેજ હાથે બંધ થાય ત્યારેજ આપણી
 ચતુરાઈ માટે હવે એટલુંજ કામ તું કર. અમયસીંહે તે સ્ત્રી સામુ
 હજી સુધી જોયું નહોતું ને નીચે મોઢેજ મોટા ભાઈની સાથે વીરાઈ
 કરી રહ્યો હતો પણ વડા ભાઈએ ગાગરનું કાણું પુરવાનો હુકમ
 કીધો. એક તો વડીલ ભાઈ અને ગાદીનો વારસ એટલે તેનું કહ્યું
 કરવુંજ પડે માટે અમયસીંહે કમાન લઈ ગોળા ચડાવી પણ કમાન
 તાણીને ત્રીજાની સામુ જોય છે એટલામાંજ તેના તેજને લીધે તે
 અંજન થયો તેથી ગોળાના ધાથી સાંધ બરોબર ન પુરાતાં થોડુંક
 કાણું રહી ગયું. તેમાંથી ત્રીજી ત્રીજી પાણીની ખારા વહેતી રહી
 એટલે તરતજ ત્રીજાને પોતાની સાડી બીંજાયલી માલમ પડી,
 તેનીએ લાગણ પાછળ વળી ઉંચું જોયું તો ઝરખાપર બેઠેલા
 રાજકુમારો તેની નજરે પડ્યા આથી તે જણી ગઈ કે જરૂર મારે
 માથે કાવતરું થયું. આ બનાવને લીધે તેણી ગભરાઈ એટલે
 પોતાની સાહેલીઓ અને પોતાનાં વચ્ચેનો અંતર હતો તે બમણો
 થયો. આથી તેણે પોતાના મનમાં એવો વીચાર કીધો કે, આજે
 આટલું થયું તો કાલે વવારે થવાનો સંભવ છે અને વળી આટ-
 લીજ વાત રખે જો કાઢના જણુમાં આવી તો મારે ડહાપણ
 ધુળમાં મળી જશે. તેમજ મારા પીતાના કુળને હીણપત લાગશે

અને આખરે કાંઈ દીવસ મારી લાગળ જશે, માટે હું તો મારા પ્રાણને કાળના મુખમાં આપીશ. મારે જીવિત આ ક્ષણભંગુર સંસારમાં કાંઈ કામનું નથી.

‘હુહો.

લાજ રખે તો જીવ રાખ, લાજ વણુ જીવ ન રાખ,
કવી ગંગ કહે કીરતારકું, દોનું બેલી રાખ.

આવા અકસોસમાં જીણા ઘેર આવી, તો પોતાની માતા ધરના દીવાનખાનામાં બેઠેલી છે. પાણીનું બેહેકું ધરમાં ઉતારી પોતાની મા પાસે ન જતાં જીણા લાગલીજ પોતાના દીવાનખાનામાં ગંધ અને મનમાં ચતાં સંતાપને ન દબાવી શકાયાથી પેટીમાંનું વીષ એક કટોરામાં કાઢી ઘોળીને પીવા માટે તૈયાર કીધું. વીષ પીવા માટે કટોરો હાથમાં લઈ રૂદ્ધ કરતી તે બોલી—

“ઓછે કુખે અવતરી પાપ તણો નહી પાર,

અણખુટે મરવું હવે, લેખ લખ્યા કીરતાર.”

આવા અંદેશમાં જીણા બેઠી છે એવામાં તેની માએ વીચાર કીધો કે, આજે જીણા સોળે શણુગાર સજીને સાહેલીઓ સાથે આનંદથી પાણી ભરવા ગંધ હતી, પણ તે પાણી ભરીને આવી તે વખતે જતી વખતના જેની આનંદી દેખાઈ નહીં પણ ઉલટી ધણીજ દીવગીર માત્રમ પડી તેનું કારણ શું હશે? કાંઈ સાહેલી સાથે વીખવાદ થયો, કે કાંઈએ અપશુકન કહ્યો કે કેમ થયું તે હું એને પુછું તો ખરી એવા વીચારથી શેઠાણી જીણાના દીવાનખાનામાં દાખલ થઈ ને જીવે છે તો તેના હાથમાં ઝેરનો પ્યાલો તેમની નજરે પડ્યો! આ બેઠેલ શેઠાણી અગ્નયમી પામી જીણાને ધણીજ આતુરતા સાથે પુછવા માંડયું, “અરે બેટા આ શું છે? આપણા નીષ્કલંક કુળને તું કેમ બેટા લગાડે છે? ને શા કારણથી તું આત્મહત્ય જેવું અધાર કૃત્ય કરવા બેઠી છે? તને શું દુઃખ છે? તારું કાંઈએ અપમાન કીધું છે કે કંઈ હલકા શબ્દો કહ્યા છે? બેટા જે કાંઈએ તારી સાથે કાંઈ પ્રકારની હલકાઈ વાપરી હોય તેની જીભ ખેંચાવી નાંખું, માટે મને તારું સંકટ કહે તો ખરી?”

એ સાંભળી જીણાએ ગદગદીત કંઠે કહ્યું, મારી માયાળુ માતા મને કારણ પુછવામાં કે બચાવવામાં તમારી લાજ રહે તેમ નથી માત્ર એટલુંજ કે, તમારા પવિત્ર કુળને ડાઘ લગાડનાર હીનજા-

ગીણી હુંજ અવતરી જેથી મારે આ સંસારમાં કંઈ કારણ નથી. શેઠાણી બોલ્યાં “ એટલું બધું શું છે ? બેટી, તને જે કંઈ સંકટ પ્રાપ્ત થયું હોય તે મને ખરેખર કહી દે નહીં તો તને માતા આજ્ઞા તોડવાનું પાપ લાગશે ને તેથી તારા ડહાપણને ખામી લાગશે ” આ પ્રમાણે શેઠાણીએ અત્યાગ્રહ કીધાથી ત્રીણા ડસકાં ખાતી કડકે કડકે બોલી, “ મારાં દયાળુ માતા, હું તમને શું કહું. જેના તરફથી મને સંકટ પ્રાપ્ત થયું છે તેના સામે આપણું કશું ચાલે તેમ નથી અને તેથી કરીને મીથ્યા લોકવાણીએ ન ચડતાં મને આ રસ્તોજ કીક લાગે છે ” ફરી તેણી જરા સાવધ થઈ રાજકુંવરો પ્રત્યેના ગુસ્સાના ઉભરાટમાં બોલી, “ રાજ્યએ પોતાની પ્રજા પ્રત્યે વર્તવું જોઈએ તે રીતથી આપણો રાજા ન્યાયી કહેવાતો છતાં વર્તતો નથી એમ અનુમાન કરવું પડે છે, કારણ કે પુત્રો પીતાના જેવા ગુણો કે અગુણોથી ભરપૂર હોય એવો સાધારણ સંસારી નીયમ છે. અને તેથી કરીને આપણો રાજા ઉન્મત સ્વભાવવાળો હોવો જોઈએ કેમકે તેના દુષ્ટ કુંવરોએજ આજ મને આ અવસ્થાને મારગે પહોંચાડી છે. માતા, એ રાજકુંવરો, કે જેઓ સરોવર પરના મહેલના ઝરખામાં બેઠા હતા તેઓએ મારી પાણીની ગાગર પર નીશાન તાકી ગોળી મારી અને તેથી મારી ગાગર કુટતાં પાણી વહી જવા માંડ્યું. એટલામાં બીજી ગોળી મારીને તે બંધ કીધું. આ બનાવ જોઈ હું બહુ ગભરાઈ અને શ્વાસભર અહીં આવી પહોંચી. માથું આજે તેઓએ આટલું કીધું તો ફરીને તે દુષ્ટોને આ કરતાં વધારે અને ઉન્માદ ભરેલું કામ કરતાં શી વાર ? માટે મારી લાજ મારી સાથેજ રાખીને આ જગતને નવ ગળના નમસ્કાર કરવા તેજ ભડું નહીં તો મારી લાજ રહેનાર નથી. એમ જાણી હું આખરનો ઉપાય અમત્તમાં લેવા બેઠી છઉં, માટે સુખેથી મારું ધાર્યું કરવા દો ” આટલું બોલી હાથમાંનું વીષપાત્ર મોઢે માંડવા જાય છે, એટલામાં તેની માએ તે ઝડપ લઈ તેમાંનું ઝેર ઢોળી નાંખ્યું, અને તેને તે પ્રમાણે આત્મધાત કરી અમુલ્ય આત્માનો સહજવારમાં નાશ કરતી અટકાવવા માટે બણી તરેહના સોગન દીધા. તેમજ તેમ ન કરવા માટે સખત બંદોબસ્ત કીધો વળી તેણીને સમજાવી કે, “ બેટી, તું જ્ઞાને માટે ડરે છે ? આપણે નગર શેઠ છઈએ અને આપણી પાસે ધન દોલત જોઈએ તેટલું છે, તેમજ આખાં જોધપુરનું તો શું પણ તેનાં

પરમશુભું સધળું મહાજન આપણા કબજામાં છે. માટે ને આપણે
 ધારીશું તો રાજની વીરુદ્ધ થઈ તેનું આખું રાજ ઉગડ કરાવી
 દઈશું” આ પ્રમાણે બીજા ધણા દીલાસા દઈ શેઠશ્રી ત્યાંથી
 હિંમત, અને તરતજ ન્યાં નગરશેઠ ખેડા હતા, ત્યાં જઈ આ
 સધળી હકીકતથી તેમને જાણીતા કાધા. શેઠને ધણું માડું લાગ્યું,
 તેથી તરતજ તેમણે સધળું મહાજન એકઠું કરી ઉપલી બધી
 બીના તેમના આગળ કહી સંભળાવી, તે ઉપરાંત કહ્યું કે, “આજે
 અમને તો કાલે તમને, સહિ મહાજનની આપડ તો ભેગી છે, માટે
 આપણે હવે આ નગરમાં રહેવું યોગ્ય નથી” એ પ્રમાણેનો ઠરાવ
 કરી સહિ લોકો બીજે દિવસેજ પરોઢીયામાં પોતાના સરસામાન
 ગાડામાં ભરી તૈયાર થયા. અને ઉચાળો ભરી ચાલવા માંડ્યું. હજી
 સુધી પ્રાતઃકાળ થયો નહોતો એટલે શહેરના દરવાજા બંધ હતા.
 માટે મહાજન સધળું પોણ આગળ આવી અટક્યું. દરવાજાને
 દરવાજા ઉઘાડવાનું કહ્યું તો તે બોલ્યો કે, “આ વખતે દરવાજા
 કેમ ઉઘાડાય ? તમે સહિ મહાજન એકઠા થઈ આ ટાણે ક્યાં
 જાઓ છો ? એ સંભળી સાહુકારો બોલ્યા કે, તારે તે બાપત
 પુછવાની કંઈ જરૂર નથી માત્ર અમને વખત થાય છે માટે જલ-
 દીથી દરવાજા ખુલ્લો કર. અમે તો આ નગર છોડીને જઈએ
 છીએ” આથી દરવાજા અજાણ પામી બોલ્યો, “એમ હોય તો
 દરવાજા ઉઘાડતો નથી. તમારે ઉઘાડાવોજ હોય તો ખુદ રાજની
 રજા લઈ આવો” મહાજન કહે કે ને રાજને અરજ હશે તો
 પુછવાને આવશે, અમારે એવા અનીતિમાન રાજના રાજ્યમાં
 વસવાની જરૂર નથી. પોળીઆએ મહાજનને વીનંતી કરી કહ્યું
 “કૃપા કરી થોડીવાર ઉભા રહો, હું રાજનેજ અહીં બોલાવી લાવું
 છું. અથવા તો તેની રજા લઈ આવું છું.” એમ કહી તે દોડતોજ
 રાજના દરબારમાં ગયો. એ વેળાએ રાજ ઉઘટો હોવાથી ત્યાં
 આગળ દરવાજાની જગ્યા નહીં માટે તેણે દેવડીપરના પહેરેગીરને
 કહ્યું. પહેરેગીરે આ સમાચાર ખુદ રાજનો ખવાસ કે ને આ
 વખતે રાજને વાયુ ઢોળતો હતો તેને જાહેર કર્યું. ખવાસે રાજને
 તરતજ હિંમત અને કહ્યું, “મહારાજાધિરાજ, આપણા નગરનો
 દરવાજા આપને કંઈ જરૂરની હકીકત કહેવા માટે દેવડી પર ઉભો
 છે” આ સંભળી રાજ તરતજ દેવડી આગળ આવ્યા, ને દર-
 વાજને બોલાવી પુછ્યું, ‘કેમરે શું કહેવા માગે છે’ દરવાજા

પ્રણામ કરી બોલ્યો “ધર્મધરધર, રાજધિરાજ, આ વખતે આ-
પણ નગરના મહાજન લોક એકત્ર થઈ પોતપોતાના ઉચાળા
ભરીને શહેરના દરવાજે આવી ઉભા છે, તેઓએ મને દરવાજે
ઉઠાડવાનું કહેતાં મેં ઉત્તર આપ્યો કે મને રાજજીનો કુકમ
નથી માટે હું આ વખતે દરવાજે ઉઠાડી શકનાર નથી. પછી
સૌને ત્યાં આગળ ઉભા રાખી આપને એ સર્વ વાત, જાહેર કરવા હું
અહીં હજુરમાં આવ્યો છું. માટે જેમ હજુરની આજ્ઞા હોય તેમ
કરવા તૈયાર છું” એ સાંભળી રાજ વચારમાં પડ્યો, અને પો-
ળીઆને કહ્યું. “તું જા, મારા આવ્યા પહેલાં દરવાજે ઉઠાડીશ
નહીં. હવે પાછળથી પોતાના બે ચાર ખાસ હજુરીયાઓને સાથે
લઈ રાજ તુરતજ ઘોડેસ્વાર લઈ ત્યાં જઈ પહોંચ્યો. પછવાડેથી
જેમ જેમ જાણુ થતું ગયું તેમ તેમ બીજા અમીર ઉમરાવો દોડા-
દોડ કરી આવવા લાગ્યાં એમ કરતાં સઘળી દરબાર પોળ આગળજ
ભરાઈ ગઈ. રાજજીને ત્યાં પહોંચતાવાર સઘળા લોકોએ નીચે વળી
પ્રણામ કર્યા. રાજ મહાજનને જોઈને બોલ્યો, “અરે! મારી
પુત્ર સમાન પ્રજા! આ વખતે મારા શહેરમાંથી એકત્ર થઈ ચાલી
જાય છે તેનું કારણ શું? શું મારા શહેરમાં તમોને ધંધો રાજ-
ગાર નથી મળતો? કે શું ચોર ચપ્પાર કે એવા બીજા લુચ્ચા
હરામીઓનો ઉપદ્રવ છે? કે મારી પોતાની તરફથી કિંવા મારા
કુટુંબ તરફથી તમને કોઈ સંતાપક થઈ પડ્યું! શું? એ પ્રમાણે
રાજ બોલવા છતાં આખા મહાજનમાંથી કોઈ પણ મનુષ્યે પ્રત્યુત્તર
ન આપવાથી રાજએ ફરી કહ્યું, “તમારે જવું હોય તો ભલે,
પણ મારા તરફથી તમને શહેર છોડવાનું શું કારણ બન્યું છે, તે
મથાર્થ મને જણાવી પડી બેસાશક જાઓ. લોકો બોલ્યા “ઔ
બ્રાહ્મણ પ્રતિપાળ રાજધિરાજ! આપના રાજ્યમાં અમને કોઈ પણ
જાતનું દુઃખ નથી અમો સર્વ વાતે સુખી છીએ પણ માત્ર અમારા
અનોદક તમારા શહેરમાંથી ઉડ્યાં છે તેથીજ જઈએ છીએ. ” રાજ
બોલ્યા, “એ કંઈ માનવાજોગ કારણ કહેવાય નહીં માટે એ સઘળી
વાત છોડી દઈ જે ખરું કારણ હોય તેજ દર્શાવી દો ” આવી રિક-
ત્રિક થાય છે એટલામાં બે ચાર બટક બોલા હતા, તે એકદમ બોલી
ઉડ્યા, “રાજજી સાહેબ એ લોકો તો શરમમાં રહી નાહક ગળ-
ચવા ગળે છે; પણ અમે સાચા બોલા છીએ, તેથી ખરેખર
બોલ્યા વગર રહેવાનું નથી માટે કૃપા કરી અમારું સાંભળશો”
એમ કહી શહેર છોડી જવાનું સઘળું કારણ રાજને અથડતિ

કહી સંભળાવ્યું, ને પછી છેલ્લે કહ્યું “ મહારાજ આજે નગર શેડના ખરની લાજ લીધી તો કાલે અમારી વડુ દીકરીની લાજ લેવાશે ” આટલું સાંભળતાજ રાજા તો અત્યંત ક્રોધાચ્છાન્ન થઈ ગયો. ગુસ્સાને લીધે આંખો લાલ થઈ ગઈ ને મોં અતિ વિકરાળ થયું. તેમજ આખા શરીરપર લાલી આવીને રૂવાટાં ખડા થઈ રહ્યા ! આવા આવેશમાં રાજા બોલ્યો, “ હારે ! કાંઈ છે કે ? જાઓરે, મારા દુષ્ટા અને રાજ્યની-તિને તોડનાર અપરાધી કુંવરોને એકદમ દેશવટો આપો. વળી તેમને કહો કે, બાર વર્ષ પર્યંત વિદેશમાં રહી પછી અહીં આવવું હોયતો આવજો ત્યાં સુધી તમારાં કલંકીત મોઢાં મને દેખાડશો નહીં ” કુંવરો જાતે ગુણુવાંન છે તેમજ સર્વને ઘણા વહાલા છે. રાજાએ પોતે ગુસ્સાના આવેશમાં હુકમ તો કર્યો પણ કોઈ ચાકર તેના આ હુકમને ઉઠાવવાને ચાલી નીકળ્યો નહીં. સૌ મહાજન લોકોનાં મોઢાં ઊતરી ગયાં. સૌ મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યા કે અરે આપણે પોતાના શિરછત્ર રાજાને વારસ વગરનો કીધો. રાજા પોતે તો હવે વૃદ્ધ થયો છે, માટે તેના રાજ્ય સિંહાસનપર રાજકુંવર વગર કોણ બિરાજશે ? એ પ્રમાણે અમીર ઉમરાવ તથા સીપાઈ અને ખવાસ લોક સુદ્ધાં આ હુકમ સાંભળી રતબ્ધ બની રહ્યા. મહાજન સમળું રાજાને કાલાવાલા કરી આવો કડણ હુકમ ફેરવવા ઉમેદવાર થઈ રહ્યું. પણ રાજાને તો ક્ષણે ક્ષણે ક્રોધ વધારે ચઢવા માંડ્યો ને ફરીને બોલ્યો, “ કેમરે, કોઈ સાંભળતું નથી કે ? રે હું શું ઘાસ કાપું છું કે ! જાઓ જલદી કરો, અને મારા હુકમને અમલમાં લાવો. જ્યાં સુધી કુંવરોને દેશની-કાલ થશે નહિ ત્યાં સુધી મારે અન્ન જળ તેમજ અમલ કસુંબો પણ લેવો હરામ છે ” હવે રાજાને વારેઘડીએ કસુંબા પાણી વગર ચાલતું નથી અને તેમાં વળી સવારમાં ઉઠ્યાં ત્યારથી બિલકુલ અમલ લીધું નથી તેથી જીવ તાલીવેલીપર આવી રહ્યો છે. આટલું જતાં કુંવરો રાજાનો હુકમ સંભળાવવા જવા માટે કોઈ તૈયાર થયું નહીં એટલે તો રાજા ઘણાજ ક્રોધાચ્છાન્ન થઈ આનમાંથી ખડગ કાઢી બોલ્યો, “ રે, મારું કહ્યું કોઈ નહીં માનશે તો આ વિજળીના પળકારાની પેઠે ચમકતી તરવારથી જાને કુંવરોનો શિરચ્છેદ મારે હાથેજ કરીને પછી કસુંબો પીશ. ”

આવો રાજાનો હદઅહારનો ક્રોધ જોઇને સૌ થરથરી ગયું ને પછી તેના હજુરીયાઓમાંથી ચંદુમિયાં ને પનુંમિયાં નામના બે

બહાદુર માણસો ઉઠી જવાને તૈયાર થયા. તેઓને પ્રધાને બધામણુ કરી કે જાઓ બાઈ, કુંવરો જીવતા રહેશે તો કાઠ પશુ દિવસે તેમનાં સુકામળ મુખડા જેવા વખત પરમેશ્વર લાવશે. આપણા રાજજી હીલા છે તેથી તેઓ કુંવરોનો મિથ્યા ધાત કર્યા વગર રહેશે નહીં માટે જલદી જાઓ અને તેમના આ મર્મથી રાજપુત્રોને જાણીતા કરો. એ સાંભળી એ બંને હજુરીઆઓ તુરત ચાલી નીકળ્યા. હરકાઈ સારા સમાચાર લાંબને જવું હોય ત્યારે તો જનાર માણસના મનમાં તે સમાચાર સામા મનુષ્યને કહેવા માટેનો મોટો ઉમંગ હોય છે, પણ આતો તે કરતા ઉલટુંજ હતું, એટલે તે બંને જણા દરબારમાં ન્યાં રાજપુત્રો ને દાસ દાસીઓ સોનાના બાજપર બેસાડી સ્નાન કરાવતાં હતાં, ત્યાં જઈ ગમગીનીભરેલે ચહેરે કંઈ પણ બોલી નહીં શકવાથી ઉભા રહ્યા પરંતુ આ વેળાએ તેમને પહેલાં બોલવાની કંઈ જરૂર રહી નહીં કેમકે માનસીંહની નજર તેમના પર પડવાથી તે બાલરો બની ગયો અને તરતજ તેમને પુછ્યું, “કેમ બાઈ, આજે સવાર-માંજ પીતાજીને અમારું શું કામ પડ્યું છે? જે તેવું જરૂરનું કામ હોય તો અમે પછી નાહીશું. માટે જે હોય તે અમને કહી દો. આ સાંભળી હજુરીયાઓ ગળગળા થઈ ગયા, અને બોલવાનો યત્ન કરવા ખતાં પણ કુંવરો પ્રત્યે તેમનાથી બોલાયું નહીં. તેમની આંખોમાંથી આંસુ પડતાં જોઈને માનસિંહે પુછ્યું, બાઈ છે શું? જે હોય તે બેલાશક કહો જરા પણ અંદેશો રાખતા નહીં.” ત્યારે જરા કઠણ હૃદય કરી તેઓ બોલ્યા, “કુંવરજી સાહેબ શું કરીએ કહેવાય એવું નથી, તેમ કહ્યા વીના રહેવાય તેમ પણ નથી. અમારા કરમના ભોગજ અમે સમજીએ છીએ, કેમકે આ પાપી પેટ પછવાડે પડ્યું છે, તેને લીધેજ શોકજનક પ્રપંચોમાં પડવું પડે છે” એમ કહી રાજનો હુકમ તેઓને જાહેર કીધો. આ સાંભળીને માનસીંહ તો કલાહીનજ થયો, ને કંઈ પણ ઉત્તર આપી શક્યો નહીં, ત્યારે અભયસિંહ તેના સામું જોઈ બોલ્યો. કેમ બાઈ કાલે તો તમે મને તીરસ્કાર કરી કહેતા હતા કે લીધેલી હડ મુકીશ નહીં અને આજે આટલા વીચારમાં શાને પડ્યા છો? આ શું ક્ષત્રી પુત્રનો ધરમ કે? બસ હવે કંઈ પણ શાય કે વીચાર કરવાની જરૂર નથી, કારણ કે પરભીરૂપ તોફાની મોજ-વાળા મહા સાગરમાં તમારી નજર રૂપ નાના સરખા નાવડામાં બેસી ઝાકાવી દીધું છે, તો તેમાંથી પાર ઉતરવું મુશ્કેલજ છે. માટે લીધેલી

ચાત મુઠ્ઠી નહીં. એ તમારા બોલને હવે કેમ હીમો મુઠ્ઠી દો છો! બુઝો-

મનહુર છંદ.

પહિલે ખીચારી બોલ બોલીયે સુઝન નર,
બોલ પીછે કખડુ ન શીર બદલાઈયે;
બદલ ગયેંસેં જય ખાત મહા પંડીતકી,
ગઇ ખાત આખરેસે શીર કહાં પાછયે;
કહીયે ન પ્રીત કાહુ નર ઓર નારી સંજ,
કહુ કરદીની તખ શીર ન તુડાઈયે;
તુડી પ્રીત જોડની હો જાત હે કડીન અતી,
જેસે તુડયો કાય મોતી વાંકુ કાં સંધાઈયે.

માટે હોય! રજપુત બચ્ચા છઠ્ઠએ તો દેશવટો પણ ભોગવીએ. પીતાના રાજ્યમાં આપણને ઘણું સુખ છે પરંતુ એ કરતા પણ જો વીદેશમાં જઈ આપણે પોતાનાજ પુરુષાતનથી કંઈ પરાક્રમ કરી ખતાવીએ ત્યારેજ આપણા જીવતરને ધન્ય છે, નહીં તો શું? એવો સદુપદેશ અમયસિંહે કર્યો તે સાંભળી તરતજ માનસીંહનો જીરસો જાગૃત થયો, અને રનાન ઝટપટ કરી લઈ ખંતે ભાઈ પોશાક પેહેરી અનેક તરેહનાં શસ્ત્ર તથા અત્ર સજી પોતાની માતાને મળવા ગયા. માએ પ્રાતઃકાળમાંજ પોતાના લાડકવાયા ખંતે કુંવરોને વસ્ત્રશસ્ત્ર સજેલા જોઈ અચરજ પામી પુછ્યું. “કેમ દીકરા! આટલું શીદ પધારો છો?” કુંવરોએ સર્વ હકીકત પોતાની માને વીદીત કરી એ સાંભળતાં વારજ તેણે તો અત્યંત વિશ્વાસ કરવા માંડ્યો. પણ તેથી શું વળે! પંચી તેણે તરતજ કારભારીઓને પોતાની સમક્ષમાં બોલાવ્યા અને તેમને ઘણી તરેહથી સમજાવીને કહ્યું “તમે રાજ્યના કારભારી છો, એટલે આખા રાજ્યનો ભાર તમને છે, માટે આ મારા પુલડાં જેવા કામળ કુંવરોને દેશવટો દેવાનો રાજ્યનો દુરાગ્રહ કાઢ પણ રીતે સમજાવીને છોડાવી દો, કુંવરો આગક છે. અને કદી તેમનાથી એકવાર ભૂલ થઇ ગઈ તો તે ક્ષમા કરવી જોઈએ” એ વગેરે ઘણીક તરેહથી રાજ્યને સમજાવવાના પ્રકારો કહ્યાં ઉપરાંત રાણીજીતો કારભારીઓ જો રાજ્યને વારે તો તમને શિરપાવ આપવાને તૈયાર થયાં. તેઓ બોલ્યાં. “જો કાંઈ મારાં કુંવરોને રખાવી આપે તો તેને મોં માગ્યા દામ ને ગરાસ આપું.” ઇનામની લાલચે કારભારીઓ હામ બીડીને ગયા તો ખરા, પણ રાજ્યના મ્હોં સામુ

જુએ તો તે ધણો તપી ગયો છે તેના મોહમાં તો વાતજો એ છે કે
 “કેમ કુંવરો શહેર બહાર નીકળ્યા?” કારભારીઓને તો આ સાંભળ
 જાને કંઈ પણ ખોલવાની હિંમત ચાલી નહીં. એથી તેમના એક
 બેએ રાણીને આવીને કહ્યું, ખાઈ સાહેબ, એમાંનું હવે કંઈ વળનાર
 નથી. વધારે રીકઝીક કરવાથી રાજા ક્રોધાવેશમાં વખતે તેઓનો ધાત
 કરાવે માટે એ કરતાં વીદેશે જઈ જવતા રહેશે તો કોઈ દીવસે તેમનો
 મેળાપ થશે. તેથી મને તેમને વધારે ખોટી નહીં કરતાં વિદાય કરી
 દો ત્યારે રાણીએ કુંવરોને પુષ્કળ ઝવેરાત અને સોનામોહોરો તેમના
 નિર્વાહને માટે આપીને તેમને વિદાય કર્યાં. તેઓ ખંને ઘોડેસ્વાર થઈ
 રાજા જે પોળે ઉભો હતો તેની બીજી પોળેથી વિદાય થયા.

દોલો રે મેગળ છાંડ્યોને, ઉંટે ભયારે ભંડાર;

જીવીશું તોરે આવશું નહિતો નરવર ક્રોટ જવાર,

ઘોડે ચડીરે કુંવર ચાલ્યા અને તજ્યા નિજ દરવાર,

જીવીશું તોરે આવશું, નહિ તો નરવર ક્રોટ જવાર.

માતા લગોરે મત આસુડાં, અમને લાગે છે દુખ આર,

જીવીશું તોરે આવશું, નહિ તો નરવર ક્રોટ જવાર,

પોળેથી રાણી પાછાં વળ્યાં અને કુંવરે ખેડ્યારે તેખાર

જીવીશું તોએ આવશું નહિતો નરવર ક્રોટ જવાર.

ખંને લાઇઓ જવાર કરી દેશવટે નીકળવા તૈયાર થઈ રહ્યા
 છે એટલામાં ફરીને રાણી પોતાના ખંને છોકરાઓ છાતી સરખા
 દાખી વીલાપ કરવા લાગી.

રાગ ભરથરીનો.

રાણી—હાયરે મેં આ શું સાંભલ્યું મારી આંખોના નુરજ,

ખાલક પ્યારા કાચી વયે, તજ જશે શું દુરજ—ધીક પડો આ સંસારમાં

માનસિંહ—માતાજી આમ શું આદરો, કલેશ કરશે ન લેશજ,

સુખ દુઃખ ભાગ્ય લખ્યા મળે, એવો ધારો હમેશજ—શોક શાને કરો માવડી

રાણી—સુખ દુઃખનો નથી ખરખરો, હશે લખીયા લલાટજ,

કેમ તમે વન વેડશો, એ છે અધિક ઉચાટજ. ધીક જીવ્યું આ સંસારમાં

અભયસિંહ—દુઃખ સહી કરશું વપું, ખરા ક્ષત્રીના કામજ,

રણમાં હજારો ધા ખાઇને રાખે ઉચ કુત્ર નામજ. શોક શાને કરો માં

રાણી—પુત્ર વિના ખલ્યુ જીવવું, મુના દીસે આવાસજ,

જન્મ આ જગમાં વૃથા ગયું, હોય પુત્ર ન પાસજ—ધીક પડો આ સં

માનસિંહ—આજ કાપ્યા પીતા તો પછી અહીં વસવું હરામજી,
કાચ મમે મળશું ફરી, તને ચિંતા તમામજી—શોક શાને કરો માં
રાણી—જવાની વાત તને તમે, તબું તમવીણુ પ્રાણજી,
માફ ગુનો આ કગવવા, વીનવું હું રાજનજી—ધીક જીવ્યું આ સંસારમાં
અભયસિંહ—શુદ્ધ ક્ષત્રી કુળ આપણું, વરને એક વચનજી,
તાતની ટેક તજવવા, માજી ના કરો મનજી—શોક શાને કરો માવડી
રાણી—ટાઢ કે તાપ વેડ્યા નથી, નથી જોઈ જંજલજી,
કષ્ટ વીકટ વનવાસનાં, કેમ વેડશે બાલજી—ધીક પડો આ સંસારમાં,
ખંને સાથે—માતાજી હઠ તજી હા કહો, અમે નામીએ શીશજી.
જશ લઈ જીવતા આવીએ, આપો એવી આશીશજી—શોક શાને કરો માં
રાણી—જાઓ કેતા દુટે જીમડી, નથી અન્ય ઉપાયજી,
સુખ સંપત વધને ધણી, ધરો જ માતમ પાયજી
પ્રથમ આનંદ આપજો રક્ષા કુલદેવી માતજી

સકલ સંકટ ટાળજો ધરજો તમશીર હાથજી—ધીક જીવ્યું આ સંસારમાં.
રાણીનો આશીર્વાદ લઈ કુંવરો તો દેશવરો લઈ નીકળી પડ્યા
છે રાણી પાછી મહેલમાં આવી વિલાપ કરે છે એટલે રાજાને ખબર
પડી કે કુંવરો દેશવરે ગયા તેથી તેણે પોતાની પ્રતિજ્ઞા પળી જણી
તુરત કસુંબા પીધા અને પછી મહાજન લોકો પ્રત્યે બોલ્યો તમારે
કુંવરોની વહારે જવું હોય તો પોળ ખુલ્લી છે. તમારે જોઈએ તો
શહેરમાં રહો અને જોઈએ તો ઉઘાળા ભરી ચાલ્યા જાઓ. શું તમે
તમારું કારણ જણાવે અપરાધીઓને શીક્ષા કાઢી છે એટલે મને કશી
બીક નથી પણ કુંવરોએ સ્ત્રી જાતની મશ્કરી કરીને મારા કુળને લ-
જીવ્યું, રાઠોડવંશની મર્યાદા લોપી તથા ક્ષત્રીવટ ખોલ્યું તેમજ રાજ તે-
જને સ્થામતા લગાડી માટેજ મેં તેઓને યથા ન્યાય શીક્ષા કાઢી. આ
સાંભળી આખા શહેરનું મહાજન વિનંતી સાથે રાજાની નીતીના વ-
ખાણુ કરી તેને દરબાર તરફ વળાવી સૌ સૌના ધર પ્રત્યે ગયું.

હવે આપણે તેઓની સાથે નીસળત નથી પણ પેલા બીચારા
ઉછરતા લોહીના સુકામળ અને કીશોર વયના રાજપુત્રો કેણીગમ અને
કેવી અવસ્થામાં ગમન કરતા હશે અગર તેમની કેવી સ્થિતિ થઈ હશે
તે જોઈએ. તેઓ તો જ્યારથી નગર છોડી નીકળ્યા ત્યારથી કાંઈ પણ
સ્થળે ન થોભતા ચાલ્યા જાય છે. ચાલતા ચાલતા એક દિવસ ગયો, બે
દહાડા થયા, ત્રણ દીન થયા પણ જરાએ વિસામો લેતા નથી. એમ

દડમજલ કાપતાં લગભગ બાર પંદર દીવસ મયા ત્યારે પોતાના બાપના રાજ્યની હદ ઓળંગીને એક મોટા અરણ્યમાં પેઠા. આત્મા ચાલ્યા જાય છે એવામાં સાંજ પડવાનો વખત થયો. જે થડી દીવસ બાકી રહ્યો એટલે અભયસિંહે કહ્યું ! ભાઈજી આપણુ તો છેકજ વગડામાં આવી પહોંચ્યા છીએ. અહિંયાં કાંઈ માનવી તો નજરે પણ પડતું નથી. વાઘ વરૂ આદી ધાતકી પ્રાણીઓના ભયંકર શબ્દો ચારે તરફથી સાંભળવામાં આવે છે માટે ચાલો આપણે પાછા ફરીએ. આજનો રાતવાસો કાંઈ પણ ગામમાં જઈને કરીશું. એ સાંભળી મોટા ભાઈએ કહ્યું, “ ના આપણથી એમ થાય નહી. એમ કરવાથી આપણને લજ્જા લાગે. આપણે ક્ષત્રિ પુત્ર છીએ માટે પાછાં ફરવું એ આપણું કામ નથી ત્યારે કનિષ્ઠ ભાઈ બોલ્યો કે ભાઈજી હું બાળક છું તેથી ભુલીને આપને એવી લજ્જાસ્પદ વાત કહી તો ક્ષમા કરજો પણ હવે આ સામે કંઈ સરોવર જેવું દેખાય છે તેના કાનારાપર આપણે મુકામ કરીએ. પછી આગળ જઈ તે રમણીય જગાશય ઉપર જઈ પડાવ નાંખ્યો. ઘોડાઓને પાસેના ઝાડ સાથે બાંધી ચાંદીના તોચરા વળગાડી દીધા પછી કમુઓ લીધો અને પાસે જ કંઈ દીમણ હવું તે છોડ્યું ત્યારે મોટા ભાઈ કહે કે, અભયસિંહ ! હું તળાવમાંથી આપણે સાડ પાણી ભરી લાવું છું એ સાંભળી નહાનાએ કહ્યું અરે ભાઈજી એ શું બોલ્યાં ? આપ મારા પાંડિત છતાં હું જેમી રહું અને તમે પાણી ભરવા જાઓ એ તમને અપુક્ત વાત છે માટે હું તમને નહી જવા દઉં પછી મોટા કહે ભાઈ ! પ્રવાસમાં કાંઈ નહાતું મોટું ધારવું નહી. વળી તું પણ અર્ધરાજનો હકદાર છે. અને વળી નહાનો છે તેથી એકલો મોકલાય નહીં માટે હુંજ જાઉં છઉં. પણ અભયસિંહ ન માનતાં પોતે પાણી ભરવા તળાવમાં ઉતર્યો. હાથપગ ઘોઈ પાણી પીધું ને સુરાઈ ભરી ઉપર આવવા જાય છે તો પાળ ઉપર ડાબી બાજુએ માહષાસુરીનું તથા જમણી બાજુએ કાલીકાનું સ્થાનક જોયું. જમણી બાજુની ભીંત ઉપર કંઈ લાલ અક્ષરો દેખાય છે તે ધ્યાન દઈ વાંચ્યા તો તેમાં એવી મતલબ હતી કે—“આ ડેકાણે કાંઈએ ઉતરવું નહી. આસપાસના લોકો ભય જાણે છે તેથી અહી કાંઈ આવતું નથી, પણ અજ્ઞપાને સમજ પડવા સાડ આ અક્ષર લખ્યા છે તે ખચીત જોખમમાં પડશે ” અભયસિંહે તો પાણી પીધું એટલે તે મનમાં દીલગીર થયો

પશુ વીચાર્યું કે મેં અનણ્યપણે પીધું તેનો તો દોષ નહીં, પરંતુ મોટાભાઈને વારં. એમ કહી માનસીંહ પાસે આવીને તેને સમજાવી દર્શાવત કહી વળી તેણે કહ્યું. ‘ભાઈ અહીંયાં આપણને રહેવું યોગ્ય નથી. મહાદેવી સાક્ષાત અગ્નિકા—મહિષાસુરના લેખ છે, તે કંઈ ખોટા થાય નહીં, એટલા માટે જણી જોઈ કુવામાં પડવું એ ડાહ્યા માણસનું કામ નથી, ચાલો આગળ કોઈ બીજો ઠેકાણો જઈ મુકામ કરીએ.’ એ સાંભળી માનસીંહ બોલ્યો, ઘેલા, એ તું શું કહે છે? સાંભળ.

વાંચીને થઈએ વેગળા, એતો ક્ષત્રીવત્તે ખોડ,
અહીંથી કેમજ ચાલીયે, મર થઈ જઈએ ચક્રચોટ,
આજે બળી અરજીન તણો, અને નાહા કેરો નીમ,
પાંડવ જો પાછા હશે, તોતો ભારત લાજે બીમ.

એ તો ક્રૂર અક્ષરજ છે, પશુ જોકે હજારો ઘોડેસ્વારો નાખી તરવારો સાથે ધસી આવે તોપણ નાસે એવું આપણું કુટુંબ નથી. એમ કહી બંને જણાએ પાસેનું ભાતું ખાધું, ને તેજ તળાવનું પાણી પી નિશ્ચિંતપણે બેઠા, હવે રાત્રી પડી ને અંધારૂં થયું એ પખવાડીયું અંધારીયું ને વળી બારશ તેરશનો દિવસ એટલે ચંદ્રમાં તો ક્યાંથીજ હોજે, પશુ આકાશમાં બીજા મહો નક્ષત્રો અને રાશિ-ચંદ્રના તેમજ અન્ય તારાઓ પૂર પ્રકાશમાં એક પછી એક પ્રકાશી રહ્યા હતા. જેમ વખત જતો હતો તેમ તેમ તેઓ વધારે સ્વચ્છ રીતે માલમ પડતા હતા. દિવસે અત્યંત સુશોભીત અને આખને ચંડક આપનારા વૃક્ષો આ વખતે કાળાં કુંગરો જેવાં લાગતાં હતાં. દિવસે સૂર્યનાં કિરણો પડવાથી કાચની પેઠે અળકતાં પ્રતિબિંબ આપતુ સરોવરનું જળ પશુ આ સમયે દેખાતું નહોતું, પશુ તેમાં દેડકાં ડરક ડરક એવો શબ્દ કવચિત કરતાં હતાં, તેથી અજાણ્યાને માલમ પડે કે આ સ્થળે કંઈ જળાશય હશે. દિવસના પોતાના માળાઓને મુઠી અનંત આકાશમાં તેમજ ચારાને માટે એક સ્થળેથી બીજે સ્થળે આનંદમાં હિડતાં ને શબ્દોચ્ચારો કરતાં જાત જાતનાં પક્ષીઓ પશુ આ સમયે પોતપોતાના નીવાસે આવી નીંદ્રાવસ્થ થવા લાગ્યા હતાં. રાગને આદે લાઇ નાના પ્રકારનાં વનપશુઓ, જેઓ દિવસે પોતપોતાના ભુથમાં ઢી ચારો ચરવાને આમથી તેમ દોડદોડ કરી મુકે છે. અને જેઓ તેમના ચીત્રવીચીત્ર દેખાવથી વનના સજીવાર રૂપ થઈ પડે છે તેઓ પશુ આ સમયે શાંતપણે સૌ સૌને આશ્રમે

ભારાઈ ખેડાં હતાં. વાયુ પણ તદ્દન શાંત હતો. એકદર જોતા વનમાં સમજાતું શાંત હતું પણ નીચાચર પશુઓનો હવે જાણે દીવસ ઉગ્યો હોય તેમ તેઓ ધીમે ધીમે બહાર નીકળવા લાગ્યાં. શીયાળીયાં ધડીયે ધડીયે રાડો નાંખતાં હતાં. ફાલુ વચે ભયંકર શબ્દ કરતી હતી. વરુઓ ઢાઈ ઢાઈ રથજો ચીચીયારી નાંખતાં હતાં, સીંહો રહી રહી મહા ભયંકર ખરાડો મારી રહ્યા હતા કે જે ગમે તેવા શુરવીર નરનાં અંતઃકરણ ધડકાવે તેવી હતી. ચીત્તીઓ નીંદ્રાવસ્થ થયેલાં પ્રીઓને નેમાંથી ઘસડી કાઢી નાસાનાસ કરતા હતા. ઝેરી સર્પો પોતાના રાફડાઓમાંથી નીકળી પુકાડા મારતા સરસરાટ ચાલ્યા જતા હતા, વૃક્ષોપરના ધુવડો તો જાણે રાતના રાજાના હોયની તેમ એક બીજા સાથે કાનનો કંટાળો આપે એવા ઉચ્ચારોથી સંવાદ કરવા માંડ્યા હતા. ચીંચડીયો પણ ખુબ કચકચાટ મચાવી દઈ ધુવડોને મદદ આપતી હતી એવી રીતે દીવસે જોતાં જે દુઃખાર્ત મનુષ્યના મનને પણ આનંદ આપનારું એવું રમણીય વન તે આ વખતે મહાભયંકર રૂપ ધારણ કરી રહ્યું છે તેવે સમયે આપણા મનસીંહ અને અજાયસીંહ બંને કીસોર વચના, અતી સુકોમળ રાજપુત્રો, કે જેઓને હાં કેતા હજારો અનુચરો હાજર થતા હતા, જેમના મોંમાંથી વચન નીકળતાં પેહેલાં દાસ દારીઓ ઝાલી લેતાં હતાં, જેઓને માટે સુંદર બાગ બગીચાઓથી વિંટાયલા અને ઘણાં જ સુશોભીત એવા રંગ મેહેલો હતા, જેઓના ખાનપાનાંદને માટે અમૃત સમાન પદાર્થો બનતા હતા, જેઓ પુષ્પથી બિછાવેલી શય્યામાં સૂતા, અને તે વખતે જરાક ખુંચે તેવી કળી હોય તો તરતજ દાસીની પાસે કઢાવી નાંખતાં હતાં એવા કોમળ અંગવાળા અને ઐશ્વર્યવાન રાજપુત્રો આ સમયે પ્રારબ્ધાનુસારે આવા ભયંકર અરણ્યમાં ઘોર રાત્ર સમયે જમીનના બીજાનાપર સુવાનો વિચાર કરે છે ! કહ્યું છે કે,

કર્મ તણે કાગળ લખ્યા, તે તો મિથ્યા લેખ ન થાય,

રંઠ મટી રાજ બંને, અને રાજ રંકજ થાય.

આવધપુરીનારે રાજ્યા, અને દશરથ કરા રે તન;

કર્મ તણે ભોગે પડી, ચૌદ વર્ષ પધાર્યારે વન.

હવે અબ્યાસિંહ મોટાબાઇને કહે છે, બાઇજી, આપણે બંનેએ એક સાથે સુવું નહીં. કારણ આ અઘોર વન છે. વ્યાઘાદિ અરણ્ય

પશુઓનો પણ ભય છે ને વળી વનદેવ્યા અંખિકાનું લેખી વચન છે માટે ધણી સાવધ રહેવાની જરૂર છે, તેથી કરીને આપ સુધ જાઓ અને હું જાગરણ કરું છું. એ સાંભળી માનસિંહે કહ્યું. “પ્યારા તને કનિષ્ઠને નિંદ્રા વધારે હોવી જોઈએ માટે તું સુઈજા હું બેઠો છઉં,” પણ અભયે નહિ માનતા ફરી કહ્યું “તમે થોડી વાર સુઈ જાઓ, પછી તમને ઉઠાડીને હું સુઈશ.” એથી માનસિંહ તો સુતો. બનાત પિછોડી તાણીને ઝોદી, ને નિંદ્રાવશ થયો. હવે અભયસિંહ હાથમાં ઉઘાડી તરવાર લઈ ચોપી કરે છે. પોતાના સહાજને અઢેલીને બેઠો છે પિછોડી અડધી ઝોદી છે. એમ કરતાં મધ્યરાત્ર વ્યતિત થઈ ગઈ એવામાં એક કૌંઠિતક બન્યું! વન દેવ્યા અંખીકા અને કાલિકા બંને વનચર્યા જવાને બહાર નીકળેલા છે. હિંદપર સ્વારી કરી હાથમાં ચક્રચકિત ઉઘાડાં ધારણ કરેલાં છે બીજા હાથમાં દુષ્ટ દમ્ભયોના નાચરૂપ ખપ્પર લીધેલું છે. એક હાથમાં બળતી શગડીઓ રાખેલી છે એવા ભયંકર રૂપ સહીત ફરે છે, એવામાં તેઓ પેલા રાજકુંવરની દૃષ્ટીએ પડ્યાં, આવું વનદેવીનું વીકરાલરૂપ જોતાંજ અભયસિંહ તો સોડ તાણીને સુઈ ગયો, તે વીચાર કરવા લાગ્યો કે, એ માહામાયાની સામે સમગ્ર દેવ અને દૈત્યો હાર પામ્યા છે, તો આપણું શું ગળું? માટે માતાની ઈચ્છા હોય તે કરે એવા વીચારમાં ભાઈની જોડે સુતો છે એટલામાં ફરતાં ફરતાં તે યોગણીઓ તેમની નજીક આવી તો બંને પુરૂષો સુતા દીઠા એ જોઈ મહીષાસુરી (અંખીકા) કાલીકા પ્રત્યે કહે છે, “બાઈ આ સ્થળે માંનવ કદીપણ આવતું નથી, ને કદી આવે છે તો અહીંયાં કદી ઉતરતું નથી, પણ આજેજ આ બંને પુરૂષો અહીં સુતેલા છે! એ લોકો અજ્ઞપણા હોવાથી આપણા સીંદુરના અક્ષરો તેમના વાંચવામાં આવ્યા નહીં હોય માટેજ તેમણે અહીં ઉતારો કીધો છે ને વાંચ્યા હશે તો તે નહીં ગણકારતાં હઠીલા થઈ અહીં પડ્યા હશે, માટે એ બંનેનો આપણે ભક્ષ કરવો” એ સાંભળી દેવી કાલીકા બોલ્યાં “બેહેન એ તું શું બોલો? તું તો સાક્ષાત અંખીકા મહામાયા જગત્માતા છે તને એ પ્રમાણે બોલવું યોગ્ય નથી. આ સુતેલા પુરૂષોતો દેહત્ય નથી પણ મનુષ્ય છે, અને તેઓને તો આપણે શરણે આવેલા જાણી તેમની રક્ષા કરવી જોઈએ. એઓ શું કંઈ આપણા સરખે સરખા છે કે એમની સાથે યુદ્ધ કરી આપણે તેમનો ભક્ષ કરીએ! એઓએ જો કે ભલે હલકઈ વાપરી તોપણ આપણે તો મોટાં છીએ તો તેમને ક્ષમા કરી રક્ષણ કરવું જોઈએ. કીડી

મચ્છરો હાથીને નુકસાન કરતા થઈ પડે છે, પણ તેઓ કદાચ હાથીના પગતળે આવે તો હાથી તેમને મારતો નથી ત્યારે મહીષાસુરી બોલ્યા, “તુ કહે છે તે ખરું પણ ત્યારે તેઓ જો મરે નહીં તો આપણા લેખ જોટા થાય ને તેથી સર્વ સ્થળે અપકીર્તિ થાય પણ તુ તો તેમને ઉગારવા કહે છે? ત્યારે કાંતો તેઓ મરે, ને કાંતો લેખ જોટા થાય,” ત્યારે મહાકાલી બોલ્યાં કે, “તેઓ ઉગરી પણ શકે અને આપણા અક્ષર પણ જોટા ન થાય એવું કરવું જોઈએ. જો! આ બંને ભાઈમાંનો એક જગતો છે તે જો હું કહું તે સાંભળી બરાબર તે પ્રમાણે વર્તે તો ઉગરે ખરા એટલું છતાં પણ આપણા લેખ તો જોટા થાય નહીં માટે જાગે છે તે તો મરશેજ. પણ જો તે પોતાનાં ભાઈને વાત નહીં કહે અને આપણે કહીએ છીએ તે પ્રમાણે ચાલશે તો મોટા ભાઈ ઉગરશે. તે એમ કે આ વનમાં એક મહોડો મણીધર નાગ રહે છે, તે આપણાં અહીંથી ગયા પછી વનમાં ભણ શોધવા નીકળશે તે પોતાના માયાનો મણી કાઢીને આ લોકોની નજીકમાં મુકીને ફેટલેક દુર ચારા માટે જશે એટલે તરતજ તે માણસને ઉઠીને તે મણીપર આ પડેલી કુડી ઢાંકી દેવી, ને ઝાડપર ચડી જવું નાગ પાછો આવી જશે તો મણી નહીં દેખવાથી શોધવા માંડશે, પછી કુડી નીચે અજવાળાનો ઝણઝણાટ જણાવાથી જાણશે કે કાંઈ જનવરે કુડું ઢાળી પાડ્યું હશે, માટે તેની સાથે શું કદવું? પછી તે કુડીને સમી કરવા માટે તે પર ધણીવાર પોતાનું ફેણ પછાડશે પણ તે કુટશે નહીં એટલે રીસ ચડાવી જોર કરી એક બેને ત્રણ ચોટ મારશે કે લાગલીજ તેના મોમાંથી ઝેરની કાચગી કસવાઈ જશે આથી મુરજા આવીને નાગ મરણતોલ થઈ પડશે કે તરતજ તે માણસે ઝાડપરથી ઉતરી પોતાના ખડગવડે તેના કડકે કડકા કરી નાખવા પછી મણી લઇને પોતાની પાંખડીએ તેને જણાવવા વગર બાંધવો એ પછી ધણીકવારે એ નાગની પત્ની નાગણીને વીચાર થશે કે હજી સુધી મારો નાથ કેમ આવ્યો નહીં હમેશના કરતાં આજે ધણું મોકુ થયું છે માટે મારે એની શોધ કાઢવા જરૂર જવું જોઈએ પછી તેણી શોધતાં શોધતાં નાગને અહીં આગળ મુલેલો જોશે તેથી મનમાં વિચાર કરશે કે એની સાથે બળી મરું પણ બીજા વિચાર એવો કરશે કે અરે! મારા નાથને મારનાર દુષ્ટ કાણ હોવો જોઈએ? તેને પ્રથમ મારવો ને પછી

થેતે સહમમન કરવું તેથી આ જે જમતો છે તેને નાગણી ડંશ દેશે.
 તેથી એ મરી જશે એટલે આપણા અક્ષર ખરા કરશે. જો એનો
 મોટોભાઈ એને બાળે નહીં અને તેના ક્ષત્રને છોડીને એકલો ચાલ્યો
 જમતો અહીંયા આજથી ત્રીજો દીન લાખા વણજરાની પુત્રી મહા
 સતી છે કે જેના પુન વડે કરીને એ મરનાર પાછો સજીવન થશે
 અને તેથી કરીને માઈ વચનપણ સાચુંજ રહેશે પછી જુદા પડેલા
 એ બંને ભાઈઓ ત્રણ વરશે ચંદ્રાવતી નામના નગરમાં એકઠા થશે”
 આટલું કહી બંને વનદેવી પોતાને સ્થાને ચાલી ગઇ. તેમણે કહેલું
 સમજી વૃતાંત સુતાં સુતાં અભયસિંહે બધું સાંભળી લીધું હતું. માટે
 તેણે તુરતજ સચેત થઇ મોટા ભાઈ સુતેલો હતો તેનાપર બનાત અને
 પીછોડી ઓઢાડી દઇ પોતાનું ખડગ મ્યાનમાંથી કાઢી કટ કટ પાસેના
 આંખાના ઝાડપર ચઢી ગયો તે લાંબે એટલે છે એટલે થોડીક વારમાં
 પેલો નાગ આવ્યો. ને તેમની પડખે મણી મુકી ચારે શોધવા લાગ્યો.
 શોધતાં શોધતાં તે બધું દુર નીકળી ગયો હશે કે તુરત અભયસિંહે
 ઝાડપરથી ઉતરીને નીચે આવ્યો, ને પોતાની નજીકમાં એક મજ-
 જુત પથ્થરની કુંડી હતી તે પેલા મણીપર ઢાંકી લાગવોજ ઝાડપર
 ચઢી ચુપ થઈ બેઠો, હવે જ્યારે પોતાને અને પોતાના કુટુંબને પુરતો
 ભક્ષ લઇ નાગ પાછો આવ્યો ત્યારે મણી તેના જોવામાં ન આવવાથી
 તે બધો આકુળ વ્યાકુળ થઇ ગયો અને મણીને આમ તેમ શોધવા
 લાગ્યો. શોધતાં શોધતાં કુંડી નીચે કંઇ અજવાળું જણાયું તેથી પાર-
 ખમું કે મારો મણી અહીંજ છે પછી વિચાર કર્યો કે માણસ તો કહી
 અહીં આવવાનો સંભવ નથી માટે કોઇ પશુએ લાત મારી કુંડી ગખ-
 ડાવી દીધી હોય એમ જાણે છે તો તેની શાની રીશ કરવી. એ કુંડી
 જ ભાંગી નાંખું એટલે મણી લેવાશે. આવી ધારણાથી ખુબ જોર કરી
 તે કુંડીપર પોતાની ફેણના ત્રણ ચાર ઝપાટા લગાવ્યાં પણ કુંડી સખત
 પાસાણની એટલે તે નહીં પુટતા ઉલટી નાગનેજ હાનીકારક થઇ પડી.
 તેના મોંમાંની ઝેરની કાચળી બહુ વાગવાને લીધે બહાર ઠલવાઈ પડી
 અને મુરેછા આવવાથી નાગ ગુલાંટ ખાઇ શીથીલ થઇને પડ્યો. આ
 જોતાંજ અભયસિંહે પોતાનો દાવ સાંખ્યો અને ઝાડપરથી નીચે ઉતરી
 સમવડે નાગના શરીરના ટુકડા કરી નાંખ્યા હવે પેલો મણી કુંડી નીચેથી
 લઇ લીધો ને માનસિંહને માલમ ન પડે તેવી રીતે તેની પાધડીને
 ૭૩ સંભાળી તાણી ખાંખ્યો પછી તેને ઉઠાડવાને માટે મોટા

ભાઈના પોતે પગ ચાંપવા માંડ્યા કે જેથી માનસિંહ તુરત જાગી ઉઠ્યો ને બોલ્યો અરે ભુંડા અભય તેં આટલી બધી વાર થઈ તોપણ મને જગાડીયોજ નહી ત્યારે તેણે કહ્યું કંઈ ચીંતા નહી પણ આપણે હવે અહીંઆથી ચાલો બીજે સ્થળે જઈ મુકામ કરીએ, આપણે આટલીવાર સુધી અહીં રહ્યા એટલે તમારું મોટમ રથું માટે હવે દેવીનું વચન માન્ય રાખવાને આપણે જરૂર અહીંથી આગળ જવું જોઈએ. મોટા ભાઈએ મનમાં વિચાર કર્યો કે એ ખરું કહે છે વખતે રાતે એ એકલો જંગલો ખેડો હતો તેથી કંઈ તેના જોવામાં આવ્યું હશે વળી આટલીવાર અહીં સુતા તેથી મારી હડ પણ પળી માટે હવે અહીંથી જવામાં કંઈ બાધ નથી એમ સમજી તુરત ઘોડા છોડ્યા ને સામાન બાંધી તૈયાર કર્યો ચડપ બને જણ્યુ સ્વાર થયા અને ચાલતી પકડી. ચાલતાં સહજમાં ચાર પાંચ કાશ તેઓ નીકળી ગયા અને હજી સુધી સવાર પડવાને ઘણી વાર તેમજ જંગલ પણ તેમનું તેમજ આવતું હોવાથી તેમણે ત્યાં આગળ ઘોડેથી ઉતરી મુકામ કર્યો ઘોડા બાંધ્યા અને સામાન ઉનારી માનસિંહે અભયાસિંહને કહ્યું 'ચારા હવે તું સુઈ જા કારણ કે ધણે થાકેલો છતાં આખી રાતનો તને ઉજાગરો છે. નહાનાએ કહ્યું હા ભાઈ આપણા હુકમ પ્રમાણે તેમજ કરું છું' એમ કહી પીછોડીની સોડ તાણી ઉપર બનાત ઓઢી સારી પેડે લપેટાઈને સુતો. મોટો ભાઈ ખડીયાને અઢેલી નાગી તરવાર હાથમાં લઈ ચોકા કરવા બેઠો. હવે અભયાસિંહ સુતો ખરો પણ તેને ઉંઘ આવતી નથી ને હૃદય ધડક ધડક થયા કરે છે કારણ કે એને નાગણી ડંસ દેશે એવો મોટો ભય છે તે સુતાસુતા વિચાર કરવા લાગ્યો ભવિષ્યના લેખ અર્થાત વનદેવીનું સરોવર પર કહેલું ભવિષ્ય કાંઈ ખોટું નથી પણ આપણે તો તે મહામાયા જગત માતાને શરણે પડ્યા છીએ એની લાજ એને છે માટે જોઈએ રૂતો મારે એવો ડરાવ કરી નિશ્ચિંતપણે ઉઘી ગયો. ઇશ્વરને કરવુંજ તેથી એને જેવી ઉંઘ આવી કે તુરત તેનો મોટો ભાઈ કે જે ખડીયાને અટકણુ દઈ ચોકા કરવા બેઠો હતો તે પણ ભર ઉંઘમાં પડ્યો. હવે પેલો મણિશ્વર નાગ ઘણીવાર થઈ છતાં પોતાને આશ્રમે નહી આવવાથી વ્યાકુલ થઈ ને નાગણી પોતાના પતીની શોધ કરવા નીકળી

શોધતાં શોધતાં ધણેક દુર પેલા સરોવરતટ પર આવી તો
 પોતાના સ્વામીને મરગાધીન થયેનો જોયો. તેના શરીરની આવી
 દુઃસ્થા જોઈ નાગણીને આખે શરીરે કાધાંજન પ્રજ્વલીત થયો.
 પોતાના મન સાથે તેણી બોલી, અહા દેવ કાણુ મહા દુષ્ટનું કામ
 હશે, અરે કાણુ પાપીએ મારા નીર્દોષ પતીનો ઘાત કીધો હશે ?
 પણુ તે મારા પતીનો દુશ્મન ગમે તે હો, પ્રથમ તેને શોધી કાઢી,
 સ્વામીનું વેર લઈ પછીથી હું સહગમન કરીશ, આમ વિચાર કરી ત્યાં
 આસપાસ જોવા લાગી તો જમીનપર માણસ અને ધોડાનાં પગલાં
 પડેલાં તેની નજરે પડ્યાં એ પગલે પગલે તેણી છેક સુધી અને રાજકુ-
 મારો જ્યાં આગળ સુતેલા છે ત્યાં આવી પહેંચી ને જુએ છે તો અને જુએ
 જોડે સુતેલા જોયા ત્યારે તે ચીચારમાં પડી કે, આ બંનેમાંથી એકાદો
 મારા પતીને મારનાર હોવો જોઈએ. અને જણાવે તો તેને માર્યો
 નહીંજ હોય. માટે જે ખરા વેરી છે. તેનેજ દંશ દધશ પછી વેરીની
 પરીક્ષા કરવાને પ્રથમ તે મોટા ભાઈની છાતીપર ચઢીને તપાસી જુવે
 છે તો માનસિંહ શાત થઈ કહેતા છે તેથી તેનું હૃદય તદન શાંત છે
 એમ લાગવાથી એ મારા ધણીનો વેરી નહિ. એમ ધારી ત્યાંથી ઉત-
 રીને નહાના ભાઈના હૃદયપર ચઢી, અમયસીંહ જો કે ઉંઘી ગયો છે
 ખરો પણુ અંતઃકરણમાં નાગણી રીધેની ઉંડી બીકથી તેનું હૃદય ધડક
 ધડક ઉછળી રહ્યું છે, આ જોઈ નાગણીએ જાણ્યું કે જરૂર આજ
 મારા નીરપરાધી પતીનો ઘાત કરતાં છે. પછી અત્યંત રોષમાં
 આવી તેના જમણા પગને અંગુઠે દંશ માર્યો. તુરંતજ ઝટકા
 લાગવાથી અમયસીંહ જાગી ઊઠ્યો, અને જુએ છે તો સરસર કરતી
 પાણીના રેલાની માફક નાગણી ચાલી જતી તેણે જોઈ. પગમાંથી
 લોહીની ધારા ચાલવા માંડી અને તુરંતજ તેનાં ગાત્ર ઢીલા પડવા
 લાગ્યા. આ બનાવ જોઈ એણે હરી સ્મરણ કર્યું. અને વીચાર કીધો
 કે, જે બનવાનું હતું તે તો બન્યું. પ્રારબ્ધ જરાએ ટળતું નથી.
 પણુ માતાએ ભવિષ્ય વચન કહ્યા પ્રમાણે મને મુએલો જોઈ
 બાળી ન નાંખે એવો કંઈ ઉપાય કરવો જોઈએ તેથી દાંત પીશી
 ઝટ લઈ ઉડ્યો અને પાસેના ઝાડમાંથી એક શાદી કાપી લાવ્યો,
 પછી પગમાંથી વેહેતા લોહીથી હાથ ઉપર નીચે પ્રમાણે લખ્યું.

અબયાત.

જો આપ મારા ખરા હોવ પ્રિય ખાત,

નો પ્રેમભાવથી ચઢાતા હોવ પ્રિય બ્રાત,
 વિર અનિતસીંહના આપ હોવ મુત,
 નંધપુરના ટીલાત હો નો બ્રાત.
 તો મારા શબ્દને દાહ ન દેશો બ્રાત,
 શોક ન કરતાં જન્મે ચાલી મુજ બ્રાત,
 ભાગી બ્રાત રહેજો નચિંત આપ બ્રાત.

આ પ્રમાણે લખી હાથ ખુલ્લા મુકી અંતઃકરણમાં જગત ક-
 રતા પ્રભુનું ચીતવન કરતો ક્ષણે ક્ષણે વૃદ્ધિ પામતા નાગણીના ઝે-
 રથી ઘેરાઈ ગયો, અને કંઠ સુકાઈ જઈ જીભા ટુંકી પડવાથી, તથા
 રંગે રંગ અને રોમે રોમ શીથીલ થઈ જવાથી મુઠકું થઈ પડ્યો.

સવારનું ઝળઝળું ચતાંજ માનસિંહ જાગ્યો, ને ઉઠી દાતણપાણી
 ક્યાં એટલામાં ઠસુળા વખત થઈ સુર્યોદય પણ થયો ને ધડીક દીવસ
 ચડ્યો એટલે વિચાર કીધો કે ભાનને ઉઠાડું એથી બે ચાર હાંક મારી
 પણ ઉઠે કાણ ત્યારે ધાયું કે ખીચારો થાકેલો પાકેલો છે ને વળી
 ઉજાગરો ક્યો છે તેથી ભલે બડીવાર સુઈ રહે જતી. વખતે ઉઠાડીશ.
 એમ કરી ઘોડાઓને પપાળ્યા જરા આણીગમ તેની ગમ ચરફર કરી
 એટલે લગભગ ચાર બડી દીવસ ચડ્યો તેથી પાછું મનમાં આવ્યું
 કે હવે ભાઈને ઉઠાડું તથા કેટલીક હાંક માર્યા છતાં તે ન બોલ્યા
 એટલે તેને ખુખ લંઢાળ્યો અને એમ કરતાં પણ અભયસીંહ નહી
 બોલવાથી માનસિંહે તેને ઓઢેલી પિછોડી તાણી લીધી ને મ્હોં ખુલ્લું
 કયું જુએ છે તો માનસિંહને મુએલો દીઠો. આવો દેખાવ નજરે
 પડતાંજ માનસિંહને એકાએક મુઠાં આવી ને બણીવાર સુધી તેને
 આત્મા અચેતન અવસ્થામાં રહ્યા પછી કેટલીકવારે તે શુદ્ધિમાં આવી
 અત્યંત કલ્યાંત કરવા લાગ્યો “અહા ! પ્રભુ હે પ્રભુર, હા જગત્તા
 મારા કંગાલના ઉપર આ શું દુઃખનો કુંગર ઢોળી પાડ્યો ? અરે મને
 મરતાને સામટોજ માર્યો કે ? અરે મને પડતાનેજ પાડુ મારી કે હા
 દેવ મારું કમ પુટીજ ગયું કે ? પણ બડીકવાર સ્તબ્ધ સરખો રહીને
 ઓચીતો બોલ્યો. અરે આ હું સબળું સ્વપ્નમાં તો નથી જોતો ? ચોડી-
 કવાર પેહેલા તો અમો બંને જણ સાથે આવીને સુવલા છીએ અને
 એટલીવારમાં હું આ મહા ખેદકારક અસંભવનીય બનાવ કેમ જોઉં
 છું ? અરે વાહાલા ભાઈ તને એકાએક આ શું થઈ ગયું. અરે ખારા
 મને આ રણવગડામાં મુકી એકલોજ ચાલી નીકળ્યો ? સુર્યનારાયણ

તરફ ફરીને હે જન્મતના નેત્રરૂપ ભગવાન આ મારા નીરપગધી લાડ-
વામા ભાષને જગૃત કરો. હે વન દેવી તે મારા અંતઃકરણ સમાન
પ્યારા બંધવનો ભક્ત કરો તો તેને માટે મનેજ અપરાધમાં લાન તેને
સજીવન કર અરે ઇશ્વર કેવો અન્યાય. મારે અપરાધે એનો દેશવટો
થયો એણે મને ધણોએ વારવા છતા મેં ન સાંભળ્યું જેથી પિતાની
શીક્ષાને પાત્ર થઈ મારે લીધે એને પણ દેવી સંગમન કરવું પડ્યું અને
તેમાં વળી હે ઇશ્વર આ શો બુલમ થઈ ગયો. અરે મારા વહાલા
ન્યાં સુધી તું મારી સાથે હતો ત્યાં સુધી મને વિદેશ છતાં બધી જન-
તનું સુખ હતુ અરે હવે મુરખની શી ગતી. મને સન્મારગ કાણુ મ-
તાવશે અરે મારા પ્યારા બંધવરૂપી રત્ન જતા હું દ્રષ્ટ હવે શાને જીવું
છું. હે ઇશ્વર શું હવે એને તું ખેડો નહી કરે. અરેરે ભાષ એ મારા
વહાલા ભાષરે મારા લાડકવાયા ભાષ શું સાથે હવે તું એકવાર પણ
નહી ખોલે કે આવું આવું ધણુંએક કલ્પાંત કરતાં છેક બપોર થઈ
ગયો. રડતા કકળતા તેણે હવે શખને અગ્નીસંસ્કાર કરવાનો ઠરાવ કર્યો
ને તેની સાથે પોતે ધણુ બળીજ મરું એવા ઠરાવથી ત્યાંથી કેડ્યો ને
વનમાંથી લાકડાં એકઠાં કરી ચીતા ખડકી જેવો પોતાના માનના
શખને ચીતા આગળ લઇ જવા માટે ડિંચકવા જાય છે તો તેના હાથ-
માંના લોહીના અક્ષર જોયા આથી તે ખમચાષને ઉભો રહ્યો ને તે
વાંચી જોઇ બોલ્યો, છટ શું કહેવાય તેથી.

બેત.

શું મને યોગ્ય છે શખને રજાગતુ મુકવામાં,
લાંછન લાગે મોઢું કુલને એમ કરવામાં;
વિધી વગર શખ જો રાખુ હું આ રજવાસમાં,
વિંખી ખાય ભયંકર પ્રાણીનો પકુ હું પાપમાં.

મારો ભાઈ કેવો કઠોર કાણુ જાણે એનાં મનમાં શું હશે
આ પ્રમાણે લખી ગયો વળી વીચાર કરે છે પરમેશ્વરની અજ્ઞા
અરે મારો અભયસિંહ તો ધણો ચતુર હતો માટે કંઈ સારા વીચા-
રથી લખી ગયો હશે તેથી એનું વચન પણ એને ખાગવો તે નહી
એમ કહી તને પીછાડી ઓઢાડી તેના ઘોડાને રેશમની એકવડી
દોરીથી ઝાડ સાથે બાંધ્યો. પછી પોતાનો ઘોડો તૈયાર કરી ત્વાર
થયો તે નીસાસો નાંખી આંખમાં આસુ આગ્રાથી તે બોલ્યો,-

કંથભીન રહી-એકલી મારી જાન-એ રાગ.

ગયો અહીં એકલ તજ મુજ ભાત થાય દીલ ઉતપાત.-ટેક.

બાળપણના બેલી હવેથી પામું હું કંઈ પેર,
 કાપ કરીને દેવે આતો કીધો કાળો ફેર.
 ગયો અહીં એકલ તજ મુજ બ્રાત થાય દીલે ઉતપાત,--ગયો
 સાથેરમતા જમતા બમતા કરતા હાસ્થાવનોદ,
 ચતુર સુધડ્યો બંધવારે, યો મુજ મતના મોદ,
 ગયો અહીં એકલ તજ મુજ બ્રાત થાય દીલે ઉતપાત,
 મુજ માટે તેં વેઠીઆરે, પ્યારા દુઃખ અપાર,
 કરવા રક્ષા માહારી તુ, આવ્યો વનમોઝાર.
 ગયો અહીં એકલ તજ મુજ બ્રાત થાય દીલે ઉતપાત.
 કેમ મના મુજને કરી તેં છેલી ક્રિયાને કાજ,
 સુજ પડ્યું એ શું તને, પ્રિત કીધી તાજ.
 ગયો અહીં એકલ તજ મુજ બ્રાત થાય દીલે ઉતપાત.
 તુજ વિષુ મુજને કેમ હવે જીવિતા ગમશે યાર,
 જીવું છું પણ :શબસમો, લાગે આ દેદાર.
 પછી ઘોઘાની લગામ તેની ડોકપરજ છુટી મુઠી દીધી ને ઘોડા પ્રત્યે
 બોલ્યો--

કાળજ સમ બાંધવ ગયો હવે હું જીવું શે કાજ,
 મન માને ત્યાં ચાલજે નવ જાણીશ મારી દાજ.

ઘોડો જાણે આ બનાવ જોઈ અત્યંત દીલગીર થયો હોય તેમ
 પગલાં તદ્દન દીક્ષા ભરે છે. માનસિંહ પણ તેનાપર આવરા જેવો બનીને
 બેઠેલા છે તેને સમજું, સુંકાર લાગે છે ધડીએ ધડીએ નીસાસા નાંખે છે
 ને આંખમાંથી ભોરભોર જેવડાં આંસુ ડરક ડરક નીકળી પડે છે. આવી
 હાલતમાં ચાલતાં રસ્તામાં ઝાડ ઝાંખગને પૂછે છે, હે વંતરપતી, તારામાં
 કંઈ ગુણ નથી કે જેથી મારો મુલેલો લાઇ ઉઠે? મહારાજ,
 આ જમનમાં સૌથી સાચા અને પ્રત્યક્ષ દેવ તમો છો: તમે સર્વત્ર પ્ર-
 કાશ કરો છો, તમારાથી સૌ જીવે છે, તો તમારામાં પણ એટલું સત્ય
 નથી કે પેલા મારા બાઈને જાગૃત કરો? એમ કહી, નાળાં વાધુ
 વગેરે અવાચક પદાર્થોને પણ તે એમજ પુછતો જાય છે. એવી રીતે
 ચાલ્યો જાય છે, પણ ખાતો નથી, પીતો નથી, ક્યાંઈ ઉતારો કરતો
 નથી, એવી બેશુદ્ધીમાં આવી પડેલો છે. ઘોડો પણ એક સરખો
 ચાલ્યોજ જાય છે, એમ કરતા એક દીવસ વહી ગયો, બે થયા, ને
 ત્રીજે દીવસે કાંઈ આડે રસ્તે પડી ગયો કે જ્યાં કાંઈ ગામ નહીં,

સીમ નહીં, વસ્તી નહીં. માત્ર જંગલ જ હતું, તે રસ્તે ચાલતા કેટલીક વારમાં સમુદ્ર કીનારે આવી પહોંચ્યો. સમુદ્રનાં મોજાનો ધમ ધમાટ સાંભળી ઘોડો એકદમ ચમક્યો. ને ખમચાઈને ઉભો રહ્યો. આથી માનસિંહને શુદ્ધિ આવી, સાવધ થઈ જાય છે તો માત્રમ પડ્યું કે ઘોડો સમુદ્ર જોઇને અટક્યો છે. એટલે તેણે ઘોડાને કહ્યું કે “ અરે, છુડા. તેં મારા દેગનું પાણી ખોયું ? માત્ર આટલાથી જ બચ પામીને તું ઉભો રહ્યો ? અહ્યા તું તારો જીવ ખચાવવાને ઉભો કે ! જો તારો જીવ ખચાવવાને ઉભો હોય તો મને ખેત્રાશક આ સાગરમાં ફેંકી દે, ને સુમેથી તારે જ્યાં જવું હોય ત્યાં એકડો ચાલ્યો જ, એમ કહી ચાલુક ઉગામ્યો,

એમ કહી ઉગામ્યો કારડો, વાળતાં લાગી વાર.

તરત તેજ તલપીયો, અને પડ્યો સાગર મોઝાર.

ઘોડો એના ટુંકારાના ને ઠપકાના વચન સાંભળી તરત હલંગ મારી સાગરમાં પડ્યો. એટલે તો એક મહાન આશ્ચર્યકારક ખતાવ બન્યો સાગરના જળના ઓધ બંને બાજુએ થઈ જઈ વચ્ચે એક ઘોડેસ્વાર ચાલી શકે એટલો, અને છેક પેડેપાર સુધી લાંબો રસ્તો પડી રહ્યો. આનું કારણ એજ હતું કે માનસિંહની પાખડી ને પેનો અત્યુત્તમ મણી કે જેને માટે અમયસિંહે પોતાનો પ્રાણ ખોયો, તે બાંધેલો હતો એ મણી પોતાની પાસે છે એમ માનસિંહને માન્ય ન હોવાથી ઉપરનો રસ્તો જોઈ ને ધણો જ વીરમિત થયો. તે વિચાર કરવા લાગ્યો, “ અરે આ કેવો ચમત્કાર ? આ વાત હું પ્રત્યક્ષ જોઈ છું પણ જો હું બીજને કહું તો ને તેને ખોટી ગણી, મને ગાંડામાં ગણી કાઢી હશે, ઇશ્વરના બાંધેલા નિયમો પ્રમાણે આ સંસારમાં સમજી બન્યા કરે છે એના કરતાં કોઈ ગણું નહીં, ” આમ વિચાર કરતાં થોડી વારે સાગરના સામા તટ પર આવી પહોંચ્યો. કીનારે ઉતરી, પાછી પોતાની મુસાફરી ચાલુ કરવાનો હતો, પરંતુ પોતાથી કેટલેક દુર પણ સાગરના કીનારા ઉપર જ એક વિશાળ નગર દેખાતું હતું, ત્યાં જવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો. કારણ કે મણીક દિવસથી જંગલમાંજ રખડ્યા કીધું હતું. અને પોતાના બાંધને મુલા પછી તો અત્ર ક જળ પણ મોડાં લીધું ન હતું. તેથી તે શહેરમાં જઈ કંઈ ટીમણ કરી આગળ ચાલવું એવા વીચારથી તે ત્યાં ગયો. એ શહેરમાં કોઈ લાલસિંહ કરીને મહાધુર્ત

રાજા રાજ્ય કરતો હતો. યથા રાજ તથા પ્રજા એ કહેવત પ્રમાણે ત્યાંની પ્રજા પણ નાનાથી ધરડાં માણસો સુધી સર્વ રીતે મહા ધુતારી હતી. અને તે પ્રજા સર્વેને ધંધો પણ જે કાષ્ટ તે શેહેરમાં આવે તેમને છળભેદ અને ધુત વીલાથી ધુતી ખાતાતોજ હતો. આવા દુષ્ટ શેહેરમાં રાજકુમાર માનસિંહે પ્રવેશ કર્યો.

ખારા વાંચનાર ! હવે રાજકુવર માનસિંહ તો આ ધુત નગરમાં ભલે પ્રવેશ કરે પણ ખીચારા અભયસિંહનું શયન તે મહાવનમાં જેની દુરવસ્થામાં પડેલું છે તેની શી ગતી થઈ તે જરૂર જોવું જોઈએ નહીં તો નિર્દયતા કરી કહેવાશે. અભયસિંહનો ભાષ શયન એમનું એમ મુકીને ગયો, તેને ત્રણે દલાડા થયા પછી એક લાખો કરીને મોટા વેપારી વણજારો હતો, તેની પોડ હજારો ઉંટ, ઘોડા, બળદ, પાડા, ખચ્ચર વગેરે ભારે રહેનારાં પ્રાણીઓ, જેમના પર અનેક તરેહનો માત્ર લાદેલો હતો એ સહિત તે ઘાડા અરણ્યમાં થઈ જતી હતી, તે ત્યાં આવી નીસરી.

હવે પ્રીય વાંચક “ તું શંકા કરીશ કે, આવું ધોર અરણ્ય કે જેમાં ફાડી ખાનાર અને માત્ર પ્રાણીઓનાં શરીરનો જ ભક્ષ કરનાર પશુઓ સર્વથા વસે છે અને નીરંતર ભટક્યા કરે છે, તો તેમાં તે રાજકુવર અભયસિંહનું શયન કેવી કેવી રીતે ત્રણ દિવસ સુધી રહી શક્યું હશે ! ” ત્યારે સાંમળ કે અભયસિંહનો નિમકહલાલ ઘોડો જેને માનસિંહ ઝાડ સાથે બાંધતો ગયો હતો, તે ધણોજ બહાદુર હતો. રાત્ર દિવસ પોતાનો ધણી સુતેલો છે એમ જાણી નીરંતર તેના અખની આસપાસ ફરીને ચોકી કર્યા કરતો હતો. વળી વાઘ, સિંહ આદિ બળવાન પશુઓ તો પોતાની મહેનતે જ મારેલા શિકાર વગર ખીજા અનાયાસે મળેલા શિકારને અડે પણ નહિ. તેમ હલકાં પ્રાણીઓ આ બળવાન અને કોંચાતુર અશ્વની નજદીકમાં પણ આવવાની હીંમત શાંતી કરે એવા કારણથી, અને વળી પરમેશ્વરની ઇચ્છા આગળ ઉપર એને સજીવન કરવાની હોવાથી તેના શરીરને કાષ્ટપણ તરેહની હરકત ન થતાં તે જેમનું તેમજ પડ્યું હતું.

હવે પેલી વણજારાની પોડ ચાલી આવતી હતી; તેની ઉપર દુરથી ઉડતી જોઈ અભયસિંહનો ઘોડો જાણે કાષ્ટ કટક મારા સુતેલા સ્વારને મારવા આવે છે એમ સમજ્યો. ઘોડો જતે ધણો બહાદુર અને વળી રાજવંશનો છે એટલે તેને આ વખતે શુરાતન આવ્યું. તે

પોતાના ધણીને ઉડાડવા માટે પગ પછાડે છે ને જોખારે જોખાર મારી રહ્યો છે આવો એકાએક ભયંકર હણુહણુટ લાખા વણુનરનાં માણુસોએ સાંભળી તેઓ એક બીજા પ્રત્યે કહેવા લાગ્યા કે આજ સુધી તો આપણે જ્યારે ગયા છીએ ત્યારે આ વનમાં કાષ્ટએ નજરે પડ્યું નથી, ને આજે તો જુઓની કાષ્ટના ઘોડા જોરમાં હણુહણુ છે. શું કાષ્ટ રા-જનું લશ્કર આવ્યું હશે ? કે શું કાષ્ટ બળવાન લુટારાઓ પડ્યા હશે ? કે છે શું ? તેથી કાષ્ટએ પાધડી સંભાળી, કાષ્ટએ બંદુકની જામગરી સળગાવી એમ સમજા સાવચેત થઈ ચાલવા માંડ્યા. ચાલતાં ચાલતાં છેક નજદીક-માં આવ્યા તો તેઓને માલમ પડ્યું કે એક માણુસ સુતેલો છે. તેની પાસે તેનાં હથીયારો પડેલા છે, ને કાષ્ટ દેવતાષ ઘોડો એક-વડી દોરીથી બાંધેલો છે. પોઠ છેક પાસે આવી ત્યારે લાખો વણુ-નરો આ ઘોડાને જોઈ અચંબો પામ્યો ને બોલ્યો કે, આવો દૈવી-રૂપ ઘોડો આવા ભયંકર વનમાં કદી દીડામાં આવ્યો નથી. આવા અમુલ્ય પશુને આ ઘેર અરણ્યમાં એકલો મુકીને આ મનુષ્ય નિશ્ચિત-પણે સુતો છે. રે. શું આને બીક નથી લાગતી ? અરે રખે કાષ્ટ બીયારો વીયોગી સુતેલો હોય કે કાષ્ટ દુઃખી હોય, કિંવા ભુખ્યો તરસ્યો હોય, તો એને ઉડાડી એનું દુઃખ સાંભળું, આવા વિચારથી તેણે પોતાના સિપાઈઓને કહ્યું કે એ મનુષ્યને કાષ્ટ ઉડાડો. ધણીની આજ્ઞા થવાથી સીપાઈઓ હામ બીડી રાજપુત્રના શબ પાસે જાય ખરા, પણ પાસે હથિયાર પડેલાં જોઈ ડરીને દુરથી જ બુમો પાડ્યા કરે, કાષ્ટએ હુકડે જવાની હીંમત કરી નહીં. કેમ જો રખેને એ જાગી ઉઠે, ને અધુરી નિદ્રાએ ઉડાડયાથી કરોધે ભરાઈ કંઈ નુકશાન કરે. સીપાઈઓની આવી ખોટી બીક જોઈ લાખાને ધણી રીસ ચઢી તેથી બોલ્યો કે “ હે હરામો, તમે આટલા વર્ષ સુધી મારે અમ બાધને ચાકરી કરી તેને ખટો લગાડ્યો, જે તમારાથી આટલો માણુસ ઉડાડાતો નથી તો વખતે સામે ખોટી ધાડ આવે તો તમે કેમ કરી મારી હઠાવશો ? માટે શરમ છે તમને હીજડાઓ ” પોઠ તો એક પછી એક પોતાને રસ્તે ચાલી જાય છે અને વણુનરો પોતાના માણુસોને ત્યાં ઉભો ધમકાવે છે એટલામાં એની પુત્રી રંભાવતીની પાલખી આવી પહોંચી. તેણીએ આવતાં સૌ સીપાઈઓનાં મ્હોં ઝાંખા પડી ગએલા દીકાં. તેણી આજ

સુધી પોતાના બાપની સામે કદી બોલી નહોતી, પણ કમ' સંનેએ પોતાના બોલવાથી, તેણી બોલી, “ દાદાજી ” સીપાઇઓને શા વાસ્તે કઠોર વચન કહો છો ?

બેત.

ઓ તાત શું સમજી છતાં ગુસ્સો ગરીબો પર કરો,
હાથે કરી મુખમાં નિજ હાથ કે દેશે ખરો.
ને હોય ચોરો કે છુટારા તો સુખે આઝા કરો,
નિજ પ્રાણ દેવા તુરત ત્યાં આગળ થશે સૌ ચાકરો.
ને હોય હિમ્મત તો તમે જઈને ઉડાડો તે ધણી,
મોટા તણી સૌ આજ સાંખે નિજ પરાખરીઓ ગણી.

આ શબ્દો સાંભળી લાખો તો અજમ થઈ ગયો. કારણ હજી સુધી તેણે પુત્રીને મ્હેંએ કદી આવા મરમ સુચક શબ્દો સાંભળ્યા નહોતા. તેને એ સાંભળી ધણો ગુસ્સો ચઢી આવ્યો અને તેના આવેશમાં જ તે બોલ્યો,—

બેત.

સૌ અબોલા થઈ રહ્યા ને મુજ પુત્રી તું છતે,
જે લાડ સર્વ ઉડાવીઆ તે ભુલીને આવું કથે.
માટે કરું આઝા તેને ઉડાડ તું જઈને હવે,
ને હોય મારા છુંદની તો પાણી સાચું દાખવે.

એમ કહી રોષમાં જ તે પાલખીમાં જ બેસી ચાલતો થયો. બાપનું આવું સખત વચન સાંભળી રંભાવતી ચીડાઈ બોલી કે, “ પી-તાજી એને હું ઉડાડી લાવું તોજ તમારી પુત્રી ખરી ” પછી પાલખી રાખી તુરત નીચે ઉતરી પડી પોતાની દાસીઓ પાસેથી પોતાના શણગાર લઈ પહેરી લીધા ને સવળા આભુષણો સજી ન્યાં રાજકુમારનું શમ પડેલું છે ત્યાં આવી ઉભી અને નીચે પ્રમાણે નૃત્ય કરવા લાગી.—

પરજની હુમરી.

સુખડ નર શયન કર્યું કયમ રાત.

ચતુર ગુણી, સાથ નક્ક ૧જી, નિર્જન વનમાં ભુમિ કર્યું નિજ સ્થાન થી.

હય હણુણુણુ કરી ચેતાવે, વન મય ફેરી નિશાન—સુખડ૦

શબ્દ ઉઠે બપભીત અહીં આગે, સુણુતાં ભેદે કાન— સુખડ૦

શે ફુઃખ ત્યાગ કરવું નિજ મંદીર, શે ફુઃખ ભુલ્યા બાન—સુખડ૦

વિનંતી સુણી આ અબળા ફરી, નિદ તજો ધરી સાન-સુખડ૦

આ પ્રમાણે પોતાના પગના ઝાંઝરના ઝમકાર ધણાએ કીધા, ધણીએવાર ધુધગતો ખમખમાટ કર્યો, બહુએ વખત હાથની ચુડી ખખડાવી. ને એવી ધણી રીતે ઝીનાં ચરીત્ર કરી બતાવ્યાં પરંતુ રાજકુવર જીવતો હોય તો ઉઠે ફેની ! એથી કુંવરીએ વીચાર કીધો કે આ પુરૂષ કંઈ મુરખ તો નહીજ હોય કે જે આટલી બધી વાર સુધ રહે. કેમકે—

ચાતક ચક્રો ચતુર નર, નીત્ય પ્રતી રહત ઉદાસ;

ખર ધ્રુવડ મુરખ પશુ, સદા સુવત સુખ પાસ.

માટે આ શુરો નર આવા ભયંકર જંગલમાં આટલો બધો બે-ભાન થઈ સુધ ન રહે. કદી સુવે તો મનમાં કાંઈ પણ ડર રહેજ. તે ધણો સાવધ થઈ સુધ રહે નહિ. પરંતુ એ અવશ્ય મુએલો હોવો જોઈએ એમ વીચારી તેના મોપરથી પીછે ડી બેચી લીધી ને જોયું તો તે લીલું છમ થઈ ગએલું છે. હવે આ કુમારીકા પાછ પોતે સતી છે. એ કાઈ દીવસ પુરૂષને અડકી નથી. તે અડકીને જેનું મોં જોય તેને પોતે વરવું એવો તેને નિયમ છે. ત્યારે આ રાજકુંવર મુએલો જોઈ તેણીને પોતાના પત્રીત્ર નિયમનું રમરણ થયું, અને અલ્પત શોકાતુર થઈ રહન કરવા લાગી. તેણે આખરે ઠરાવ કીધો કે ગમે તેમ હો પણ મારો એને સ્પર્શ થયો માટે જો કે એ મરણને વશ છે તોપણ મારો પતીજ થઈ ચુક્યો છે. ભલે દેવે મારા પ્રારબ્ધમાં એમજ નીરમાણ કર્યું હશે, માટે એના શબની સાથે બળી મરવું એજ મારો ખરો ધર્મ છે હવે કાષ્ટ તો નજીકમાં જ પડેલાં છે તેની એ મોટી ચીતા ખડકી ને રાજકુંવરનું શબ તે પર ઉપાડી મુક્યું અને હવે પોતે પણ તેમાં સહ-ગમન કરવાની છે. આ સમાચાર પિતાને જણાવવાને તુરત જ-સુસોને મોકલ્યા ને તેઓ સાથે કહાવ્યું કે હવે હું ધડી બે ધડીની છું માટે મારા પિતા હોતો એકદમ મારી પાસે આવી ઉભા રહે. બાપ આ સમાચાર સાંભળતાંજ પાછા ફરી શ્વાસબેર દોડી આવી જોયું તો આવો વિલક્ષણ પ્રકાર તેની નજરે પડ્યો. તે બહુ કલ્પાંત કરવા માંડ્યો ને આંખે ચોધારાં આંસુ વેહેવા લાગ્યા. તે બોલ્યો. અરે આ શો બુલમ, રે મારી બહાલી દીકરી મારા કઠોર વચન સાંભળી તને આટલું બહું જોડું લાગ્યું શું? તું આ રસ્તામાં પડેલા પુરૂષ શબ સાથે બળી મરીશ કે શું? કુદ વચનોજ તારા શત્રુષ ને માતૃષ થઈ પડ્યા કે બેટી હું તને

તેની સાથે નહીં બળવા દઉં એવી ધણી રીતે તેને સતી થતા વારી,
ત્યારે રંભાવતી બોલી પિતાજી.

દરબારી કાનડા—પદ.

ન કરો કંપાંતજ ભારી, તાત મતિ રાખો આપ સારી,
લો પહેલાજ વિચારી—ન કરો,
તેમાં તમારો કંઈ દોષ નથી છે કીમતની બલહારીરે.
સતી થઈ જે તજ્જું સત્યતો લાજે જાતજ ભારી—ન કરો.
માઠા ભાગે સ્પશ થયો તે લીધો પતિ મેં ધારીરે,
સ્વસ્થ સત્ય નેમથી બળી મરીશ આવારી—ન કરો.
વિધવાપણું જે જન્મ સુધીન ભોગવવું પડે ભારીરે,
રહે સીર કલંક છોડી નીદા કરે જગ સારી—ન કરો.

આ સાંભળી બાપે તેમજ બીજા સૌ દાસ દાસીઓએ રડવા
માંડ્યું તેથી ત્યાં કળાહોળ થઈ રહ્યો.

હવે બાળુના આડા રસ્તાપર એક મહાવિદ્વાન અને સાધુવૃત્તિનો વૃદ્ધ
તેમજ અધ બ્રાહ્મણ પોતાના બારેક વરસની વયના છોકરાને લઈને
સર્વ તીર્થયાત્રા કરીને ઘેર જતા હતાં, તેણે પેલા માણસોના શોકગ્નક
શબ્દ સાંભળ્યો. ચાલતાં ચાલતાં પુત્ર પ્રત્યે પિતાએ કહ્યું બેટા આપણે
ધણીવાર આ વનમાં થઈ ગયા આગ્યા દાર્દરું પણ કાંઈ દિવસે કાંઈ
મનુષ્યનો સાદ સાંભળવામાં આવ્યો નવા ને આજે તો બહુ લેકડાના
એકઠા થયેલા સમૂહનો ઘોષ સાંભળાય છે માટે બેટા ચાલની આપણે
ત્યાં થઈને જઈએ કે આપણા માણસોમાં તો આવે કે શું છે. છોકરો
ધણી દીવસે આજે ઘેર જાય છે તેથી જેમ બને તેમ જલદી ઘેર પહોં-
ચવા માટે તેના મનમાં અતિ ઉત્કંઠા થઈ આવેલી છે, એથી પિતાનું
વચન સાંભળીને મનમાં કંટાળો આવ્યો કે વળી આ પધા ક્યાં ફાક-
ટના પ્રહર વખત રોકવાનો આગ્રહ કરે છે એથી બોલ્યો કે બાપા
કાણુ જાણે કે ત્યાં શું હશે, આપણે મુસાફરને તેની શી જરૂર, ચાલોને
આપણુ આપણે રસ્તે કે જેથી જલદી ઘેર પહોંચાય. આટલામાં તો
જ્યજ્ય શ્રી રણછોડ અંબેમાતકી જય” એવા ઉચ્ચારો મોઢથી
સંભળાવા માંડ્યા એટલે બાપે છોકરાને ત્યાં જવા માટે બહુ આગ્રહ
કર્યો, અને કહ્યું કે “બેટા કાંઈ પવિત્ર સતીનો સાદ સંભળાય છે
માટે જરૂર કરીને આપણે તેના દર્શનાર્થે જવું જોઈએ” પછી તેઓ
બંને ત્યાં ગયા ને આસપાસ ઉભેલા માણસોને પુછ્યું કે બાપ આ શું
છે ત્યારે આ વૃદ્ધ અને તપશ્ચર્યા તેમજ તીર્થયાત્રાના પુણ્યન તેમથી

શાભતા પુત્રસહિત અંધ બ્રાહ્મણને જોઈને લાખો પોતેજ તેઓ પ્રત્યે
 બોલી ઉઠ્યો “અહો મહારાજ બ્રહ્મદેવ આવા દુર્ધટ સમયે આપના
 જેવા પુણ્યવાન સાધુ પુરૂષનું પધારતું જેમ માફ શોકાગ્નિથી બળતું
 અંતઃકરણ કુદરતી ચમતકારથી પોતાની મેજેજ શાંત અને શી-
 તળ થઈ ગયું તો મને હવે ખરો વિશ્વાસ આવે છે કે મારા ઉપર
 આવી પડેલા દુખનો વિશ્વંશ કરવાને દયા કરીને શ્રીહરિએ પોતેજ
 તમને અહીં મોકલ્યા ન હોય! આમ બોલી બ્રાહ્મણને પ્રીતીપૂર્વક
 નમસ્કાર કર્યા પછી ફરીને તે બોલ્યો “મહારાજ એકજ જિન્હા કે
 જેમાંથી અનૂત તેમજ વિષ એ બંને પદાર્થો ઉપજી શકે, તેનાં
 વાપરવાથીજ આ પરાક્રષ્ણ સંકટ અમોને પ્રાપ્ત થયું છે, એમ કહી
 અતરે બનેલા તેના અને તેની પુત્રી વવાદથી ઉપજેલું સઘળું વૃત્તાંત
 તે વૃદ્ધ બ્રાહ્મણને નિવેદન કર્યું અને પ્રાર્થના કરી કે “ મહારાજ હું
 આપને દૈવ સમાન માતું છું અને બ્રાહ્મણ એ ઈશ્વરનું રૂપ છે એમ
 જાણી તમાર શરણે છું માટે કોઈ પણ ઉપાયથી અમો સર્વને આ
 સંકટથી મુક્ત કરા. ” એવા દીનતાભરેલા લાખાના વચન સાંભળી
 બ્રાહ્મણ બહુ ધીરજ આપીને તેઓ પ્રત્યે બોલ્યો ભાઈ આ
 જગતના કતા પરમેશ્વરની માયાનો કોઈ પાર પામતું નથી. તે
 માયાના પ્રભાવથી આજુ જગત અહરનીશ હલન ચલન કરા રહ્યું
 છે. એનાથી સંસારમાં નહિ બનવા જોગ વસ્તુ એકાએક થઈ જાય છે
 એવી મસ્તાની માયાના પાપમારી જેના પર ઈશ્વરની કૃપા હોય તેવા
 પુરૂષોજ બચી જાય છે. આપણ પામરનું કંઈ ગળુ નથી વળી એટલું
 જતા તે માયાને પણ પ્રભુએ સ્વતંત્રતા સોંપી નથી. તેને પણ પોતાની
 ઇચ્છાનુસારજ રાખે છે. તે પરમ દયાળુ હોઈને પોતે ઉપજાવેલા પ્રાણી-
 થોત માટે જે કંઈ કરે છે તે ખરેખર તેઓના લાભનુંજ હોય છે માટે
 હે ભાઈ જેમ તને આગળથીજ અતકરણ સાક્ષી આપવા માંડ્યું તેમ
 મને અહીંઆ તે પરમ કૃપાળુએજ પ્રેરણા કરી મોકલ્યો હશે તો કાણ
 જાણે માટે હવે તમો કોઈએ ત્યાંતા કરશો નહી પણ તે મરણાશીલ
 થયેલા પુરૂષને શરીર ખુબ ચોળી કરી તપાસો કે તે શા કારણથી
 આ અવસ્થાને પ્રાપ્ત થયું છે તો પછી ઈશ્વરદત્ત વિદ્યાશુદ્ધિ અથવા
 ઓષધથી હું એનો મારાથી બનતો ઉપાય કરવામાં કસર રાખીશ નહીં.
 વળી જુઓ કે એ મનુષ્યને શરીરપર કોઈ પણ જાતનો શસ્ત્રો બા છે ?

એમ દરેક અવધૂવે નિહાળીને તપસવાને બાહ્યે કહ્યું તેમ કરી
 જોતાં તેમને માત્રમ પડ્યું કે તેના આખા શરીરનો રંગ લીલો જમ
 ચર્મ ગયેલો છે અને જમણા પગને અંગુઠે કંઈ ડંસ થઈ થોડું કંલોહી
 વહેલું છે તેના સૂકાએના ખરેટા છે. આ પ્રમાણે સાંભળતાંજ તે એકદમ
 બોલ્યો કે, “ અરે જો ખરેખર એમજ હોય તો તે જરૂર કાંઈ ઝેરી
 સર્પના દંશથીજ મરેલો હોવા જોઈએ, અને વળી આ ઘાડું અરણ્ય
 છે માટે એ અનુમાનને ટેકા મળે છે. ” પછી પોતાના દીડરા તરફ
 ફરીને તે બોલ્યો “ બેટા ખાધેથી ખડીઓ નીચે ઉતારી તેમાંથી સર્પના
 મોહોરા છે તે બહદી કાઢ કેમજો અત્યારે પરમાર્થના કામમાં તે
 વાપરવાના સમય આવ્યો છે ” છોકરાએ મોહોરા કાઢી પિતાના
 હાથમાં આપ્યા તો ત્રણને બાહ્યે બોલ્યો “ સાંભળો બાપ જો આ
 મરનારને પાંતે મરવા પછી ત્રણ દિવસ પુરા થયા ન હશે તો ઔ-
 પધીથી જરૂર શ્રીહરી એને જાગૃત કરશે માટે ત્યાં દંશ દેખાય
 છે તનાપર એમાના એક મહોરો વળગાડી દો, તરતજ તે પ્રમાણે ક-
 રવામાં આવ્યું. ને થોડીવાર તે વળગાડ્યા મોહરો ઝેર ચુસી તદ્દન
 કાળો પડી નીચે ખરા પડ્યો હવે ધીમે ધીમે તે શરીરનો લીલાશ
 કમતી થવા માડી ને તે સતજ થવા માડ્યું પછી તુરતજ બીજા મ-
 હોરો વળગાડ્યા ને તે પણ આગળનાની પેઠે ઝેર ચુસી ખરી
 પડ્યો એટલે તો પેતાના શરીરમાં કંઈક જાગૃતિ આવી. લાગણો જ
 ત્રીજો મોહોરા લગાડ્યા ને તે ખરી પડતાંજ અભયાંસંહે આગસ મરડી
 તથા તેના ભમી ગયેલાં યજ્ઞો ઠેકાણે આવ્યા. આમ થતું જોઈ જાઓ,
 રંભાવતી, ને બીજા સાંતા મનમાં ધીરજ આવી ને તેઓ તે વૃદ્ધ બા-
 હ્યે પ્રયે ઘણુજ ઉત્કાર દશક વચનો બોલવા માંડ્યા. બાહ્યે
 પછી બીજા એક આંધળી આપી, ને તેમાં શુદ્ધ જળ મેળવી અભ-
 યસિહના મ્હોમાં રેડવાને કહ્યું, કે જેથી કરીને તેની ટુંકી પડી
 ગયેલા જીભ છુટે, અને ગળામાં અમી ઉત્પન્ન થાય, આ ઔષધ
 તેના મ્હોમાં નાખતાંજ અન્યસીંહ ઉપરા ઉપરી બગાસા ખાઈ
 આગસ મરડી બેઠો થયો. “ઓ બાપ, ઓ મારા પ્યારા બાપ, અરે
 મોટાબાપ કેમ તમે બોલતા નથી ? ” એમ બોલી ઉડ્યો વળી
 પોતાના બાપને ન જોવાથી ગામરા બની આમ તેમ જેવા લાગ્યો
 ને કદી ન જોયેલા એવાં આ હથિયારબંધ ઘણાં માણસો તે-
 મજ લાખો તેની દીકરી, ને પેલા બાહ્યે એ વજેરેને જોઈને બ-

હું આશ્ચર્યચકિત થઈ પોતાના અભણ હાથમાં લઈ સામે
થઈ ગયો ! આ જોઈ સૌએ નાસાનાસ કરી પુકી ! પણ પેલી તમા-
ની પુત્રી, કે જે અભયની નજીકમાં જ ઉભી હતી, તે વચ્ચે આવી
હાથ જોડી સામે ઉભી રહી, ને નીચે પ્રમાણે બોલી;—

“ વાહ ! વિદેહી મુસાફર ! ધન્ય છે તેમનો તમારા વઆનુષ-
ણ અને બીજાં આશ્ચર્યચકિત જોઈને તો અમો ધારતાં હતાં કે આપ
કાંઈ સુત્ર સરવીર નર હશે, તેમજ ઉચ્ચ કુલના દરજ્જા હશે પણ
આ સમયનો કૃતતા બરેલો સ્વભાવ જોઈ અમારું અનુમાન ખોટું
છે એમ કહેવા વગર ચાલતું નથી. આપ કયા દેશના વાસી છો,
આપનાં માનપિતા કાણ છે, ક્યાંથી આવો છો, વગેરેથી જાણીતા
થવાં પહેલાં એટલું જ કહેવાનું છે કે આપ હમણા મુઠ્ઠીમાં કેવી સ્થિતિ-
માં હતા. અને તે અવસ્થા કેમ પ્રાપ્ત થઈ હતી અને તેમાંથી કેવું મુક્ત
કીધાં, એ જાણતું સ્મરણ કરો. જો તે જ્ઞાનમાં ન હોય તો વિચાર કરો કે,
તમે અતરે કેમ પડેલા હતા! અરેરેરે, મહારાજ! તમે અહીં દુષ્ટ મરણ્યવી
પ્રાપ્ત થઈ આખર સમયની ધોર નિંદ્રામાં સૂતેલા હતા. ને તમારો પાછળ
હું નિર્ભાગ્ય અમળા, આ સંસારનાં અનેક સુખો ભોગવવાની સર્વ
આશાઓને ત્યજી બળી મરતી હતી. તે સમયે મારા ઉર દયા
ભાવી આ તપશ્ચર્યા રૂપ ધનવાળા આશ્ચર્ય મને સહાય કરી. અરે
હું એમને ખામણ નહીં, પણ સાક્ષાત્ પ્રભુનું રૂપ સમજું છું. કારણ
તેમણે તમને સજીવન કીધા છે. તેથી ધન્ય છે તમને કે જેણે પોતાને
સજીવન કરનાર અર્થાત્ ફરીને જન્મ આપનાર એવા ધર્મ પિતા રૂપ આશ્ચ-
ર્યને કદી વાળી ન શકાય એવા ઉપકારના અદ્ભુતમાં એાશીંગળ થઈ
દક્ષિણા રૂપ ધણું દ્રવ્ય આપવું જોઈએ અને તેટલી શક્તિ ન હોય
તો સૌથી સહેલો ઉપાય એ કે જે કર જોડી દીન થઈ ક્ષમા માગી
આશરવાદ લેવો જોઈએ તેને અદલે તમે તો શાસ્ત્ર લઈ કાંઈ ચેલા-
ની સામે લઢવા જવ તેમ જોરજોરે ચાલ્યા જાઓ છો પણ વિચાર
કરો મહારાજ, હું દુર્ભાગિણીના સૌભાગ્ય રૂપ સ્વામીને આવું વર્તન
ધણું અપદિત ને નિંદાને પાત્ર છે. ”

આટલું સાંભળતાંજ રાજપુત્ર અભયસિંહને વનદેવીએ કહેલી
સમજી ભવિષ્ય વાણી યાદ આવી, ને તેનો વિચાર કરતાંજ તેને પૂ-
ર્વજુ જ્ઞાન થવાથી તે મહા લલિત થઈ ગયો. પોતાનાં શસ્ત્રો નીચે

ફેંકી દઈ દોડીને તે બાહ્યના ચરણમાં મસ્તક મુક્યું, ને બાહ્યે
 ઉઠાડી ઉભો કીધો પછી અનેક પ્રકારે તેની સ્તુતિ કરી ક્ષમા માગવા
 લાગ્યો વળી પોતાની પાસેના દ્રવ્યમાંથી બણીક સોના મોહોરો,
 મોતી, રત્નો વગેરે કાઢી બાહ્યને દક્ષિણા આપી કહેવા લાગ્યો.
 “ મહારાજ આપે કરેલા ઉપકારનો બદલો હજારો જન્મ સુધીમાં
 પણ મારાથી વાળી શકાય તેમ નથી ” એ સાંભળી બાહ્ય તેને
 આશીર્વાદ દઈ તેનું દીર્ઘાયુષ ઇચ્છ્યું પછી અભયસિંહ તૈયાર થઈ
 ઘોડેસ્વાર થવા જાય છે એટલે તેના પક્ષે પકડી રંભાવતી કહેવા
 લાગી—

નાગણુ ડંસીયા નાથ લાંબા મઈ પોઢિયાં.
 રડવડતા પડ્યા દિનરાત, મરણુપટ ઓઢિયાં.
 હું અળખાનો અવતાર તે આવી જગાડવા.
 પિતાજીના વચનને માટે, વચન મુજ પાળવા.
 પણ દેખીને થઈ હું નિરાસ, મરણુ વશ આપને,
 સતી થઈ સહુ એ શબ સાથ, કહાવ્યું આપને
 આપે આવી કયું કદપાંત, મુની પધારીયા
 કરી પૂર્ણ દયા મુજ સાથ, જે તમને ઉગારિયા
 હવે મુજને તજી કહાં જાઓ દયાહીન નાથજી
 કરો પાણીમહણુ મુજસંગ લઈ ચાલા સાથજી
 તમ વિના બધવ, બાપ, બીજે જે નર સહુ
 માટે હૃદય સમજો આપ વધારે શું, કહું
 નહીં કામ તમારી નાત, જાત કે કુળ તણું
 મારે તમ પિયુને નાર, નથી કહેતી કંઈ બધું

આ પ્રમાણેનો તે બાહ્યનો આમહ જોઈ અભયસિંહ ખમચાથો
 અને મનની સાથે વિવેક દૃષ્ટિથી વિચાર કરવા લાગ્યો, જેથી તેને
 માલમ પડ્યું કે આ કન્યા પરમ સતી છે, અને પુનજીવન પ્રાપ્ત
 થયું તે માત્ર તેણીનાજ પ્રતાપથી છે, માટે એની મને વરવા માટે
 થયેલી ઉત્કંઠા માથે પાણીમહણુ કરી જરૂર જાનત કરવી જોઈએ
 આથી ખુશી થઈ બોલ્યો,—

હરિયા.

માનુનીના વેણ સુણી, રીઝ્યું મન મારું-કહું ખરું
 નીજ પ્રિયાજ ગણીને. મહી હાથ મન ઠારું
 જાતીમાં દાખીજ બહુ સુખ એને આપુ-કહું ખરું.

કોઈ રખડી મરણ—એ રાગ.

ધન્ય પ્યારી સંકટ, હરનારી તુજ રસના પ્રેમ ભરી ભારી
 શુચતા મુજ વિહાલ ચિત્ત ચહે તું છે પ્યારી નજી મારી
 એ કાકીન કંઠી સુખકારી ગજગામી જોઈ છપી તારી
 મુખ પાસ શશિ જાયે હારી લાલિત્ય તણી છે બતીહારી
 શીલો છે મોતથી ઉગારી તુજ પર નાખું આ તન વારી.

“ હે પરમ સાધવી, હે મહા સતી ! તારૂં સત્ય આખા જગતને
 પાવન કરનાર છે. તારૂં વચન મહા શક પુરૂષના મનને પણ પવિત્ર
 કરી સન્માર્ગ દર્શાવનાર છે માટે હે સુકન્યા તું પરમ પતિવ્રત પાળ-
 નારી હોઈને મારી સાથે લગ્નથી બંધાવા ઇચ્છે છે તે તારી માંગ-
 સિક ઇચ્છા પરમેશ્વર પુરુષ કરો. તેમજ તારૂં સોમાગ્ય સર્વદા અમર
 રહે. ” આવા પ્રસંશાવાળા તથા પોતાની ઇચ્છાને પરિપૂર્ણ કરનારા
 મહુર વાઝો સાંભળી રંભાવતી બહુજ આનંદ પામી ને તેણીના ચંદ્ર-
 માના જેવા ઉજવળ મુખ પર લગ્નને લીધે લાક્ષી છવાઈ ગઈ અને
 અભયસિંહ ઉપર આ વખતે તેણીને ખરો પાતમાવ થવાની તેણી
 પોતાના પિતા તથા બીજા સરવે ત્યાં ઉમેરા જનવર્ગથી જાણે શર-
 માની હોય તેમ બંધાઈ જરાક નીચું જોઈને ઉભી રહી. આ સર્વ
 બનાવ લાખો ચિત્ત દબને ઉમો ઉમો જોયા કરતો હતો તેને માત્રમ
 પડ્યું કે મારી લાડકવાઈ દીકરી મારી તેમજ બીજાઓની સગવડને
 લીધે પ્રગટ બોલી શક્તી નથી પરંતુ તેની હરકત ટાળવાને માટેજ
 તેનો હેતુ પાર પાડવો જોઈએ પડી તેણે અભયસિંહ તથા રંભા-
 વતીને પોતાની કને બોલાવ્યા અને પેલા વૃદ્ધ ઋષિદેવને વિનંતી રીતે
 રંભાવતીને માટે ધડીયું લગ્ન શીઘ્રી કાઢવાને કહ્યું. બ્રાહ્મણે વલુઝારા
 પ્રત્યે કહ્યું, ભાઈ લગ્નનો સમય તો હાલમાંજ ધણો ઉત્તમ વહી જાય
 છે, ચોધડીયુ બહુજ શુભકારક છે અને કન્યાને અખંડ સોમા-
 ગ્યદાયક છે એ સાંભળી તુરત લગ્નની તૈયારી કરવાને લાખાએ
 પોતાના માણસોને કહ્યું સિપાઈઓ તેમજ હાથુરિયાઓ લાખાનો
 હુકમ સાંભળી તે પ્રત્યે નમ્રવચને બોલ્યા, મહારાજ આ સમયે અને
 વળી આવા અધોર વનમાં તે એકાએક લગ્નની સામગ્રી કેમ કરીને
 તૈયાર કરવી તે અમોને સુઝતું નથી માટે આપ જેમ આજ્ઞા કરો તેમ
 કરવા તૈયાર છીએ. એ સાંભળી લાખાએ ઋષીને પુછ્યું તો તેમણે
 ખુલાસો કર્યો કે આ પ્રમાણે ધડિયા મુકુર્તથી લગ્ન સાધવાં, અને
 વર કન્યાને પોતપોતાના અંતઃકરણોના પ્રેમથી આકર્ષાઈ લગ્નરૂપી
 ગાંઠમાં બાંધવું એને ગાંધર્વ વિવાહ કહે છે અને તે વિવાહ સમયે

કંઈ સાધારણ લોકીકીકવિવાહ જોઈથી સામગ્રી જોઈતી નથી પણ માત્ર રૂતુને અનુસરતા પુખ્તો ફળો વનમાંની સમિધીઓ અગ્ની અને ઘી એટલું જ હોય તો બસ છે એટલું પણ ન હોય તો પછી માત્ર મુરખનાગણની સાક્ષીથીજ તે વિવાહ થાય છે માટે આ વનમાંથી પુખ્ત સમિધાદિ જે કંઈ સત્વર મળે તે મંગાવો, અને તે આવતાં સુધીમાં તે વરકન્યાએ પાસેના તળાવમાં સ્નાન કરી સ્વચ્છ વસ્ત્ર પહેરી તૈયાર થવું તે પણ બ્રાહ્મણના વચનને અનુસરીને અગત્યનો સામાન તૈયાર કરાવ્યો તે અભય તથા રંભાવતી સ્નાન કરી આવી બ્રાહ્મણને તથા સાખાને હર્ષથી પોતાની દીકરી રંભાવતીને કામળ અને પ્રસ્યવાન હાથ અગ્ની વરણ પૃથ્વી વગેરેની પવિત્ર સાક્ષીથી અભયસિંહના હાથમાં મુક્યો અને કહ્યું 'આ કન્યાનું' જોકે સદ્ગુણ સુખી રહો તથા તે દીર્ઘયુષવાળું થાઓ. પછી બ્રાહ્મણે લગ્ન સંબંધી અગત્યની કી-યાઓ જે હતી તે કર્યા પછી વેદ મંત્રથી આશિર્વાદ દીધો તેમજ પાસે ઉભેલા સિપાઈઓ વગેરે માણસો પણ આ વરકન્યાનું શોભિતુ જોકે ધણી કાળ અમર રહો એવો આશિરવચનોનો ઘોષ મચાવી મુક્યા. હવે લાખાએ અભયસિંહના નામ કામ તથા કુળ પુછવાથી તેને માત્રમ પડ્યું કે મારી પુત્રી જ્ઞેષ્ઠપુરના પતિ અજીતસિંહ જેવા કુલીન રાજાના ઘરમાં વરી છે તેથી તેના મનને બહુજ આનંદ પ્રાપ્ત થયો. હવે રંભાવતી મહા સદ્ગુણવાળી અને પરમ સતી હતી તેથી તેણે વીનય કરીને કહ્યું સ્વામીનાથ હવે આપ જ્યાં પધારશો ત્યાં સાથે રહી સેવા કરવા માટે આ રંકે દાસી તૈયાર છે માટે તેને તરછોડશો નહીં. એ સાંભળી અભયસિંહે તેને ધણી રીતે સમ-જાવી અને કહ્યું જ્યાં ત્યાં દુઃખ સુખે ફરતો ફરી મારો દેશવટાનો નિયમીત સમય પુરો રહીશ ત્યાં લગી તેવા અલ્પિત કષ્ટ સહી મારી સાથે તું રહે એમાં પિતાની ગાદીને લાંછન લગાડનાર છે માટે અત્યારે તો તારે તારા પિતાની સાથેજ જવું પછી જો ઈશ્વરની કૃપા હશે તો વચમાંજ કાઈ ઠેકાણે આપણો મેદાપ થશે, આ સાંભળી પતિની આજ્ઞાને અનુસરનારી રંભાવતીએ અભયસિંહનો દેશવટો પુરો થાય ત્યાં સુધી પોતાના પિતાની સાથે રહેવું માન્ય કીધું અને પછી બન્ને બચ્ચા હેતુભાવથી જુદા થયા. આ વખતે એ જોડાનો નવોજ સંબંધ હતો છતાં એવાં પ્રીતીના લગ્ન થયા પછી તુરતજ તેઓને એક બી-જાની છુટાં થવું પડ્યું તેથી તે સમયની તેમના મનની લાગણી કેટ-લીકે ઉભરાઈ. આવી હશે તેનો વિચાર પ્રિય વાંચનાર તારે પોતાનેજ કરી લે તા.

હવે આપણા રાજકુંવરોમાંનો મોટો બાપ માનસિંહ તો લાલ-
સિંહ ઠાકરના શેઠેરમાં જઈ પહોંચ્યો છે. પાદરે પાદર ને સીમે
સીમમાં લાલસિંહના ધુતારા સિપાઇઓ તો રાહદારીને ઠગવા સાર હર
વખતે ફરતા જ ફરે છે. રાજકુંવર માનસિંહને આવતો જોઇ બે ઠગ
સિપાઇઓ તેની સરબરા કરવા દોડી આવ્યા. ગામના ગોદરે એક સારે
બાગ હતો તેમાં તેને ઉતારો આપ્યો. હવે પેલા બેમાંનો એક ધરાય
નહીં, ને પેટમાંનું કાળજી કાઢી ખાવાનો ધરાદો કરે તેમ માનસિંહ
ને આ સમયે ધુતારી નગરી, તેમાં ધુતારો રાજ, ધુતારી કચેરી ને
ધુતારી રૈયત, એમ સૌએ ધુર્ત વિદ્યાવાળા મળેલાં છે તેમજ આ
બંને સિપાઇઓ તેની સરબરા કરે છે. તેઓમાં પણ ધુતવાની સંપૂર્ણ
કળા છે. હવે તે બંનેમાંનો એક બોલ્યો “ મહારાજ આ તો અહીં-
આનો પેરેદાર છે, ને હું તો ગામના સાહુકારનો નોકર છું, માટે
હવે મને રજા હોય તો જાઉં, અને પાછો થોડે સમયે આપની
સેવામાં હાજર રહીશ. ” એમ કહી તુરત તે ધુર્તરાજ લાલસિંહ કને
ગયો ને કથું કે, ફલાણાનો છોકરો, ફલાણું તેનું નામ તેની
માનું નામ ફલાણું, ને ફલાણા માટે તે બહાર નીકળ્યો છે. વગેરે
સર્વ સાંભળેલું વૃત્તાંત કહી જણાવ્યું. લાલસિંહે તુરત પોતાના ખાસ
મળનીયાઓને બોલાવ્યા; તેઓને અમીરનો પોશાક પેકરાવ્યો, ને રાજ
કુંવર માનસિંહ જે બાગમાં ઉતર્યો હતો ત્યાંથી ખુબ માન મરત-
આથી દરબારમાં તેડી લવવા માટે તેમને કહ્યું. રાજના દરબારમાં
મુજબ તેઓએ માનસિંહને બધાં માનથી અને ધામધુમથી દરબાર
ગઢમાં તેડી લાવ્યાં. દરબારમાં સૌ લોકો પેલા સિપાઇના
કહેવાથી માનસિંહની હકીકતથી વાકેફ થયેલા હતા, તેથી તેઓએ
પણ માનસિંહની પ્રત્યે એવીજ વાત બનાવી કાઢી કે “ જ્યારે
તમે નાના બાળક હતા ત્યારે તમારા ગામમાં મોટો દુકાળ પડ્યો
હતો, તેથી તમારા દાદાજી આખી કચેરી સહિત અહિં આવીને
વસ્યા હતા. તે સમયે અમે પાંચ વરસ સુધી તેમની મેમાનગીરી
કરી હતી, જેથી અમારો આખો ખર્ચનો ખાલી થઇ ગયો હતો.
આખરે બહાર ગામ ધરાણે મુકીને પણ તેમની બરદાસ અમોએ
રાખી હતી, કે જેમાંના ચાર ગામનો હજી અમે છોડાવી પણ શક્યા
નથી. અમારી દીકરીને એમના ધરોમાં આપી (અર્થાત માનસિંહને
વેરે પરણાવી એમ કહેવાનું છે) એજ અમારા કર્મના

ભોગ છે. તમારા વડીલ તો અહીંથી ગયા ત્યાર પછી અમને સં-
ભારેજ શાના. અને તમે પણ મોટા ને સમજણા થયા તો પણ
કંઈ લોક લાજને ગણતા નથી. ત્યારે દીકરીને તે અમે ક્યાં સુધી
પાળીએ ? તમે તો કોઈ દિવસ તમારે ઘેર તેડો નહીં ત્યારે પછી
અમારી પાસે કંઈ નાણાના ભંડાર છે કે જીવતલગી દીકરી માણસ-
ને સાપના ભારાની માફક વેંઢારીએ ?

આવી આવી વાતો સાંભળીને માનસિંહને લાગ્યું કે, આ બધા-
ઓ કહે છે તેથી મારા દાદાજી ખચિત અહીં આવેલા હશે. પણ
કોઈએ વિરોધ ઉપજાવ્યો હોય તો તેથી ગુસ્સે થઈ ઘેર ગયા પછી
કન્યાને સંભારી નહિ હોય. એટલામાં તો લાલણ કુંવરીની દાસી
દરબારના ચોકમાં નીકળી, કે તરત લાલસિંહે તેને બોલાવીને હસતાં
હસતાં કહ્યું “ દાસી ! અહીં આવ તને વધાઈ આપું, તું કંઈ
જાણે છે ? ” ત્યારે દાસી બોલી, “ ના ? શું છે ? ” ત્યારે લાલસિંહે
કહ્યું કે “ જો આ આપણા માનસિંહજી ! ” એટલું બોલતાં વારજ
દાસી બોલી. “ અહો ? આજ તો આપણે ઘેર સોનાના સરજ
ઉઠ્યા ! જેની ઈચ્છાથી આપણાં કુંવરી લાલણપાઈ રોજ નવ નવાં
વૃત અને દેવની માનતા ઇચ્છતા ફરતાં હતાં તે તો મહોલેજ અહીં
આવ્યા છે ? પણ ખુદાવંત મહારાજનીરાજ, આ વાત મને તો
માન્યામાં આવતી. કારણકે જેનેએ માનસિંહજી હોય તો પછી
પોતાની રાણીને બોલાવ્યા વગર રહેજ નહીં વળી તેઓ આમ
નોકર ચાકર કે રસાલા વગર એકલા હોય નહીં, કેમજો તેમની સાથે
મોટું સરકર હોવું જોઈએ ” આ સાંભળી લાલસિંહે કહ્યું “ એ તો
દેશવટે નીકળ્યા છે મારેજ માણસો વગર એકલા આવ્યા છે; પણ
તું સાંભળ તો ખરી ? એમને તો ખચર પણ નથી કે આપણે ઘેર
એમનો વિચાર થયેલો છે ? ” ત્યારે એ ધુતણા દાસી બોલી, કેમ
દાદાજી, જુઓ ગરીબના પરમેશ્વર છે કે નહીં ? અજીતસિંહને આમ-
ની સાથે કંઈ વિરોધ પડવાથી તેમને કંઈ વાત કહી નહીં હોય, ને
આપણી કુંવરી તો એમના વગર સુકાઈને મરી જાય છે પણ જુઓ-
ની ! ઇશ્વરે કેવી સહાયતા કરી છે ? નિકર એમના દાદા એમને
દેશવટે ક્યાંથી આપે, ને વળી માનસિંહ આપણે ત્યાં આવે જ
ક્યાંથી ? ખેર મોટા માણસ છે બાકી આપણે તો પક્કીજ
ખાત્રી કરી હતી કે પાંચ વરસ સુધી તેમની મેમાનગીરી કરી ને

આપણે ખળતો ખુટાડ્યો તેટલોજ લાલ માત્ર આપણને થયો ?”
વળી તે બોલી. “દાદાજી. માનસિંહજીનો જન્મ પણ આપણે અહીં
થયો હતોની ? પેલી હવેલીમાં રાણાજી ઉત્પન્ન હતા, ને હમે રાજ
માનસિંહજીને હીચકા નાંખવાને જતાં હતાં. એક દિવસે મારા મનમાં
ઉદ્ઘાસ આવ્યો તેથી જ્યાં રાડોડ અજીતસિંહજી બેઠા હતા ત્યાં
આપણાં લાલખાને શણગારીને લઈ આવી. કુંવરીનું બાળપણમાંથી
જ અત્યંત સ્વરૂપ બેઠેને તેજ વખતે અજીતસિંહે તેનું માથું કપું
હતું. ને આગળ જતાં બંને બાળકોનાં માખાપનો નિશ્ચય ફરી જાય
માટે તેમ ન થવા સારૂ આકરી પ્રતિજ્ઞા કરી હતી પણ હવે કુંવરજી
આપણે ઘેર પધાર્યા છે તે આપણા કુળની રીત પ્રમાણે જમાઈ
સાસરે આવે ત્યારે તેની સ્ત્રી પોતાને હાથે તેને જમાડે એટલા માટે
હું કુંવરીને રસોઈ કરવાનું કહેવા જઈ છું” એમ કહીને એ ધુતણા
દાસી ગઈ, ને કેટલીકવાર પાછી આવી બોલી, “દાદાજી, માનસિંહ-
જીને મોકલો, બોજન તૈયાર છે.” માનસિંહ શરમાવા લાગ્યો ત્યારે
રાજાએ કહ્યું “વાહ ! શરમાયો છો શું ! એ તો અમારો કુળાચાર
છે કે જમાઈ આવે ત્યારે પેહેલા સ્ત્રીના હાથે બોજન કરે, માટે
કંઈપણ બોલ્યા વગર શંકા કરશો નહીં.” એ સાંભળી માનસિંહને
કંઈ પણ બોલ્યા વગર ઉડવું પડ્યું, અને આગળ દાસી તથા પાછળ
પોતે એમ ચાલતો થયો.

ધારા વાંચનાર, બેયું ? આપણા ભુદ્ધિમાન રાજકુંવરને આ
હરામખોર અને વિશ્વાસઘાતક ઠગારાઓએ કેવો ફાંસામાં નાંખ્યો છે ?
અને હજી તો તેનો જીવ સુદ્ધાં લેવાની તેમની ઇચ્છા છે. અરે !
આતો ઠગવિદ્વાના આગળ સદવિદ્યા પણ એક વખતે છેતરાઈ ગઈ ?
પણ શીકર નહિ જેને પરમેશ્વર સહાય છે તેને દુષ્ટો શું કરી શકવાના
છે ? આપણો માનસિંહ તો ગમે તે રીતે તેમાંથી ફેરેલ મેળવશે પણ
આશ્ચર્ય એ થાય છે કે ઠગ લોકોએ પણ કેટલું બધું તર્કટ રચ્યું
છે ! કહ્યું છે કે—

સોરઠો

ઠગ બગ ને વળિ કાગ, શાંત જણાયે તે બહુ;

અંતરમાં અતિ ધાત, સામાની નિશ્ચે કરે.

દાસી આગળ ને પછવાડે પોતે એમ ચાલતાં લાલચ કુંવરીના
મેહેલ આગળ પહોંચ્યાં એટલે દાસીએ માનસિંહને કહ્યું, “ મહારાજ !

તમે આજ પધાર્યા તેની હું આગળથી જાણને વધામણી ખાઉં, તમે પછવાડે ધીમે ધીમે આ દાદર પર થઈ ઉપર પધારજો. ” આટલું કહી દાસી ચડપ ફેંટી દાદરો ચઢી ગઈ તે ખીજે માળે કુંવરી પાસે જઈને કહ્યું કે સાંભળ એતો તારે માથે પણ ચાર ઊગાં મુકે એવો છે. ” કુંવરીએ કહ્યું “ તું જરાએ ખીલીશ નહિ, મારે મ્હોલેથી કાઠ પણ પાછું જીવનું ગયું નથી, તો એના શા ભાર છે ” હવે માનસીંહ પહેલો દાદર ચઢી ખીજે ચઢવા જાય છે તો સન્મુખ કાઠ રૂપરંતી અને જરાપણ ખામી ન દેખાય એવી ખનાવટની પુતળી હાથમાં સોનાની ઝારી લઈ ઉભી છે. માનસીંહ એને જોઈ વિચાર કરવા લાગ્યો કે હવે એના હાથમાંથી ઝારી લેવી નહીં, આતો કાઠ દાસી હશે એટલામાં બે ડગલા આગળ ગયો અને જોયો તેણીની મ્હોં સામું ધારીને જુએ છે તો તે સ્તબ્ધ જેવી ઉભી છે, તેવોતો ચમકો કે પળકારો કંઈએ નથી તે શીકા ફક લાગે છે, તેથી તરત મનમાં ચેત્યો કે અરે! આ તો કાજની પુતળી છે.

કાહરો

નયણેથી નયણા મળ્યાં, પણ મટકો નવ હોય;

ચતુર કુંવર ચેતી ગયો, કાજ પુતળીયાં હોય.

માનસિંહે એ પ્રમાણે ચેતીને ખીજે માળે ચઢવા માંડ્યું. રાજ કુંવરીએ ઉપરથી ઉભાં ઉભાં જોઈ જાણ્યું કે રાજકુંવર ચતુર તો ખરો, કમકે ખીજાઓની માફક ઝારી લેવા, કે કૃત્રિમ કન્યાને ખોલાવવા ગયો નહીં, એમ કરતાં રાજ માનસીંહ ઉપર આળ્યો તો જાણણું કુંવરી એક ઝોરડામાં ચક નાંખી અંદર ઉભી હતી. તે ખોલી-

કાહરો

આજ રંગ આનંદ અતિ, આજ સુગંગા સ્નેહ,

સખી અમારી ગોઠમાં, રૂઢે વુડ્યા મેહ.

અતિ વિરહે હું આકળી, મનમાં અતિ સંતાપ;

સ્વામી આજ પધારિયા, સખી સુખાસન આપ.

એવાં એવાં (ઉપર ચોટીયાં) પ્રેમનાં વચન કલાં ને પછી પુછ્યું સ્વામીરાજ, આવડા નિર્દય કેમ થયા? અમારો શો અપરાધ મયો, કે અમને વીસારી મુક્યાં? અમારા પિતાજીએ તમારા વડીલની કાઠપણું ન કરી શકે એવી ચાકરી પાંચ પાંચ વરસ સુધી કીધી ને ખળતોયુ-

ટવાથી ખાર ખાર ગામ ધરાણે મુકવા પડ્યાં; એ સર્વનું ફળ એજ મળ્યું કે અમારે તમારા વિયોગથી પ્રતિદિન ઝુરી મરવું પડ્યું !

દાહા-એકે ધડી ખીતે નહીં, એક દીવસ ભુગ સોય,

લલના ચાહે મીલનકું, મિલવો કંઈસે હોય.

સજન તું મારે દેશમેં, કાગજ નાહ કે દામ,

લિખને વાલો ના મિલ્યો. ભુલે હમારો નામ.

કાગઠ કાહલ કાજ, નહીં ગામડી રીત;

કી લીખનો જનો નહીં, ભયિ પુસની પ્રીત.

હે સ્વામિન, ન્યારય અમો સમજણાં થયાં ત્યારથી તમારાજ નામનું સ્મરણ કરીએ છીએ. પ્રતિ દીવસે વિયોગને લીધે વીરહાગ્ની વલ્લભ જાય છે જેથી અમોએ સર્વ આશુષણનો ત્યાગ કીધો છે. સારાં ખાનપાનાદીક પણ તળ્યાં છે, પલંગપર શયન કરવું મુકી દઈ મોંઘપર પથારી કરીએ છીએ. એ સર્વ દુઃખ સહન કરતા છેવટે આજે પરમેશ્વરે અમારો તમારો મેળાપ કીધો છે, એટલું કહેતાંજ દાસીને હુકમ કીધો કે,

દાહા.

કલ કરનો સો આજ કરે સો અખ,

ઉમંગ અતી ઉર ચડ્યો, નાથ પધારે જખ

“વેહેલી થા મારા સ્વામીનાથના આ સોનાની ઝારીવડે હાથ ધોવ-
રાવ ને પેલા હીરાજડીત થાળમાં મેં હરખયાં બનાવેલાં પકવાન પી-
રસી જમાડ” તેવીજ દાસી જેના પાણીથી ભરેલો ઝારી લઈ ઝડપથી
ઉભી થઈ, ને હાથ ધોવા માનાસહના બોળામાં પાણી આપ્યું. મા-
નસીહે હાથમાં પાણી લઈ જોયું તો તે જરાક લીલાશપર તેમજ
મલીન લાગ્યું તેથી તેણે મ્હોં ધોવાને બદલે હાથમાંથીજ પાણી ફેંકી
દઈ હાથ રૂમાલવતી લોહી નાંખ્યો. પોતાના મન સાથે માનસીંહ
ચેતી ગયો કે આ સર્વેમાં દગો ફટકો છે એમાં કંઈ શક નહીં. કાર-
ણ કે મારો વીવાહ શો ને ખાયડી કેવી ? આતો મારા પાદ ધડવાના
સંધળા પ્રપંચ છે; એટલામાં દાસીએ સોના રૂપાના બાજઠ લાળી
રાજ માટે ભાત ભાતના બોજનના થાળ પીરસી લાવી ગોઠવી દીધા.
બાજઠ ઉપર માનસીંહ મુઝો બેસી રહ્યો. દાસી બેઠી, “મહારાજ
હરમીંદા થઈ બેસી કેમ રહ્યા છે ?” પણ રાજકુંવર તો
મીઠામીઠા જવાબ આપતો નથી; ને સાવધ થઈ બેસી રહ્યો કે

થોડી વારે દાસીએ ફરી બોધાવવા માંડ્યું એટલે તો નીચું જોઈ નખ-
વતે જમીન ખોતરવા લાગ્યો. છેવટે કુંવરી પોતેજ પડદામાંથી બોલી

સ્વામી અલુણા કાં થયા, નખે ખોતરે ભીત;

અમથી બઝરી ગોરીયાં, કાઢ ચઢી તમારે ચીત ?

માનસિંહ ધણો ચતુર છે તેથી તે એક યુક્તિ કરીને બોલ્યો,
અમારી ગાદીની પરંપરાની એવી રીત છે કે, સ્ત્રી પહેલાં બાણામાંથી
થોડુંક પ્રાશન કરી પછી સ્વામીને ખવડાવે; માટે પહેલાં તું ખા. ને
પછી હું ખાઈશ, એટલે લાલણ પડદામાંથી બોલી, “ અરે સ્વામી-
નાથ એ તમે શું બોલો છો ? વળી સ્ત્રીનું એકું તે કંઈ પુરૂષથી
ખવાય ? સ્ત્રી તો પુરૂષતા પગની રજ કહેવાય, માટે તે તો ધણીનું
એકું ખાય પણ હું બાણુ છું કે તમે મારી પરિક્ષા કરવાને બેસ્યા,
કે જોઈ સ્ત્રી કેટલામાં છે ? માટે મદારાજ, પ્રથમ આપ જમો ને
તમારું જમતાં વધેયું અમે જમીશું ” પણ એ કશુંએ ન ગણકારતાં
માનસિંહ તો હડ લઇને બેઠો કે મારાથી પહેલું કદી જમાયજ નહીં
એટલે ફરી પાછી રાજકુંવરી બોલો કે, સ્વામીનાથ, હું સેવા કરવા
આપની પાસે ઉભી નથી, આપને કંઈ ઓછું લાગ્યું હશે. પણ મદા-
રાજ, અમે હજી કુંવારા છીએ, ચાર મંગળ ફેરા ફર્યા નથી, હસન-
મેળાપ પણ કીધો નથી, તેથી શાસ્ત્રની તથા લોકની મર્યાદા લોપીને
તમારી પાસે અવાપ નહીં, માટેજ ઓઝલમાં ઉભાં છીએ, પણ
અમારા મનમાં ક્યારની એજ લાગણી ઉભરાઈ રહી છે કે ક્યારે
પ્રાતઃકાળ થાય અને આપણે માહેરામાં બેસીએ, માટે હાલ મારા
ઉપર કૃપા કરી મારી દાસી જમાડે છે તે મનમાં કંઈ ઓછું ન
લાવતાં જમો એ ઉપરાંત દાસીએ પણ ઘણું કહ્યું, છતાં માનસિંહ
એકતો બે થતો નથી. એટલે તેમણે પોતાના શણગાર સમારી જરી-
દાર કસુંબી સાથે પહેરી કાજળ ટીકી ચોટી તૈયાર થઈ ને જેમ
આબલાની ઘટામાંથી વીજળી ચમકે તેમ ધમધમાટ કરતી પડદામાંથી
બહાર નીકળી આવી, અને માનસિંહની આગળ ઉભી રહીને બોલી
“ હ્યો કંઈ તમે રઠ લઈ બેઠા છો તો હું મારી મરબદા મેલી આ
તમારી હજુરમાં આવી ઉભી, હવે મારા હાથથી તમને જમાડુ છું.”
એમ કહી એક હાથ માનસિંહની ડોકમાં નાખ્યો ને બીજો હાથે
બાણામાંથી કાળીઓ ભરી માનસિંહના મ્હોં આગળ ધરી ધણક
હાથ લાવ કરવા લાગી પણ આપણો રાજકુંવર જરાયે તેનાથી

પીગળ્યો નહી. તેણીએ અનેક તરેહના સુભાષિત અને વિરહને ઉત્પન્ન કરનારા વચનો કહ્યાં, ઘણાક સોગન દીધા પણ તે સખળું ફેકટ. પછી ચડપદેતી કુદકા મારી સામેની બીને કટાર વળગાડેલી હશે તે લઈ આનમાંથી કાઢીને ખોલો કે પ્રાણનાથ તમે જન્મતા નથી માટે આ કટારસરા પેટમાં મારીને મરી જઈશ. રાજા એકનો બે થતો નથી પેલી ઘણીએ વીક આપે છે કે હું મરીશ તો તમને હત્યા બેસશે ને વળી જાકામાં તમારો પુરો ફગેતી થશે તોપણ માનસિંહ ખોલ્યો કે તું મરીશ તો તારા જીવથી જઈશ મારે કંઈ સંતાપ નથી પણ મારાથી મારા કુલની મર્યાદા કાઈ રીતે લોપી શકાય નહી. હવે કટારી હેઠી મુકાતી નથી તેમ પોતાના પેટમાં પણ મારી શકાતી નથી.

હસું તો દંત પરબે, રોડું તો કાજળ જાય,

મનકી સખ મનમેં રહી. બન સકડીકું ખાય.

તેથી ચતુર દામી ચેતી ગઈ, તેણે ધાધને કટાર ઝાલી લીધી ને ખોલી “આ ! આ ! એટલામાં આમ શું થાઓ છો, હોય રાજા છે. એમના મનમાં કંઈ શક થાઓ હોય તો હ્યો આ રસોઈ હું ઉંચકી નાખુ છું. તમે બીજી કરીને તેમને જમાડજો. બે ઘડી વાતચીત કરીને જમવાના તો તેમ કરશું હાલ તો બેસીને પ્રેમ રંગની વાતો કરો એટલું ખોલી દાસી ભોજનનો થાળ ઉઠાવી ગઈ. માનસિંહ પણ બાજડ ઉપરથી ઉડ્યા, ને પાસે એક હીચોળાખાટ હતી તે પર બોરાજવાને રાજકુંવરીએ વીનંતી કરી હવે હીચોળાં પણ એવો કપટથી રચેલો હતો કે તેની ચારે બાજુએ ઇસો ઉપગાં ફક્ત કાચા સુતરના તાંત-જાઓથી બનાવેલાં હતાં ને તે પર ધ્રુલની ચાદર બીછાવો હતી વળી તેની આસપાસ ફરતી કુલની ઝાલર નાંખી હતી. હીચોળાની નીચે ભોંયતળાયા મુઠી તદ્દન પોલાણ રાખેલું હતું અને ભોંયતળાએ જળરો ઉડો ખાડો હતો તેમાં ઉમા બાલા ચોઢેલા હતા તેથી જ કાઈ હીચોળા ઉપરથી તુટી પડે તે ખાડાં માંહેના બાલાઓથી વિધાઈ જાય પણ આપણો માનસિંહ તો હવે ચેતી ગયો હતો અને તેના મનમાં પેલી પુતળીને જોઈ ત્યારથીજ શક લરાઈ ગયો હતો તેથી તે કંઈ પણ કામ હવે ખુબ તપાસ્યા વગર કરતો નથી પોતે હીચોળા પાસે ગયો તેવોજ પોતાની રાજરીત પ્રમાણે તેણે તેનો એક યજ્ઞ હીચોળાની ઇસ પર ટેકવી કમર પરની તરવાર તે પર મુકી પગનો તથા તરવારનો બાર એકદમ હીચોળા પર પડવાથી દોરા ફટાફટ

તુટીને કુલો ખરો જવા માંડ્યા આથીજ તે ચેતી ગયો કે રે, આ તો કપટ, પછી લાગલોજ ત્યાંથી પાછા ધસી કુંવરી તથા દાસી બંનેને ચોટલાવતી એક હાથે પકડ્યાં. અને બીજે હાથે ધુતણાના હાથમાંની કટાર ખુંચી લઈ મારવા માટે ઉગામાને કંથુ કે:

અંગરેજ રાહ.

ઓ ચંડાલ છે શીટકાર, સંમાન આ તરતાર;

હમ્મણા કેર, રાખી પુર, મુજ તન કરવા ચુર.

ચેત ઓ કુપાન નાર, ધીક તું હજાર વાર;

તો ગચ્છી ન માફે ઠાર, શું દગામાં લાભકાર,

લાભણુ—સાખી જાગી નાન ધુમ્લાલી.

રાખી નાખી તે મેં સજ્યા લજ્યા છોડી સારી,

ઝેરા વેરા ભારા સરખા, કુટલ વને તે વિચારી.

માફ કરા સહ તે આપ પિયુ પિરાજેને.

સ્વામીનાથ અમા અપમાના અપરાધ ક્ષમા કરો: ને અમારા આત્માને જીવતદાન આપો. અમા ફરિયાદે બીજી રસોઇ કરા આપને જમાડીયું બે કંઈ પચુ છગ કરાએ તો અમને ખુરા ભોગન છે. આમ ભોગન ખાનાયા માનસિંહ તે દુષ્ટાઓને જીતી મલી.

પછી માનસિંહને બેસવાને ઢોલાયો લાગી આપ્યો તે ઉપર જઈ પોતે બેઠા. લાલચકુંવરા નહીં લાઇ રસોઈ કરવા માંડી. રસોઇ કરતા દસ દશ પહે રસોડાના ખારણા આગળ આવી માનસિંહતરફ ડોકીયું કરી ચાલી જાય છે એમ બે ચાર વખતે ગઈ ને મારી ત્યારે બોલી સ્વામીનાથ તમારા જગી મરા દીવમાં એવી ખટકી રહી છે ને તે કાળ-જમા એવી કાતરાઇ રહી છે કે જરા વાર પચુ નગરયા દુર થતીજ નથા રસોઇ કરતાં પચુ રખે ખુલી જવાય તેવા વારંવાર આપને તમારૂં મો જોષ જાળિં છું. આ તો ચરિત્રથી માનસિંહ થોડાજ લેવાયો તો પચુ એ થાકેલા ને છ સાત દીવસના ઉજગરા થએલા છે તેવા ધડીક થઈ કે તે ઢોલીયા પર પડ્યો પડ્યો નિદ્રાવશ થઈ ગયો. એને નિદ્રાવશ થયેલો જોયો કે તુરત દાસીએ ઢોડી જઈ કુંવરીને ચેતવણી આપી કે--

અય દાવરે મદદ-એ રાહ

ઓ ધુતાણા સમજ સગઈ ઝટ સજ,

આ ખાજ ઉંઘમાં પડ્યો બને હવે કમજ.

ન વાર તું લગાડ ના સમો પછી મહે,

ધરી કટારી માર તું આવાર શાય તજ,

એ સાંભળી લાલન રસોઇ કરવી પડતી મુઝી તુરત ઉડી અને
અને જણાવ્યોએ દોલ્લીયા કને દોડતાં આવી માનસિંહને સુતોને સુતો
દોલ્લીયા સાથે જકડીને બાંધી કાઢ્યો પંખી- કટારી લઇને તેની છતી
પર ચડી બેઠી ને હાથ ઉગામીને તે પ્રત્યે. બોલી—

બેત—સન્નગર બનો હવે નીંદને તજ.

ક્યાં ગઇ ચતુરતાનાં, સર્વ કાગજ.

નજીક મોત જાણી આપ ઈશ્વર્યો ભજ,

આ ખડગને આવીન થાવો ધીરતા તજ.

આ પ્રાણધાતક બનાવ બેઠાં માનસિંહ તુરત જાગ્યો. તેણે
પોતાનો શક ખરો પડેલો જોયો. પણ જરાએ હીમત હાર્યો નહીં.
તે તો મરણને આહતો હતો, કેમકે તે પોતાના નહાના લાખના મરણ
શોકથી આ દુનીયા સાથે તદન બેદરકાર થયેલો હતો. પણ ગુણી
પુરોનાં ડાહ્યાપણ ક્યાંહી જાનું રહેતું નથી. ને અંતને સમયે પણ
ચતુરાઇ વાપરી એકદમ ખડખડાટ હસી પડ્યો ને બોલ્યો, “સામાજ
છે તને લાલણ, માર જલદી માર, તારી કટાર મારી છતીમાં જલદી
ખોસી દે! જરા પણ વિલંબ કરતી નહીં, એક તારા જેવી સ્ત્રી!
અરે અરે અરેઅર તારામાં કંઈ તક્ષવતઃ—અરે માર માર, જલદી
માર; ને મને તેણીની પાસે”

લાલણ, આ તેના હસવાસ લીધે, તેમજ આવી તેની હિમ્મત,
વળી પોતાના જેવીજ સ્ત્રીનું સ્મરણ, એ સો વાતના વિચારમાં પડી
તે બોલી “અરે રાજા, તે મારા જેવી સ્ત્રી તે કોણ? અને તે ક્યાંની
તે મને કહે.”

માનસિંહ બોલ્યો, “ના, તે વાત પંખી, પેકેલાં તો તું તારી
કટાર મારી છતીમાં માર ને જલદીથી આત્માને પરલોકમાં મોકલ
પછી વાત કરી વાર લગાડીશ નહિ.

એ સાંભળી લાલણ વધારે આશ્ચર્ય પામી આતુરતાથી બોલી, “ના
પ્રથમ વાત કર, ને પંખી હું તારો જીવ લઈશ” માનસિંહ મનમાં
ખુશી થયો. તેણે વાત ચાલુ કરવામાં પોતાનો છુટકો જોયો. પોતે
પુરો ચતુર ને જીવાન બહાદુર હોવાથી એકવાર તે અનગા પાસેથી

કાયરતાથી મરણ પામવા કરતાં કાંઈ ચાતુર્ય યદ્વાતી બચી જવાની આશા રાખીને આ પ્રમાણે વારતા ચાલુ કરી:-

હીરણુ અપસરાની વાત.

“ દિલ્હીમાં પાદશાહ વારીમાં શામ પડવો કરીને એક મોટા શાહુકાર હતો. તેને પેટ માત્ર એકજ દીકરી હતી, જેનું નામ હીરણુ હતું. તે બાઈ મહાસતી હતી. તેણી પુર્વ જન્મની ઈંદ્રના ધરની અપસરા હતી એટલે તેના રૂપમાં તો આખી શાન્તીજ હોય. તે રોજ ઈંદ્રની સભામાં જતી. અને ત્યાંથી રોજ પાછી આવી બાપને ઘેર રહેતી હતી. તેણીના સ્વરૂપનું તો વર્ણન કેમજ થઈ શકે, કેમકે તેમાંથી એવો સુવાસ નીકળતો હતો કે પહેરેલાં ચીર કદી દિવસે ઘોષ શકતાં નહોતાં.

આ જગેએ માનસિંહે તાલ લગાવીને કહ્યું: “ લાલણુ, જરૂર તું મને દટારી માર, તું જાતી પર સવાર થઈ છે તેના બારથી મારાથી બોત્તી શકાતું નથી, માટે જોઈએ તો માર. કિંવા જોઈએ તો જાતીપરથી ઉતરી સામે બેશ, કે જેથી હું વાત કહી શકું.” જાતે આ છે તેથી ઝટ જાતીએથી ઉતરીને સામે માંચી ઉપર જઈ બેઠી.

કાગા વહાલું કુંભ જળ, નારી વહાલી વાત;

બાહ્યજીને ભોજન ભયું, ખરને વહાલી લાત.

ફરી માનસિંહે વાત લંબાવી—“ હવે ઉનાળાના દિવસ છે, તેમાં વળી પુનેમનો દિવસ છે, રાત અર્ધાએક વીતી ગઈ છે, ચંદ્રમાં માથે આવી ખુબ ઉજ્જવળતાથી પ્રકાશી રહ્યો છે. આખું જગત જે સમયે શાંત થયેલું છે, તે વખતે દીલ્હીના પાદશાહનો શાહાજીદો ગરબીને લીધે ઠંડી રાતની હવા લેવાને ઘોડેસ્વાર થઈ નીકળી પડેલો છે, ફરતાં ફરતાં કિલ્લાના દરવાજા આગળ જઈ પહોંચ્યો; તો ત્યાંના દરવાજો ઉઘી ગયેલા હોવાથી તેમને જગાડી પોળ ઉઘડાવી અને પોતે બહાર નીકળ્યો. ચાલતાં બાગોગના એક સુંદર સરોવર ઉપર ગયો, અને તેના કીનારા પરનાં પુષ્પિત વૃક્ષોમાં બેસી સરોવર પર થઈ આવતા ઠંડા, અને પુષ્પોમાં થઈ આવતા સુમંધીદાર પવનની લહેરો લેવાનો વિચાર કીધો. સરોવરનો ઘાટ ચારે તરફથી બંધાવેલ હતો તેનાપર ઘોડો બધ શાહજીદો ઉમો છે ને બુએ છે તો આકાશમાં ચંદ્ર તો એકજ છે પણ સામે કીનારે જાણે હજારો ચંદ્રે પ્રકાશ

કીધો હોય તેમ દેખાયું. આથી વિસ્મય થઇને પોતે સામે કાનારે ગયો ને જુએ છે તો ત્યાં જેસળ નામનો ધોળી કપડા ધોતો હતો. શાહજાદાને પુછ્યું, “અલ્યા આટલી રાત્રે શું કરે છે?” ત્યારે જવાબ દીધો કે “જહાંપનાહ, હુરમના ચીર ધોવા આવ્યો છું” ત્યારે ફરી પુછ્યું કે: આ કિનારે આટલું બધું અજવાળું કેમ પડે છે? ત્યારે તેણે કહ્યું કે, “ખુદાવંત હું એ ચીર સુકવું છું ત્યારે તેમાંના ખુદાનું તેજ ને ચંદ્રમાંનું તેજ એકાકાર થઇ જાય છે માટેજ આટલું અજવાળું પડે છે. શાહજાદાએ આશ્ચર્ય પામીને પુછ્યું કે, “અરે ! એવાં ચીર શું કાંઈ મનુષ્ય પહેરે છે? એ કાનાં ચીર છે?” ત્યારે ધોળી બોલ્યો કે, “સાહેબ મેહેસની રાણીઓનાં.” શાહજાદા ધણો ચતુર હતો તેથી તેણે જોયું કે આવી ભાત કે ખુદા કાંઈ બેગ-મના ચીરને હોય નહીં પણ એ તો કાંઈ હિંદવાણી પહેરવેશના ખાટના છે. તેથી વળી ધોળીને કહ્યું:—“અલ્યા જેસળ તું ખરેખર હોય તે કહી દે. હું તને કાંઈ વાતની ઈજા થવા દઈશ નહીં” એ સાંભળી ધોળી બોલી ઉઠ્યો. “ખુદાવંત આપ તો આખા રાજ્યના તેમજ મારા આ શરીરના પણ માલિક છો, માટે આપના આગળ હું હવે ખરંજ કહું છું. સાહેબ, એ ચીર તો સ્વર્ગના રાજા ઈંદ્રના ધરનાં છે, ને તે આપના શહેરના શામપટવાની દીકરી હીરણ્ય પહેરવાનાં છે. તે બાઇ મહા સ્વરૂપવાન સતી પદ્મની છે. તેનો પરસેવો ધણો સુગંધીદાર છે તેથી તે પર ભમરા દોડી આવે છે. તે એણે પહેર્યાંથી સુગંધીદાર થયેલાં ચીર દીવસનાં ધોઇ શકાતા નથી, પણ રાત્રેજ ધોઈ છે. હીરણ્ય જાતે દેવાંગના છે, પણ ઈંદ્રના આપથી તેને મૃત્યુ લોકમાં જનમવું પડ્યું છે, પણ તે પ્રતિદિન ઈંદ્રની હજુર જાય છે, હાથ પણ રોજ રાત્રે એને તેડવાને આકાશથી વિમાન આવે છે.”

માનસિંહ આ વખતે જરાક ગુંચવાયો ને બોલ્યો, “લાલણ્ય તું બહુ બોલું કીધું કે મને ઠાર ન કીધો, અરે હવે તો તું મને જલદીથી માર. મારૂં ચિત્ત સ્થિર નથી. મારાથી આવી જાનની હાલ-તમાં વાર્તા કહેવાતી નથી. માટે જોઈએ તો માર, નહિં તો છાતી પરનો આંટો દીલો કર. જરાક શ્વાસ લેવાય.” લાલણ્ય વાતની લેહે-રમાં લીન થઇ હતી, તે તુરત ઉઠીને બંધ દીવા કરી પાછી સામે જઇ બેઠી. આથી માનસિંહે મનમાં ખુશી થઇને વાર્તા આ-રંભ ચલાવી.—

“ઘાટ ઉપર ચીર સુકાવા નાંખ્યા હતા તેમાંથી શાહજાનદાએ એક ચીર ઉઠારી લીધું ને તે પર આશક બની જઈ તેને ઉકેલતો ને સંકલતો પોતાને મેહેલ આપ્યો. આ ચીર લઈને તે મેહેલમાં પેઠા એટલે તેના આગળ મેહેલની સમૃદ્ધિ સઘળી ઝાંખીઝખ લાગી. તેને મેહેલમાંની ઠાઈ પણ ચીજ ગમવા ન માંડી ને મનમાં વીચાર કીધો કે અરે ! જેના પેહેરવાના ચીર આવાં તેજસ્વી અને મોહક છે તો તેની પહેરનારી કેરી અલખેલી હોવી જોઈએ, ખરેખર મહા રૂપની ખાણ જ હશે, માટે એની સાથેજ લગ્ન થાય ત્યારે મારો મનખો સફળ કહેવાય. નહિ તો જીવવું તે મિથ્યા છે. આ પ્રમાણે તેને વગર જોયે શાહજાનદો તો આશક બની ગયો, ખાતું પીતું છોડી દીધું, ઉંઘ તજી દીધી ને માત્ર દીરણનીજ લગતી લાગી રહી. પેલું ચીર પોતાના બાપને દેખાડીને કહેવા લાગ્યો. “ આ ચીર પહેરનારીને સાથે મને પરણાવશે તો જ હું જીવીશ, નહિ તો મારો અંત પાસે આપ્યો સમજજો. આ હાલતમાં ત્રણ દીવસ નીકળી ગયા તોપણ તેણે અત્રેના કાળાઓ કે પાણીનો ઘુંટકો પીધો નથી. લાંબજો વડે સુકાઈ ગયો ને આ શાહજાનદો જે એમ જોળખાવો પણ મુશ્કેલ બની ગયો. આ વાત તેના બાપ દીદવીપતિ બાદશાહને માલમ પડતાં બોલ્યો કે, હું આ કામમાં હાથ ધારીશ નહીં, એ બેશરમ શાહજાનદો શામ પટવાની દીકરી જેનું આ ચીર છે તેની સાથે પરણવા માગે છે, પટવો મારો રાજ્યમાં પેટા શાહુકાર છે, તે બંને હિંદુ છે માટે તેના ધરમથી ઉતરી વાત તેની સાથે કરીને તેનું મન હું દબાવવાનો નથી. શાહજાનદાને જોઈએ તો બીજી કાંઈ રૂપાણી પોતાને અનુકૂલ પડતી રાજકુમારીકા વિષે માગણી કરે. આ પ્રમાણેના બાદશાહના બોલવાથી શાહજાનદાને કંઈ અસર થઈ નહિ. તેના તો રોમેરોમને વિષે હિરણના વિરહરૂપ બાંધી પેદા થઈ ગયો છે.

બાદશાહની સજન મનાઈથી તો શાહજાનદો ઉત્રટો વધુ આશક થતો ગયો. તે મેહેલની અગાસીમાંના કાચ પર પડ્યો પડ્યો આકાશમાંના તારા ગણતા સમુહ સાથે હીરણના ચીરના ખુટાઓને સરખાવવા લાગ્યો કે એ ખુટાઓ તારા છે અને જો હીરણ પાસે હોય તો તે અંદમા છે. શાહજાનદો પોતે મોટો લડત્રધ્યો ચોક્કો હતો. ધણી વખતે મોટી મોટી લડાઈઓમાં તેણે જીત મેળવી હતી ને ત્રણ કીલાઓ જમ કરતાં તેણે મેહેલમાં ધણી રાજકન્ય

ધણી રાજકન્યાઓ ને રાણીઓને જોઈ હતી પણ તે સધળાં કરતા હીર-
ણુને વગર જોએ તેના ઉપર આશક થઈ આંધજો બની ગયો હતો.

શાહનવાની આ હાલતપર દિવાન ખીરખલને બહુ લાગી આવ્યું. તે
શાહનવાને એકાંતમાં મળ્યો ને સારી પેઠે ધીરજ આપી ને કહ્યું. ‘જ-
હાંપનાહ ! હું જાતે પટવાને સમજાવીને આપને હીરણુ મેળવી આપ-
વાની કોશિશ કરું છું. એટલું સાંભળતાંજ શાહનવા હરખથી એકદમ
ઉભો થયો ને દિવાન ખીરખલની કોટે વળગી પડી રડી ખોલ્યો “દિવા-
નજી ! તરવારનું કામ હોય તો આખી ફોજમાં હું લંગાણુ પાડું એવો
સમર્થ છું પણ પ્રેમના ફાંસમાં ફસવાથી લાચાર છું. વળી તેમાં ધર-
મનું બહાનું આવેથી ખીજી લાચારી છે માટે તમે જો કોઈપણ ઈલા-
જથી હીરણુ મેળવી તે સાથ મને પરણાવી આપો તો માફ જીવતર
તે તમારુંજ જાણીશ”

માનસીંહ વળી અકળાયો. હે ‘ધુતણુ.’ જોઈએ તો જાન લે.
મને તેની કશી પરવા નથી. નહિ તો મારા બંધ દીકરા કર ને કમ્બર
તરફની ગાંઠ છોડ. ધુતણું હીરણુની વાતમાં લીન થયેલી, તેથી તેણે
કાંઈ પણ વિચાર કર્યા વિના બંધ દીકરા કર્યા, ને અમલ જગોપર જઈ
બેઠી, માનસીંહ વાત કરે છે:—

હીરણુનો મેહેલ એક આકાશનું મંદીર હોય એવો હતો તેનો
ચાટ હિંદુ દેવાકોને મળતો હતો. તેની બાજુ બગીચાની રચના દે-
વતાઓને અર્પણ થતાં પુષ્પ તરવરો પી ભરપુર હતી. તેના આગલે
દરવાજો ગાયત્રી પાપાણુ સુતી હતી. તેના મહેલમાં જવાને કોઈ જા-
તનો અટકાવ નહોતો પણ માનવી તો મેહેલમાં પ્રવેશ થવાને અશ-
કત હતો. સખખ સનિતું સત તેના મેહેલની અણુદાહ ચોટી રાખતું
અને તરવરો ઉપરથી કાચલોનું ગાનતાન માનવીને ભુલાવી બાગમાંજ
રખાવી મારતું.

આ વખતે હીરણુ વાળે વાળે મોતી પરાવી મોતીની ગુંથેલી
સાલુડી પેઢરીને મોતીના મોટા દાણાઓ સાથે રમતી, શય્યા ઉપર
પડી હતી. મુક્તાફલની ઝાંઝર તે સેજની આસપાસ ઘોરવી હતી,
અને ચાર પાચે ચાર ગુચ્છદાર પચરંગી ફુલોના તકીયા પડેલા હતા.
આ ફુલો આ હીરણું ને આ મોતીઓના દાંણા ને મોતીના ચણુગાર
એથી તે દિવાનખાનું શોભીતું દેખાતું હતું. સંગેમરમરના રંગમેરંગી
પાપણુથી ચક્રાયણું ને કાચના તખ્તોઓ આસપાસની દિવાલે જડેલા
તેમાં એક હીરણુ નહી પણ સેંકડો હીરણુથી તે દિવાનખાનું શોભા-

યમાન થયું હતું. આ સ્થાનકે બિરબલ દાખલ થયો પણ જ્યાં જુને ત્યાં હીરણ્ય હીરણ્ય ને હીરણ્યજ તેની નજરે પડી. જેમ માન ખાતર નમે તેમ તેમ તે ભોગવાય, ચતુરોમાં ખપેલો એવો જે બિરબલ તે આજે જાંખોજપટ પડી ગભરાઈ અકળાઈ ગયો. તેટલામાં હીરણ્ય જ ખડી ઉઠી, જાગે આ સમે એકાએક વાદળ કંપી ચંદ્ર પ્રકાશ્યો ન હોય તેમ તેણે ફેરવી બિરબલને ત્યાંજ બેસવા દસારો કર્યો. બિરબલે સતિને જવાર કર્યો ને સતિએ તેને આગ્વાનું કારણ પૂછ્યું. આ વેળા તેની મુખ વાણીથી મીઠાસ લગ્ન થઈ હોઈતી તેની ધ્વની હવામાં ઉડી રહી તેથી દિવાનની બુદ્ધિ મંદ પડી ગઈ પણ શાહજાદાને આ પેલા દોલે તેની બુદ્ધિને પાછી સ્થાપ કરેથી તે સાવધ થઈને વિનવવા લાગ્યો.

માનસિંહે આ જગોએ વાત બંધ કરીને ધ્રુતણાને કહ્યું કે મારું શરીર બહુ જકડાઈ ગયું છે, તે બધું દીલું કરે તો મને શાંતી વળે ને વાત થાય, નીકર રહેવા દે. ધ્રુતણા બુલીને સગવડ કરી આપે છે ને વાત ચાલે છે.

દિવાન બોલ્યો, બા ! હું તારા બાપનો જુનો મિત્ર છું ને તેની રખથી તને અરજ કરવા આવ્યો છું. જો કબુલ કરીશ તો સર્વને ઉગારીશ નહીં તો સેંકડો લોથ પડશે. હીરણ્યે બિરબલને નિવેદન કરવાને ફરમાવ્યું પણ દીવાને વચન લીધા વગર વાત કરવામાં સાર ન જોયો. છેલ્લે હીરણ્યનું વચન લગ્નને દિવાને શાહજાદાનો હેવાલ જાહેર કર્યો. હીરણ્ય થોડા વખત ચુપ રહી. છેલ્લે હીરણ્યે પરણવાનું તો ના કહ્યું પણ સાત દીવસ સાત ચોપાટની બાજી શાહજાદા પાસે જઈને રમવા કબુલ કર્યું. દીવાને વિચાર્યું કે, હાલ તરત એટલુંજે દીક છે. વળી એમાંથી પ્રેમ પોતાની બાજી આગળ ચલાવશે. આ લાંબી બુદ્ધિએ હીરણ્યે જેમ કહ્યું તેમ કબુલ કરી બિરબલ ત્યાંથી ઉઠ્યો પણ તેની જાગી તેના ડાળામાંજ છપાઈ રહી.

“બિરબલે આવીને શાહજાદાને ઉપલી વિગત કહી. તેણે જાહેર કર્યું કે હીરણ્યને પરણવાની આશા તો તારે બીજા ભવમાંજ રાખવી પણ હાલ હું તેનો ને તારો મેળાપ કરાવી શકીશ. તેથી જ સંતોષ માન. તે તારા મ્હોલે સાત રાત્રી આવીને તારી સાથે એસ-રની બાજી રમવાને કબુલ થઈ છે. તેથી તારામાં કળા હોય તો તું તેને તારી કરી શકીશ, પણ જો કાંઈ બળાત્કાર કર્યો તો એ સતી છે તે તને બાળીને ભસ્મ કરી નાંખશે માટે સંભાળીને ચાલજે.

“હીરણ્ય હાડમાડ કરી દિવાનને કબુલાત આપ્યા મુજબ પો-

તાના મેડેલથી સાંજનું ઝગઝગું થતાં હાથમાં રત્નજડિત ફાનસ લઈ નીકળી, તે ચોટા વચ્ચે થઈને ગઈ. પગમાં ઝંઝરનો ઝમકાર થાય છે અને ચાંદની આકાશ ઉપર નાચા પછી ઢંકારી જાય છે તેમ તેનાં પગલે પગલે રમઝમ કરતી વિનોદમાં ચાકી ને દીવાનખાનામાં પોહોંચી. તેનું તેજ જોઈ શાહજાદો તો પોતાની ગતી ભુલી ગયો. ગમે એમ કરી બોલવા જાય પણ બોલાય નહીં ને ગોથું ખાઈ બીજાનાપર પડી રહ્યો. સામે ચોરસ બાજુ માંડી રાખી હતી, પણ ઉડીને રમવા જોડેલી શુદ્ધિ શાહજાદામાં રહી નહિ. તેથી હીરણે થોડો વખત થોભી ખંતે બાજુ પોતે રમીને પુરી કાઢી. મધ્યરાત્રિ થઈ કે પાછી પોતાનું રત્ન જડિત ફાનસ લઈ ઉડી ચાકી, જાહજાદો એટલો તો ગરબ થઈ ગયો હતો કે તે ક્યારે ગઈ તે વખત પણ જાણી શક્યો નહીં. જ્યારે દીવાનખાનું સુનું પડ્યું ત્યારે ચાંદની તરતની ખીંચી રહી હતી. અને શાહજાદાની બંધ પડેલી જખાન પણ ઉઘડી.

“ઓ હીરણુ! તારું રૂપ જોયા આગળ હું આશક થયો હતો પણ તેની ખરી લાગણી મને આ ઘડીએજ થઈ છે. અરે તું ગઈ! ને આ ઝગઝગું પાછળ મેલી ગઈ, ” તે ચાંદને જોઈ બોલે છે. ‘ચંદાની બડાઈ શી છે? મારી હીરણુને જોઈને તારો ગર્વ ઉતાર’ પછી પવનના સપાટાને કહે છે. “પવન તું તારા વેગ ઉપર ના ઝંપલાવ. તું મારી હીરણુને જો કે ને કેવા વેગે ગઈ છે.” ચક્રીના દુરથી આવતા અવાજને કહે છે. “પ્રેમદોષ તું મને જો, કે મારી શુક મારી પાસ છાંં હું કેવો અમાગ્યો રહ્યો છું. તો તું મંતોખા કે પ્રભાને તું તારા ચક્રાને મળશે અને હું તો નિરાશજ રહીશ!”

આ રીતે પ્રભાત પડતાં સુધી બડબડતો હતો, દિવાન તેને રાતની ખુશાકી પુછવા આગ્યો, તે તેનો હાથ જોઈ બહુ દીલગીર થયો પણ દિવાસો દેઈને પાછો ગયો અને એ પ્રમાણે ત્રણ રાત હીરણુ ચોપટ રમવા આવી. પણ પેહેલી રાત કરતાં શાહજાદાની હિમ્મત કાંઈ વધારે ચાકી નહી, તેથી હીરણુ પેહેલી રાત માફકજ બીજી પોતે પુરી કરી ચાલતી થઈ.

માનસિંહ બહુ અકળાયો ને બોલ્યો “ધુતણા! હવે તો આ હાલતે મારાથી જરાપણ વાત થાય એમ નથી. મને કટાર માર. જ્યારે મોતજ આવ્યું છે તો પંજી રજપુત અચ્ચા ડરે શેનો? પણ વાત સાંભળવી હોય તો મારા હાથ બંધથી છુટા કર. શરીર

જેમનું તેમ રહેશે તો તને ભય નથી” ધ્રુતણા બોલી, હ્યો હાથ છુટા કરું છું. વાતમાં અતી લીન થવાથી પોતાની ગતિ ને ઉલ્લભ ભુલી જઈને હવે માનસિંહ ઉપર તેનો જ્ઞાત્ર પણ ઉત્પન્ન થતો જાય છે.

“ગિરબંધે ત્યારે જોયું કે આમતો સઘળા દિવસ જશે પણ કાંઈ વળવાનું નથી, ત્યારે જાહનનાને કશું કે તું એનું મોં જોતાં અંબળ જાય છે. તો એ ઉડીને જાય ત્યારે તેની પાછળ જા. તેની લીલચાલ જો. શાહનદો બોલ્યો કે એને હું જોઈ શકતો નથી, તો એની વાંસે જઈ તો મને જણતોજ ખાઈ જાય. ગિરબંધે તેને સમજાવ્યો કે ગમે તેવી પણ લીરણ સ્ત્રી જતિ છે. તેનાં રૂપથી તું અંબળ્યો છે. બાકી તેમનામાં કાંઈ નથી. તું હિમ્મત ધરીશ તો તે તારા પગ પુજશે. એમ કહી ઘણી રીતે શાહનદાને સમજાવી તેના દીવને તેને ધીરજ આપી તે દિવાનની યુક્તિ પ્રમાણે ચાલવાને તેણે સ્વીકાર્યું.”

“આ યુક્તિથી શાહનદો લીરણ ચોથી રાત્રે આપાટના ખંતે દાવ ખેડી ઉડી ચાલી, ત્યારે છુટો તેની વાંસે પડ્યો. તે રત્ન જડિત કાનસ લઈ જેમ કોઈ અદ્ભુત રૂપ હવા ઉપર તરત ઉડી જાય છે, તેમ પોતાના મહેલમાં ગઈ. મોની ને ઝંઝરના શણગાર સાથે લેઈને એક કનક થાળમાં સાત લાડવા મેડી જનન જનન ઝાંઝરતો ઝળુકાર કરતી સરોવર ઉપર આવી. ત્યાં કિનારે થાળ મેડી, ખ્યાન ધરી સ્મરણ કર્યું કે ઝળાળ કરતું આકાશમાંથી વિમાન ઉતર્યું. તેમાં ખીજી જ અપસરા હતી એ સખીઓને મળી તેમણે પેલા સાત લાડવા વેહેંચી ખાધા. પછી સરોવરમાં નહાવણુ કરવા પડી. પછી નવા શણગાર સજી તેઓ વિમાન ઉપર ચઢી બેસી, અને નજરથી ગુમ થઈ ગઈ. શાહનદો આ કૌતક જોઈ પોતાને મોડાંએ આવ્યો. બીજા દિવસે દિવાનને સર્વ વિગત જણાવી. પ્રધાન આશ્ચર્ય પામીને બોલ્યો. “શાહનદા ! એ તો હીક. હવે આવતી કાલે તેઓ ન જાણે તેમ વિમાનમાં તું ચઢી બેસજે ને તે ક્યાં જાય છે તે જાણે. કદાચ ઇંદ્રને ત્યાં ગાનતાન કરવા જતી હશે ને પેલી જ સખી તેને બોલાવવા આવનારી અપસરા હશે, આજ રાત્રે ખચિત પછવાડે જઈને સાત લાડવામાંથી એક લઈ લેજે, ને વિમાનમાં ભરાઈ બેસજે. પછી સાથે ઉડજે ને જે ચર્યા જુવે તે હિરણ્યને કાલે કહી તો જાણે ! પછી ખીજી વાત. તે પ્રમાણે જેવી હિરણ્ય ખંતે દાવ ચલાવી ઉડી ને ચાલી

કે શાહનદો તેની પુઠે પડ્યો. થાળ મુકી સખીયોને તેડે છે, તેડ-
લામાં શાહનદાએ એક લાડવો કઢાવી લીધો, ને વિમાનનાં ખાનામાં
ભરાઈ ગયો. સખીઓ સાગરમાંથી નીકળીને લાડવા ભુવે છે તે
એક ઘટ્યો ત્યારે હીરણુ મનમાં સમજી કે કદાચ ઉતાવળમાં એક
ભુલી હાલ, પછે વિમાનમાં બેઠા. વીમાન આકાશે જોમ પુઠડીઓ
તારે ઉડે તેમ ઉડી રહ્યું ને એક ઘડીકાને સુમારે સ્વર્ગમાં જઈ
પોહાંચ્યું. જ્યારે શાહનદો સ્વર્ગમાં ઉતર્યો ત્યારે તેની ખુદ્દિ નાહી.
તેની આશ્ચર્યતાની અવધી થઈ. જ્યાં ભુવે ત્યાં સિતાર ને તંબુરા
ને સારંગી ચાલી રહેલા, જ્યાં ભુવે ત્યાં ગંધર્વ ને અપસરા પ્રેમ
રસમાં ચક્રચુર પડેલા. હીરણુને તેની સખીઓ પાછળ ચાલતાં ચા-
લતાં તે એક મહેલને આંગણે આવ્યો. આ મહેલ તમામ મોતીઓથી
ચણેલો ને દેવતાઓ અને ગંધર્વ એમનાથી ભરી ચીકાર થયેલો.
તે મહેલમાં વચે મોર-સીંહાસન ઉપર ઇન્દ્ર રાજા બીરાજેલા ને
અપસરા તેની ડાખી ખાચે નાચી રહેલી. ગાયનના સુર એવા નીકળી
રહેલા છે કે પવન પણ હાલતો નથી. વીજળી સ્થંભ ઉભેલી ને
મેઘ નિર્મળ થઈ ગયેલો હતો. ઇન્દ્રના મસ્તક ઉપર મલાર મેઘાડંબર
ધરીને ઉભો હતો. વસંત પંખો હવાથી રહેલો હતો. ને કાગણુ જેવી
છોકેલી જખીલીઓ છનન છનનન ઠનનન કરતી તાનથી નૃત્ય કરતી
હતી. તેવામાં ઇન્દ્રે હસીને હીરણુને આસન દેખાડ્યું. અહીં શાહ-
નદો તેની પાછળજ બેઠો. બે ઘડીકા થઈ ને હીરણુ ગાયન શરૂ કર્યું,
પણ તખલ્લીની જગ્યા શાહનદો લઈ બેઠો હતો. તેણે આ રંગમાં
ચક્રચુર થઈ તખલો વગાડવા માંડ્યો. તે પ્રેમનો મારેલો તેથી તેના
વગાડવામાં પ્રેમનાજ પડ્યા ઉડ્યા તો પછી હીરણુના ગાવામાં
પુછ્યુંજ શું. થાપે થાપ પડતાં હીરણુને રોમે રોમ સુર ચઢ્યું તેથી
ગંધર્વો પણ વાહ કરી રહી ઇન્દ્રતું ઇન્દ્રાસન પણ તેના ગાયન
સાથે નાચવા લાગ્યું અને તખલ્લીની ઉમંગ ભરી ચાપોથી હીરણુ
સીંહણુ સખી ખુબ ધમી રહી છે. આ વેળા ઇન્દ્ર વાહ કરતો ઉડ્યો
ને તખલ્લીના ઉપર પોતાના હાથે મોતીનો દડો ફેંક્યો, નટનો સ-
મય થતાંજ શાહનદાએ તે રાગણીની થાપ લીધી કે હીરણુ નટમાં
ઉતરી ને ઉમંગમાં શાહનદાએ પોતાનો રમાલ આપી નટની છપાં
ધુમાની સુર ચઢાડ્યું—તાને ખાણ કરતાંએ વધારે તાન આરંભ્યું
ને તખલા ઉપર ગીરી નાચવા લાગ્યો. ઇન્દ્ર તો એટલો ખુશ થયો કે,

હીરણ્યને સોળે શયુગાર બેટ કર્યા ને તબક્કીને પોતાની અફસુત કટાર આપી. હીરણ્યનો આજનો ઓચ્છવ સધળો તબક્કીથીજ થયેલો જાણી પોતાનો નવસરો હાર શાહજાદાને આપ્યો. પ્રભાતનો વખત થયો એટલે બહારૂવ મચાવવાને સાઈ ગગડાત ગંધર્વ આવીને ઉભો ત્યારે હીરણ્ય પ્રણામ કરી સખીઓ સાથે ઉડી ચાલી. શાહજાદો આ વખત ગુપ્ત્યુપ આગળ જઈ વિમાનનાં ખાતામાં ભરાઈ બેઠો ને સરોવર કાનારે ઉતરી પોતાને ઝોલે ગયો ને હજી તો શયુગાર દુર કરી પતંગપર કરાર લે છે તેટલામાં દિવાન આવ્યો. જોને શાહજાદાએ રાતની ચરચાનું બયાન કયું. તે સાંભળતાંજ દિવાન બોલી ઉઠ્યો કે આજ રાતરે તે આજી રમવા આવે ત્યારે તું ઉડજો ને એકજો ને આ સવળી વાત જાણે તને સ્વપ્ન થયું હોય તેમ તે આગળ વર્ણવજો કે તેથી તે લગ્યાં પામતાજ બાજી હારી જશે પણ એ સ્વપ્નું છે એમ કહી તે તને ઉઘાવશે ત્યારે તું જાણ્યો, મોતીનો દડો, કટાર, રૂમાલ એ સર્વ તેના મોં આગળ ધરજો તેથી તે તારા પગ પુજશે. શાહજાદાએ રાતના હીરણ્ય આવી કે દિવાનના કથા પ્રમાણે કહી બતાવ્યું, કે હીરણ્ય શાહજાદાને આલીંગન આપીને બોલી “ તમે આજથી મારા સ્વામિ ને હું તમારી રાણી.”

આ બોલતાંજ માનસિંહે દીકરા બંધથી છુટો થઈ સિંહ માફક તરાપ મારીને તરવાર ઉઘાડી લીધી. ધુતચા તરતજ વગળી પડી ને કહું કે હું પણ તમારા પગ ઉપર પડું છું કે તમે આજથી મારા પતિ ને હું પત્નિ એમ કહી તેની કાંટે ટીંગાઈ રહીને બોલી કે— સઘ્યાં તોરે પછ્યાં લાગુ બઝ્યાં ના મરો રે—એ રાહ.

પ્રીતમ હવે પ્યારી તુજ હું છું વફાદાર,
હમણા તલક રમી દમો તુજ નાશ માટે,
લુલાવ્યો બુઝાવ્યો તને જુડો કરી પ્યાર-હવે
કરમ ધરમ બુઝી દામ લોમે પુરી કુલી,
રૂપ તોરે ખાલી કુલી પ્રેમમાં લગાડી પુલી,
માનું છું આભાર પ્યારા તુથી મુજ શુદ્ધ બુઝી,
માટે આજ જઈ માઈ તાતને કટાર—હવે.

આ વેળા ધુતણુ ની પાળી બહુ પ્રકાશતી હતી. ચોટલો છુટી જઈ નાગણુની માફક જાતીપર લટકતો હતો. તેના નેણમાં પણ તેજ આવી ગયું ને તેણે કટારી હાથ ધરી ચાલતા માંડ્યું. માનસિંહે તેના આપને ન મારવા માટે તેણીને સમજાવી ત્યારે કયુલ કર્યું કે જો મારો આજ

ધુતવાનો ધધો મુકવાને વચન આપશે તો તેને જીવતો મુકીશ, એટલું
કહી ધુતણા બાપની કચેરીમાં આવી પડી રહી. બાપા આજે જે
જીવાન આવ્યો છે તેને હું વરી છું ને તું જે મારો બાપ હોય તો
આજથી આ દારીદ્રતાનો ધધો તજીને માનવી થા: નહિ તો તું
મારો બાપ નહીં ને હું તારી દીકરી નહીં. આ કટારી જે-જલદી
એક રે તારૂં નસીબ ફેરવ. કાંતો કટાર મારી તને નાજુદ કરું છું,
કાંતો માનવ થઈ કબુલ કર. ધુતનગરનો રાજા પોતાની દીકરીનું આમ
કહેવું જાણી ખીનો ને છોકરીએ જેમ કહું તેમ વચન આપી સોગન
ખાધા પછી તે પોતાના જમાઈ પાસે આવ્યો. રાજ્યધારા મુજબ
પોતાની દીકરીના વિવાહ કરી આપ્યા. ને માનસિંહે ખરા સ્નેહ ને
આનંદમાં ઘણા દિવસ ગુજાર્યા. પછી માનસિંહને જ્ઞાન આવ્યું કે
બાપે મને દેશવટો દીધો છે ત્યારે તો ચાકરી કરીને ખાવું કે નવું
રાજ સ્થાપવું તે બદલે હું તો પડી રહીને સાસરીયાનું ખાઉં છું તે
મને શામે નહીં. પછી પોતાની સ્ત્રીને આ વિચાર જણાવી રજ માગી.

માનસિંહ દ્રઢ થઈને ત્યાંથી ચાકી નીકળ્યો તેની વંસે લાલણી
સેજ, શૃંગાર ને મીઠા ભોજન તજ્યા. ને પેહલા જે જે વાના ધુત-
બાજથી ખાતી હતી તે ઝીગરની દાઝથી હવે ખરી રીતે પાળવા
લાગી. માનસિંહ ચાલ્યો ચાલ્યો કેટલાક દિવસે ચંદ્રાવતી શહેરમાં
જઈ પહોંચ્યો. ત્યાંનો રાજા મરણ પામી તેનો નિર્વંશ ગયો હતો.
તેની પછવાડે કાને ગાદીપતી કરવો તે વિશે તકરાર ઉડી. અને દિવા-
નોએ એકમતે ઠરાવ કીધો કે મળસ્કામાં જે પરદેશી સવારમાં દરવા-
જામાં પેહોંચે પેસે તેને રાજ સોંપવું. તે વખતે માનસિંહ પેહોંચે
ભાગોળમાં પેહોં તેને જ દીવાનોએ તેને ચંદ્રાવતીનું રાજ સોંપ્યું.

આ તરફ સતિને જવાર કરી અભેસિંહ ઘોડો ખેલતો ખેલતો
ચંદ્રાવતીની ભાગોળે આવી પહોંચ્યો. ત્યારે રાત પડી હતી તેથી તેણે
ભાગોળ આગળ ઉતારો કર્યો. તેનો પોશાક ને ઘોડો જેમ ચોક્કાવા-
જાએ તેની ખાતર બરદાસ કરીને પાસેનો મિઠાઈમેવો આગળ
ધર્યો. અભેસિંહે ચાકો તથી તે ઠુંગો કરી હથીયાર છોડીને
પાસે મેલી ઉઠી ગયો. ચોક્કાવાનો તેના આજુબાજુ ને હથીયાર બંધને
લલચાયા. જેવો તે પુર નીંદ્રાવશ થયો કે તેના ઉપર હથીયાર લઈને
પુટી પડ્યા અને તેની પાસેનો માલ લુંટી લઈને તેની બોયની એક

ગાંસડી બાંધી દરવાજા પાસેની એક ખાઇમાં નાંખીને તેઓ સુઇ ગયા.

વાયું વાયું ને શહેરના કુંભારોનો પટેલ એડા માટે માટી ખોદવા ખાડામાં ઉતર્યો તો તેણે એક માનવીના લોથની ગાંસડી જોઇ. પણ તેને હજી શ્વાસ ચાલતો હતો, તેને ઉપાડી પોતાના ગધેડા ઉપર લાવીને ઘેર લાવ્યો, તેને મક્કમપટો કરીને સાંજે કર્યો ને પોતાને કાંઇ છોકરું જન્મ્યું ન હોવાથી દીકરો કરી લીધો. અમેસીહ આ વેળા પોતાની પદ્ધતિનો ખ્યાલ ન કરતા પોતે કુંભાર થઇ રહ્યો. જે દીવસે તેનું પગલું પટેલને ત્યાં પડ્યું ત્યારથી તેને ત્યાં લીલાલહેર થઇ રહી. તે રોજ પોતાના ધરમ પીતા સાથે કુંભારના રોજગારમાં જળાંતો હતો, ને સર્વ કારખાર પોતે ચલાવી કુંભારની નાતમાં યશ પામ્યા. તેની પ્રોઠ ચાલથી કુંભારોમાં પણ જોવા જેવો ફેરફાર થયો.

પણ તેના નસીબમાં દેશવટાની મુદત આમ એકાંતમાં ગુજરવાની ન હતી. શહેરમાંના એ વેહવારયા ઝંવેરચંદ ને સુરચંદે વહાણ બધાવી તેમાં લાખો રૂપીયાનો માલ ભર્યો, પણ વહાણ અવજોગમાં બાંધ્યું તેથી તે બારામાંથી નીકળતુ નથા. જોશીઓએ જોશ જોયા ને કહ્યું કે એને કાંઇ બત્રીસાનો ભોગ આપવો પડશે, ઝંવેરચંદ ને સુરચંદ એ બાઇ નગરશેઠ તથા દીવાનના સગા થતા હતા એટલે તેમને તો કાંઇ બત્રીસ લક્ષણો નજરે પડવાની ખોટ ન હતી. કાંઇ ગરીબને ત્યાંથી બત્રીસો પકડી લાવવાને માટે તેમના અનુચરો આખા શહેરમાં ફરતા રહે છે. તેવામાં અમેસિહ પટેલની દેવડીએ દાતણ કરવા બેઠો છે, ત્યાં પેલા વેહેવારીયાના સેવકો આતી ચડ્યા; તેઓએ એન જોઇનેજ પારખ્યો કે આ બત્રીસો છે, માટે બેધડક પટેલ પાસે જઇને માગણી કરી. “બાઈ પટેલ! હમારા શેઠનાં વહાણને અવજોગ નડ્યો છે તેને સારૂ હમને આ પુરૂષ આપ ને એને સારૂ તારે જોઇએ તે દામ લે.” પટેલ પેલાઓને ખુશ ખંજેરી કાઢ્યા. “અરે મુરખો! કાંઇ પોતાનો પુત્ર વેચતું હશે!” પેલાઓએ પોતાના શેઠને જઇ કહ્યું, તેઓ દિવાન પાસે ગયા, જેનું કહેણ પણ પટેલે કાંઇ ગણકાર્યું નહાં પછી કોટવાલને થોડાક માણસો સાથે મોકલ્યો તો કુંભારોએ બેગા થઇને તેને મારી કાઢ્યો. દીવાને જઇ રાખતે કહ્યું કે સાહેબ! આપણા શહેરના નગર શેઠાના વહાણને બત્રીસાનો ભોગ જોઇએ છે તે આપણા કુંભારને ત્યાં એક પરદેશી છે પણ તેને દામ

આપવા કહીએ છીએ તોપણ આપતા નથી ને સામે ટક્કર લે છે. પોતાના છોકરા હોય તો એક વાત છે પણ આ પરેશી તેને પણ આપવાને તેઓ હડ કરે છે એ કવો જીવન ? ત્યારે શું તેને નરો નગર શેઠાનું વહાણ અટકી રહે ? ને લાખો રૂપિયાનો માત્ર રોકડ ? રાજાએ કહ્યું કે જાઓ, સ્વારો મોકલી પકડાવી મંગાવો. રાજાના સ્વારો કુંભારોની પોળ પાસે આવ્યા. કુંભાર બીના કે, રખે હમારા છોકરાને મારી નાંખે તેથી એક કાટડીમાં પુરી ઝડવા સામા થયા. કાટડીમાં અભેસિંહે વીચાર કર્યો કે, આ બીચારા ગરીબ કુંભારા મારે ખાતર માર્યા જાય છે ને હું રજપુત બન્યો કાયર કહેવાઉં ? તેઓજ છાપડ ફેડી મેદાન પડ્યો. એકાએક ધસી આવી એકનાં હાથમાંથી તરવાર ખેંચીને વાડ કાપે તેમ સર્વને કાપી નાંખ્યા. બાકીના ના કા-છડી પકડીને નાકા. રાજાને એકદમ ખચર થઈ કે તેણે એકદમ કુંભારો ઉપર ૫૦૦૦ મોગનો મોકલ્યાં તેઓ સાથે કટલોક વખત સુની ચાંચાણું મચ્યું પણ અતે અભેસિંહને ચાકીને વેહવાયાંઓને સોખ્યે. વેહવારો-યાઓ તો લાગજા તેને સમુદ્ર કિનારે લઇ જઈ હાથમખોરને એનું શીર તોડવાને બોલાવ્યો ત્યારે તે બોલ્યો કે વેહવારીયાઓ તમને તમારું વહાણ ચાલવા સાથે કામ છે કે મારો જીવ લેવો છે તહેવારીયા બોલ્યા કે ના બાઈ, હમારું વહાણ ચાલ્યું કે અમને કશી નરજ નથી. અભેસિંહે કહ્યું કે મને છોડો તો હું વહાણ ચલાવી આપું વેહવારીયા બોલ્યા કે હા તને છોડીયે તો હમારોજ નાશ કર. શું તારૂં શુરાતન અમે જાણતા નથી કે તને છોડીયે વળી પાંચ પચાસ માથુ-સૌના ધડ રખડાવીએ ત્યારેજ કેની. પેલાએ આગ્રહ કર્યો કે મને માં-કડેલો છોડો તો હું તમારું વહાણ ચલાવી આપીશ ત્યારે તે બોલ્યા બાઈ હવે બચવાનું નથી ઇશ્વર સ્મરણ કરવું હોય તો કરી લે નહીં તો આ અટકો પડ્યોજ. અભેસિંહે સોગન ખાધા કે કશો દગો કરું તો મને સુખ નારાયણના સમ, સમુદ્રના સમ, મારા માન કુળના સમ એ વીગેરે ધણજી અથરા સોગન લીધા ત્યારે વેહવારીયા માને વિશ્વાસ આવ્યાથી તેને છોડ્યો. અભેસિંહ છુટતાંજ સ્નાન કરવાને સમુદ્રમાં ઉતર્યો પછી સુર્યનારાયણનું સ્મરણ કરીને પોતાની છેલી આંગળી ઉપર ધા કરી લોહીના ટીંપા વહાણના મુખડાંપર છટ્યા તેવુંજ વહાણ સડમડાટ ચાલ્યું. વેહવારીયાઓએ આ ચમત્કાર જોઈને વીચાર્યું કે આ કામ જાદુગર તો ના હોય ને જાદુથી વહાણ ઉતરી

મધ્ય દરીએ રેફિ તો નહીં માટે એને વાહાણમાં સાથેજ લઇ લો કે જો કંઈ નજરઅંધી હશે તો પછી એજ સાથ કરશે. તેથી વેહેવા-
રીયા બોલ્યા કે ના બાઇ હમારો તારાપર વીશ્વાસ નથી માટે તને
મારવો ને કાંતો હમારી સાથે લઈ જવો. આ સાંભળી અબેસિંહ તેની
સાથે જવાને વહાણમાં ચઢી બેઠો.

સારો પવન હોવાથી વહાણ સપાટામંઘ ચાલ્યું ને જવા ખંદે
નાંગરું. આથી પણ વાણીઆઓએ અબેસિંહને વધારે શક્યતા જોયે
કે એને લીધેજ વાહણ જલદી ચાલ્યું હશે. જવામાં વળી બીજું
કોતક થયું.

જવાના રાત્રને હંસાવળી નામની એક કન્યા હતી. વાહાણ
નાંગરું એવામાં કુંવરીએ સ્વયંવર રચ્યો છે. દેશ દેશના રાજકુમારો
મંડપમાં બીરાજ્યા હતા તેમાં વેહેવારીયા પણ જઈને બેઠા. તેઓએ
અબેસિંહને પછવાડે બિભો રાખ્યો. હાથીણી ડાલતી ડાલતી આખા
મંડપમાં કક્કશ ઢોળવાને ધ્રુમી પણ જ્યાં જાય ત્યાંથી પાછી વળી
વેહેવારીયાની પંક્તિ પાસે આવી, ત્યાં વેહેવારીયાઓએ માથા બાહાર
કાઢવા પણ હાથણીએ જોયુંજ નહીં ને પછવાડે જ્યાં અબેસિંહ
બિભો છે તેના ઉપર કક્કસ ઢોળ્યો. વેહેવારીયા એકદમ બોલી ઉડ્યા
“ અરે આતો નોકર માણસ છે. હાથણી ભુલી ” કહી અબેસિંહને હાંકી
છેક મંડપની બાહરે સો કદમ દુર કરી આવ્યા. ફરી હાથણીને શ-
ણુગારીને રાજકુમારીએ તેને અરજ કરી કહ્યું “ અહો ગજણી માતા!
મારે માટે મધુવર શોધી દેજો! ” હાથણી ડાલતી પાછી આખો
મંડપ ફરી પણ કાઢને ભાગ્યવંત ન ગણતાં જ્યાં બાહરે અબેસિંહ
બિભો હતો ત્યાં જઈને કક્કસ ઢોળ્યો. વાણીયા વળી બરાડી ઉડ્યા કે
એ માણસ જાદુગર છે. એણે હમારૂં વાહાણ પણ જાદુથી ચલાવ્યું
હતું ને આ હાથણી ઉપર કાંઈ નજરઅંધી કરી છે માટે હવે
હાથીને શણુગારી લાવો ને તે જોતા ઉપર કળસ ઢોળે તેને કુંવરી
બરે એમ કહી અબેસિંહને છેક સાંધે હાંકી મેલ્યો. પછી હાથીને
બહાર કાઢ્યો. હાથી તો તે મંડપ ફર્યા બદલે વેગળેથી જ્યાં અબે-
સિંહ બિભો છે સાંજ દોડ્યો. તેને આવતો જોઈ અબેસિંહે પણ દોટ
સુકી પણ હાથી ડાલતો ડાલતો તેની નજીક જઈને તેને સુલવતે
હાલી પીક ઉપર બેસાડીને મંડપમાં લાવ્યો તે જોઈ અબેસિંહે મ્યા-

નમાંથી તરવાર ખેંચી હાથીની સુંઠ ઉપર મુકીને કહ્યું કે દુર રહે
એ દુષ્ટા, નહીં તો તારી સુંઠ કાપી નાખીશ. શું બીજાઓ મરી ગયા
છે કે મને દુખીયાને વધારે સંતાપવાને એટલો બધો ઉન્માદ બન્યો !
માટે જવા દે.

હંસા-ધીરજ ધર ઓ ભાગ્યવાન નર ! ખુશીની સાથે આરો-
પવા દે. જો સાંભળ—

“ધરુડી મહોખત પ્યારમે ખંદી ફસી આજરમે” એ રાગ.

જેવું લખાયું ભાગ્યમાં તેવું મજે સંસારમાં,

ના દોશ એમાં હાથીનો લાવવો વિચારમાં.

મળ્યો મને મુજ ભાગ્ય પ્રમાણે એજ ગણું છું સાચું.

એજ ગણું છું સાચુ સાજમ એજ ગણું છું સાચું. મળ્યો ૧૦

સારો નડારો હોય બને પણ પ્રભુ સમ લેખી રાચુ. મળ્યો ૧૦

અભેસિંહ-અહો મનોહર રાજકન્યા, કુળવાન રાજ્યપતી ભા-
ગ્યશાળી નરોત્તે મુકી હું સરખા દુઃખી કુંઝાર પુત્ર વણીક ગુનામને
પતી કરવાથી શું અમુલ્ય સુખ તને ફળીયુત થશે. માટે હજી સમજી
તારો વિચાર ફેરવ.

હંસાવળી— “કોઈ રખડી મરજી”-એ રાગ.

મન ઓછું લડો ક્યમ પ્રાણપતી છો મુજ અમર્યાની આપ ગતી,
જે જાત કુંઝાર, સુનારે તણી નથી ચિત્ત વિશે હલકી ગણતી. મન.
તુજ પુર્વતણી, ખુશી આ રતી, કરી વસ્તીનીએ ઉપકાર અતી
મુજ મેગરી જોડ ગુણી તમથી કરું સેન સાચરી શુદ્ધ મતી,
ન પડું વિખુડી ચડું એ ચિત્તથી, વિનંતી કરું એ પ્રિય આપ પ્રતિ.

પછી હંસાવળીએ સજામાં કહ્યું કે, આજ મારો ધણી તેની
તરતજ વરમાળ પોતાના હાથે તેના ગળામાં ધાલી ધામધુમથી વિ-
વાહ થયો. રાજકુંવરીએ અભેસિંહને તેની જાત પુછી તો કહ્યું, કું-
ઝાર પણ તેની રીતઝાત જોઈને જાણ્યું કે રાજવંશી છે. અધરાત
તેની સોડમાં પડીને કુલ પુછ્યું તેના ઉતરમાં અભેસિંહે કહ્યું કે,—

“યા કરીમ ના યા રહીમ ના” એ રાગ.

આ ખુશી તું પ્રિયા, રહે ઉમંગે સદા,

મારું છે વતન, શોભે જેમ ઈદ્રાસન, સુશુજે કરી શુદ્ધ મન યા ખુશી.

હત્રી કુલ છે અમારું એ મુલ છે અમારું હીણુભાગ્યથી તાતરાણી પત્તારા છુટા ભાગ્યથી તાત મારો અમરસિંહ રડોડ શુર શેહેર મુજ નેધપુર-તું ખુશી.

પછી તેણે પોતાની તમામ હકીકત અથથી તે ઈતી સુધી કહી. સવાર પડી તેટલામાં તેનો ખરો હેવાલ રાજપુત્રીને તેની એક માનિતી દાની એકલાએ જાણ્યો આકા આખુ ગામતો ખોલતું રહ્યું કે વાણી-યાનો નોકર રાખનો જમાઇ થયો.

નેધપુરના કુંવર વેરે કુંવરી પરણી તેથી જાનાનો રાજ ખુશી થયો ને તેનો ગાદીનો વારસ ફેરવી સધળો રાજકારનાર સોંપ્યો. અબેસિંહો ઈતિસાદ ને ભડી આવથી વખાણ થઈ રહ્યા. ત્રણ વરસ પીતી ગંગ તેટલામાં વેપારીઓ માલ વેચી રહ્યા ને ઘર તરફ વાહણો પાછા લાવ્યા. તેઓએ પોતપોતામાં મસલત કરી કે આપણે આપણાં ખરો માલ લીધા છે તેની જગાન આપવી પડશે નથી તેઓ અબે-સિંહ પાપે કાંઈ ને જઠાનની મારી માગી કે સાહેબ અમારી સાથે તમે આ કોદેશમાં આવ્યા તો રાજ પામ્યા. આજ તમે મોટા થયા ત્યારે ગરીબોને જગાન માફ કરવી જોઈએ. અબેસિંહે મારી આપી પછી વા-તાયત કરીને ઉડતી વેળા એક ડોસાએ માથું હલાવ્યું તે જોઈ અબેસિંહે તેમ કન્વાનું કારણ પુછ્યું ત્યારે વાણિયાએ કહ્યું કે, જો ખરું ખોલાવો તો હમને તમારા વિના મોડ ઉત્પન્ન થયોછે. આ પરદેશ છે, પારકા લોકછે તેમાં તમે એકલા તેથી ડોણુ જણુ કોઇક દિવસ શું ખતે. હમે ખુરા ભલા પણ તમારા દેશનાજ અને અહીં તમારા અંગનું કોઈજ નહીં તો આપતવેળા મદદ કોની. હમેતો હવે દસ વરસ રહીને ખેપ પાછી કરી ફેર આવીશું. તમને રાજ મથ્યું તો શું થઈ ગયું. અબેસિંહે કહ્યું કે માથું કમ ધુણાવ્યું તો કહ્યું ના સાહેબ કાંઈ નહીં એતો અમસ્થુ ધુણાવ્યું હમારે ત્યાં પણ તમારા જેવા પરદેશિને ઓચિંતુ રાજ મથ્યું છે. નેધપુરના રાખનો કુંવર માનસિંહદેશવટે નીકળેલો ગામની ભાગોળે ચહેલો પેસતાજ દિવાનોએ તેને ગાદી સોંપી. આજ માનસિંહને ગાદી આપી તો કાલે હમે તમને અપાવીશું તેથી તમે અમારી સાથે આવો. જેમ બેગા આવ્યા હતા તેમ સર્વે બેગા જમએ વનમાંથી વિખુટા પડ્યા પછી અબેસિંહે પોતાના ભાઈનું નામ આ પ્રથમ જ સાંભળ્યું તે ચંદ્રવતીનો રાખ થયો એટલે માતાની વાણી ફળી તેથી ભાઈના

રાજમાં જવાની તેને ઉત્કંઠા થઇ પણ તેણે ડરાવ કર્યો કે ભાઇના રાજમાં રાજના ડાહ્યા વિના જવું કે જે જોઇને ભાઇની પ્રીતિ જોવી ને તેવીજ છે કે કાંઈ બદલાય છે. ભાઇ બોલાવે તો બોલવું નહિ તો દેશવટામાં થોડીજ મુદત બાકી છે તે પુરી થતાં બાપની પાસે જવું.

ભાઇના જ્ઞાણે કરીને અભેસિંહને જવાનું બંદર મેલવાનું મન થયું. તેણે વેહવારીયાઓને જણાવ્યું કે તમને પાંજી બોલાવું તો તમને બધાને ફેરો મટે માટે હુંજ તમારી સાથે આવું છું ને તમે જ્યારે પાછી બેપ કરશો ત્યારે સાથે આવીશ. હમણાં તો તમારી સાથે હું પણ વેપારી જોવો જ બની આવું છું. મારો કાફલો તૈયાર થાય ત્યાં સુધી તમારે થોભવું,

વાણીયાઓના ગયા પછી અભેસિંહ નજરબાગમાં ઉતર્યો હતો. ત્યાં એક સુંદર તરુવરની છાંયે પોતાના બાપ અને ભાઇના વીરોગથી બેચેનીમાં બેઠો છે. તે આંખાનું ઝાડ હોવાથી કાચલો તે ઉપર રાજ તાણી ગાય છે, અને પ્રેમમાં ગુન્નતાન બનીને ટલુક ટલુક કરી રહી છે તે જોઇને તેને હંસાવળીનું સ્મરણ થયું. તેનો ખરો જ્ઞાણ આ વેળા તેના ચક્ષુમાં જ ચમકે છે. એક બાજુથી ઉદાસીએ કરીને તેનું આખું શરીર મંદ થયું છે તેમ બીજી બાજુથી તેના મોં ઉપર પ્રેમની લાક્ષી છવાઈ રહી છે. તેવામાં હંસાવળી હંસી માફક ડાહ્યતી પોતાની દાસી સાથે બાગમાં ફરવા નીકળી છે તેની ને તેણીના સ્વામીની નજર એક થઈ. અભેસિંહના ઉદાસ ચેહેરાની આકૃતિ તેને ફરજ નવીજ દેખાતા તે તેના બેમાન શરીરને અડકીને પાસે બેઠો. દાસી પોતાની બાઇનો આ ઢંગ જોતાં કાચલના રાગ ઉપર જાણે ધ્યાન આપતી હોય તેમ દુર થઈ ગઈ. હંસાએ અભેસિંહને પ્રેમ કટાક્ષથી જગૃત કીધો તેવી જ હંસાને ગળે લગાડી તેનાં પ્રેમનો મદ કરવા લાગ્યો. હંસાએ બાથ બીડીને પુછ્યું. 'સ્વામી આજ ઉદાસ થઈ વ્યગ્ર કેમ દેખાઓ છો ?'

અ—નિશ્વાસ નાખીને ! પ્રિયા તેવુંજ બની ગયું છે, તારી પાસે મારી હકીકત કહી તે પરથી તું જાણે છે કે મારો મોટો ભાઇ મારાથી વીખુટો પડી ગયો છે પણ વાણીયાઓના કહેવા મુજબ તે તો ચંદ્રાવતી નગરીમાં રાજ કરે છે તેને અને માતપિતાને મળવાને વખત પણ સમીપ આવ્યો છે છતાં હું તેનાથી હજારો ગાઉ દુર છું.

હંસા—શું ત્યારે તેનાજ રાજમાં તેનાજ નોકરોએ તમને આ-
જીવણની લાગ્યે મારીને પુલ્કની ખાડમાં નાખ્યા અને આખર તેના
જ હુકમથી તમેને બનીસા કરીકે સાગર કિનારે વધાવવા સાર લાવી
નોકર માફક વહાણમાં બાલી વેપારીઓ અહીં લાવ્યા.

અ૦—હા પ્રિયા ! એમજ પણ મારા બાઇએ અથવા મેં એક
ખીજાને તે વખતમાં નજરે તો જોયા નથીજ અને તેથી હું બાઇનો
વાંક સમજવાને બદલે મારા બાગ્યોદયની નીશાની સમજું છું.

હંસા૦—એવાં દુઃખો બોગવ્યાં તેમાં બાગ્યોદયની નીશાની
કેમ કહેવાય !

અ૦—પ્રિયા ! ધારો કે હું મારા બાઇને બેટો હોત તો
કયુલ કરીએ કે આટલું દુઃખ કદાપિ પામતે નહિં પણ તેમ થાતે તો
મારા બાઇથી ફરી છુટો પડી અહીં સુધી ક્યાંથી આવી શકતે ?

હંસા૦—શુદ્ધ શિયલવત, તેજોમય વીરપાશું અને સરસ સદ્ગુણ
એ બસ છે તો પછી હું કોણુ ખિસાત કે આપ મારા આટલા
વખાણ કરો છો. ખરું જોતા તો મારા બાગ્યમાં આપસમાન અલૌ-
કિક પતિ પામવાનું તેથીજ અનેક ચમત્કારો આપને અહીં લાવવા
સાર પ્રભુએ બનાવ્યા.

અ૦—પ્રિયા એ બંધુએ ઠીક પણ હવે તારા પિતા-રજા આ-
ચેતો બહુ સારું કે જેથી મારા મનની ધારણા સફળ થાય.

હંસા૦—મારા પિતાના રાજમાં આપની મનગમતી ખરદાસ્ત
નહીં થઇ હોય તેથીજ આપ જવાને આટલા અધિરા થયા છો.

અ૦—પ્રિયા એમ જોણવું તને ઘટીત નથી. શું તારા પતિએ
મને રાજ સોંપી દીધું નથી ? શું અહીં મારો હુકમ નથી ચાલતો. એ
બંધુ છે પણ મારા વિયોગથી દુઃખી બાતને તથા માત પિતાને
એકવાર મળીને હું પાછો ત્યાં સુધી તમે અહીં એકલાં રહો હું એક
વરસમાં પાછો આવીશ.

હંસા૦—મારા પ્રભુ ! આપ એ શું જોલો છો; શું આપ મને
સુકીને જવા ધારો છો ? ના મહારાજ, એમ બને જ નહીં. કાયાથી
છાયા અજગી રહેજ નહિં તે તો સાથેજ. પતિથી જુદાં રહેવામાં સ્ત્રી-
ઓને કેટલાં દુઃખ છે ?

અ૦—શું ત્યારે મારી સાથે આવવું એજ સંકલ્પ ?

હંસા૦—એમાં શો શક ? જો તેમ છતાં એકલા મુકીને જશે તો ફરી મેળાપ થયા પહેલાં મારો સ્મશાન સાથ મેળાપ થશે.

અ૦—પ્રિયા એમજ છે તો ચાલ તૈયાર કર. એટલું સાંભળતાંજ આ મહા ચતુર હંસાવલીએ પોતાના સ્વામીની આસના વાસના કરી કહ્યું “ આમાં શી મોટી વાત છે ! મારા બાપને હું સાસરવાસે કરવા કહું છું, પછી આપણે અહીંથી ચાલીએ ” તે પ્રમાણે હંસાવળીએ તેના બાપને કહી બે વહાણુ તૈયાર કરાવ્યાં પણ તેમાં કંઈ સિંપાઈ સપરા વગર માત્ર ખજનો ભરી રાત્રીએ દીકરી જમાઈને પેલા વાણીઆઓ સાથે વિદાય કર્યા, હંસાવળી સાથે તેની ફક્ત એક દાસી હતી, આમ સફર જારી થઈ. ધણીક માણસ સમુદ્રમાં રહી ગયા એવામાં વણીકોની બુદ્ધિ ફરી. હવે અભેસિંહ પોતાની રાણીને તેની દાસી સહીત એક વાહાણુમાં છે અને વાણીયાઓનો કાફલો છે. આઠ દિવસે અભેસિંહ એક વખત ઝવેરચંદનાં વહાણુમાં જઈ મળી આવે છે અને વાણીયા તેની સેવા કરે છે. પછી એક દિવસે વાણીઆઓએ ડાચેરો કર્યો ને તેમાં અભયસિંહને બોલાવ્યો. કસુબો ગોળા તેમાં ઝેર નાંખ્યું. અભેસિંહે તો થોડો પીને બંધ રાખ્યું, પણ વાણીઆઓએ તેને પરાણે પાયો પીતાંજ તેનો ડોકનો કાંટો વળી ગયો ને તે મુર્છાગત થઈ પડ્યો. વાણીયા મનમાં તો હરખ્યા પણ દીલગીરીનો ડોળ ધાલીને રાણી પાસે ઉંચકી લાવ્યા ને કહ્યું કે, આ બહુ ખુર થયું છે ! આજે ડાચેરો કર્યો તેમાં અમે તો થોડો પીવા કીધું પણ કહા છતાં ભાઈ આગ્રહ કરી ધણું પી ગયા તેથી રાત્રીને અમલ આવ્યા છે, તે ધડી બે ધડીમાં ઉતરી જશે પણ અમે તો વાણીયા ભાઈ તે પીધાથી હમારા ચાર માણસ તો લોથપોથ થઈને પડ્યા છે, તે ધડી બે ધડીમાં મરી જશે એમ કહીને વળ્યા. હંસા ગાભરી થઈ રોવા પીટવા માંડ્યું પણ ચંચળાઈથી જાણી ગઈ, ને બોલી કે વાણીઆનું—કાંઈક કાવતરું છે, તે હંસાએ સાંભળતાં જ રડાપીટ કરી મેલી, પણ દાસી બાહોશથી બોલી, ‘બા ! આમ રોવો છો શું ? પેલીઝેર ઉતરવાની બુટી આપણી પાસે દાખડામાં છે તે કાઢો ને ધસીને પાઓ ઝેર વળશે ’ આ યાદ આપ્યાથી હંસા બોલી તું મારી મોટી બેન છું. તારૂં આવ્યું આજે સારથક થયું, મારી તો ગતી બંગ થઈ

છે, પણ તુંજ કુંચી લઈને જુટી કાઢી લાવ, પછી તું કહીશ, તેમ કરીશ.” દાસીએ જુટી કાઢી ધસીને પાછાં ને અભયસિંહ સાવધ થયો. સમુજું ઝેરાગયું, ત્યારે દાસી બોલી “રાજ-રાણી, તમે હવેથી મારા કબાસર ચાલો તો આપણે પાર ઉતરીશું નીકર આ વાણીઆ હવે આપણુ ત્રણેને જખરીથી મારી નાખશે, આપણી વારે કાંઈ ચઢનાર નથી ને એમને સંગે તો સારો સાથ છે.” પછી દાસીએ અભયસિંહને એક મોટી પેટીમાં સંતાડ્યો ને કથું કે હું બાહાર કાઢું ત્યારે જ નીકળવું. પોહોરેક રાત વિત્યા પછી એક ગાંસડો બાંધી પોક મુકીને ફરીયામાં નાંખી દીધો. સહવાર પડતાં સર્વેને જણાવ્યું કે રાજ મરી ગયો, બાજે દિવસે વાણીઆઓ ખરખરો કરવાને આવ્યા ત્યારે દાસી બોલી કે વેહવાર્યા, હમારો રાજ મરી ગયો ને હવે તો અમે નિરાધાર થયા. હવે અમારા તમે ધણી ને આ માલમીત્રકત પણુ તમારીજ એમ કહી નવધારે રોવા માંડ્યું. વાણીઆ બોલ્યા બેન, થવાનું હતું તે થયું; હવે રોવે શું થાય, હમારાં પણુ નશીમ કુટ્યા કે રાજ દેવલોક થયા પછી ધણું કહીને ઉક્તી વેળા બોલ્યા કે, બાધ હવે રોવે કાંઈ વળે એમ નથી. હમારા નવા રાજ કુંવારા છે તેમની સાથે પરણાવીશું ને તમને પટરાણી કરીશું. આ બે વહાણુ તમે અમને આપજો એ તે હમને એક સોપારીનો કટકાજ, ને પછી ઈનામમાં કાંઈ ગામ ગરાસ પણુ તમારી સેવા પેટે અપાવજો. આવું બોલવાથી રાણી ને દાસીને ખાતરી થઈ કે ગામ અભયસિંહને જીવતો જાણશે તો અવસ્ય મારી નાંખાવે તેથી તે તો રાજ પેટીમાં રહે ને વખતસર બોજન આપે તે બાધ અંદર જ મુઠ રહેતો હતો બાહરથી પેલી બે કામિનીઓ શોક દેખાડવા લાગી, ને વહાણુના સધળા ઉતાડ્યોનું પારખું લેતાં રહ્યાં. એમ કેટલાક દિવસ ગયા કેડે શહેરનો કિનારો આવ્યો. કિનારે પોહોંચતા જ વેહેવારીઆએ પાછા રાણી પાસે આવીને માનસિંહને વેરે પરણાવવાનું કથું ત્યારે દાસી બોલી હમારી રાણી નાના ને બેસમજ છે, તેને તમારા રાજ સાથે સ્નેહ કરાવતાં કાંઈક દિવસ થશે, માટે પહેલા તમે ઉતરો અને રાજને સમજાવીને હમને કાંઈ અલા-એદો મેહલ અપાવવો ત્યાં એક મહિનામાં એને સમજાવીશું એટલે રાજ પણુ હમારી પાસે આવતો જતો થશે ને જન્નેનો મિલાપ ચતાં સેજમાં કામ થઈ જશે. આ વાત વાણીઆઓના બ્યાનમાં

ઉત્તરી તેથી માનસિંહ પાસે વહેલા વહેલા જઈ તેને વાસ્તે રાણી બાબ્યાં છે તે કહી વધાઈ આપી પછી દાસીના કહેવા પ્રમાણે જુદા મેહેલની સોઈ કરાવી, તેમાં દાસીને હંસાવળી અસખાખ સાથે ઉતર્યા, હંસાવળી ને દાસીને બાળપણથીજ ખેનપણું હતું. તેથી તેઓ હમેશ સરખો શણગાર સજતાં. દાસી જાતે કુલીન કુમારીકા ને કાન્તીદાર, તેથી તે હંસાવળી કરતાં કાંઈ ઓછી દીપતી હતી નહીં, જે મહેલમાં તેઓ ઉતર્યા તેના દરવાજા ઉપર ચોકી છે ને હુકમ લઈ જવા લાવવાને નીચે બે લુડી છે જે રાજના મેહેલથી આવેલું ખાણું આપવા વેળાસર રાણી પાસે આવે છે. તે શીવાય મહેલમાં કોઈને પ્રવેશ થઈ શકતો નથી. આ પ્રમાણે માત્ર એકની મુદત ગુજરી કે માનસિંહને જાણી રાજપુત્રી જોવાને મન થયું. તોફર લોકોએ લુડીને કહ્યું, ને લુડીએ ઉપર ખપર આપી કે રાજ આવે છે. દિવાનખાનાના એક ભાગમાં પેટી રાખી હતી, જ્યારે રાજ સાથે વાત થાય ત્યારે અભયાસિંહ પણ સાંભળે, રાજ માનસિંહ દિવાનખાનામાં દાખલ થયો ને જોતજો ખીજો અભયસિંહજ આવી ઉભો હોય એમ લાગ્યું. દિવાનખાનામાં એક સિંહાસન હતું તે ઉપર હંસાવળી બેઠી હતી. માનસિંહ આવ્યો તેવીજ માનુની જાણે પંખી ઉડીને બોલ્યું હોય તેમ ઉતરતો દિવાનખાનાના અદર પટમાં જઈ બેઠો. તેજ વેળાએ દાસી અંદરથી આવી ને રાજની સામે ઉભી. તેણે ૩૫ અને શણગાર જોઈ માનસિંહ થોડોક બોળવાયો કે આતો હંસાવળી ના હોય ! પછી તેજ મુદરર કરીને સિંહાસન પાસે કાંઈ બાજક ઢાળેલો હતો તે બણી આગળી કરી કે તે ઉપર દાસી જઈને બેઠી.

“હે રાજ ! તું મારી રાણીને વરના આવ્યો છું. તો કીક પણ મારી પાસે એક વાત સાંભળીને તું વરશે તો તેમાં તારું કલ્યાણ છે. વાતની વીગતથી એક વખત તું સાવધ થઈને વિવાહ સેવડાવજે પણ તે પહેલાં મારી બાઈની ખુશી નથી કે તું તેને નજરે પણ જુએ ” તેના કથા ઉપરથી માનસિંહ સમજ્યે કે આ તો દાસી કે. તે બોલ્યો : હે દાસી તારી શી વાત છે તે કહે, ત્યાર પછી હું મુદત સેવડાવીશ. દાસી બોલી આમ વાત થાય નહીં. મારી રાણીની એક ચરત છે, કશુલીશ ત્યારે વાત થશે. રાજએ પુછ્યું શું છે, તે કહે, હું વાત કરું તેમાં તું કાંઈ પણ વચ્ચે બોલે કિવા તારે માથે ખેંચી બે તો હું વાત અટકાવીશ ને તું તરત પાછો ફરી જાય, પછી તેજ

સરતથી કાલે આરંભીશ.” માનસીંહ માનુનીતું વેણ સાંભળી બોલ્યો
 કે એવી વાત શી હશે, કે તે હું મારા માથેજ એવી લખને વચ્ચે
 બોલીશ તેથી ઉઘટો આતુર થઇને કશું કે બોલ ! બોલ ! મારે તારે
 શરત કબુલ છે. તોય દાસીએ ન માન્યું ને વચન માગ્યું, માનસીંહે
 વચન આપી કશું કે “જ રજપુત ખચ્ચાની દુવાઈ છે” એ માંડ વચન
 છે, તારી વાતમાં હું વચ્ચે બોલું તો તું ખંધ કરજે ને વળતી રાત્રે
 આગળ ચલાવજે. વાત પુરી થયા પછી પશુંજે તારી રાણી ખુશીથી
 વરશે તો હું વરીશ ત્યાં સુધી હું તેનો રક્ષક છું તે વીશે તું
 ખાત્રી રાખજે.

દાસી—હે રાજ ! હું છેક નાની બાળક હતી, ત્યારે મારી
 ધાવે મને એક વાત કહી હતી તે હું કહું છું તે તમે સાંભળો.

“ સુનાવ્યો સખીરી સેયાં મુજ દર્દીકી બાતાં.”—એ રાગ.

મહારાજ વાત મારી, દુઃખથી ભરેલી ભારી,
 કરી તોલ આપે એનો, મુજને કોઈ વિચારી. મહા.

શુભ ક્ષત્રી કુલમાંડી, બે બ્રાત ભાગ્યશાળી,
 શરનીર ટેક ધારી, કાંતિ ધણી રૂપાળી. મહા.

નિજ બાગમાં પધારી, સંખ્યાસમે બીરાજ;
 શાભા નીલાલી ઝાઝી, રહેતાં હમેશ ગજ. મહા.

એક સમય તો દીનાં, તે ઋન બેસતે વસંતે;
 એક પદ્મિની પધારી, જળ કાજ ખુખ ખંતે. મહા.

નીરખી વડીલ મોહો, નિજ ધર્મને વગોયો;
 શર ચાંપ આપ ગ્રોયો, ઘટ ફેડી ચીર ઘોયો. મહા.

લખ વાત સર્વ તાતે, દીવસે બીજે પ્રભાતે;
 કરી ક્રોધ ચિત્ત સાથે, અણુબો ધિક્કાર હાથે. મહા.

નિજ દેશ પાર કીધા, ચાલ્યા બે સાથ સીધા;
 વનવિકટે માર્ગ લીધા, ભયથી જરા ન બીધા. મહા.

એક વાવને કીનારે, ઉતર્યા વિના વિચારે;
 જલ માટ બ્રાત નાનો, ખડુ હોંસથી સિધારે. મહા.

કરી પાન લેખ જોઇ, વાંચ્યુંજ ચિત્ત ગ્રોઇ;
 કદીએ મનુષ્ય જતો, બેસો અહીં ન કોઇ. મહા.

લુલતા રહો કદાપી, જળ ના પીયો તથાપી,

કદી તે છતાં પીએ, તો નિશ ના રહો કદાપી. મહા.
 દેવી તણી પ્રતિજ્ઞા કરશે, જે બંગ જાણી,
 નીજ કાલ આપ હાથે, આણે જરૂર તાણી. મહા.
 સહી એ વૃત્તાંત નાનો, કહે જ્યેષ્ઠને કે માનો,
 વચનો એ અંબીકાના, મનમાંહી સત્ય જાણે. મહા.
 મોટો ન કાંઈ માન્યું, કરમે લખ્યું થવાનું,
 સુતો વડો નીરાંતે, આવ્યું નજીક કાણું. મહા.
 નીશ અર્ધ છે વતેલી, દેવી જે સાથ ભેલી,
 શરમાય સૂર્ય એવી, નાને દીડી ઉભેલી. મહા.
 સુણવા વૃત્તાંત પુરો, નીજ સોડ તાણી પોઢ્યો.
 સહુ કાલ આપ જાણ્યો, નીરખ્યો ફણીદૂંપાઠો. મહા.
 મણી કાજ નાગ ગારી, નીજ બ્રાત પાસ આવી;
 મણી પાંચ સાથ બાંધી, જામત કર્યો જગાવી. મહા.
 ઊડી દુર જઈ વિરામ્યા, શુભ સ્થાન રમ્ય પામ્યા;
 કહે છે વડીલ-પ્યારા, કર નીંદ બ્રાત મારા. મહા.
 સુણી તે સુતો, નીરાંતે વડ બ્રાતને એકાંતે,
 ચડી ઉંધ ખુબ ખાતે, સુતો વડીલ જાતે. મહા.
 પછી નાગણી પધારી, નીજ વેરીને વિચારી,
 ધસીને અનુ જ પામે ડસી, કીધ ધાવ કારી. મહા.
 અખડી ઉઠ્યો ડરીને, નિજ કૃતથી કરીને,
 કર મધ્ય લેખ કીધો, સુતો પછી ફરીને. મહા.

માન—અહા આ વાત આખેહુખ મનેજ મળતી છે. હા અમે
 જે જાણ્યો સાથે એજ માફક વનવાસમાં નીકળ્યા અને મારાથી
 નાનો છતે પણો ચતુર બંધુ અકાળ મરણને વશ થયા છતાં હું હજી
 સુધી જીવું છું. કેવું કઠોર મન ? એ દાસી તારી વાત શું હવે પુરી થઈ ?

સખી—ના મહારાજ, મારી વાત તો હજી બધી બાકી છે.
 પણ એટલામાંજ પોતાનાપર ખેંચી ભોળો ત્યારે આગળ કેમ ચાલશે.

માન—પણ મારા મરણ પામેલા બંધુની યાદ આવવાથી
 મારું મન ભરાઈ આવે છે, અરે એનું શું થયું હશે ?

સખી—પૃથિવીનાથ ! તમારાં કહેવા મુજબ તમારા બંધુ તો

મરણ પામ્યા છે પણ મારી વાતમાં તો નાનો ભાઈ પાછો જીવતો ચઢેલો છે.

માન૦—શું ત્યારે મારો ભાઈ જીવે છે! ત્યારે તો મને ટવ-જાવવો મુકી દઈ એકદમ તેની ભેટ કરાવા તું માગે તે આપું.

સખી—હીક છે ભેટવું સહેલ છે પણ મુશ્કેલ. ધડી આગળ જે બને તે ખરું પણ મારી વાત તો સાંભળો

કટીઅંધની ચાલ વિનય સંઘાતે બોલે વૈદર્ભી સુંદરી.

લખ્યું નાને રવદાથે, ખરા ક્ષત્રી હો જાતે;
ખરો પ્રેમ હોય હું સાથે, મને તજી જાઓ ખતિ.
ન બાળો દેહ મારી, રૂને લેજો વિચારી,
તજી મુજને પધારો, પોતાનું સુખ વધારો.
ગયો વડ બ્રાત ચાલી, મણી શીર પેચ ધાલી,
ચંદ્રાવતી રાજ્ય ખાલી, મળ્યુ થયો ભાગ્યશાળી.
રહ્યો વન મધ્ય નાનો, અચેતન શય સમાનો,
દિતો ત્રણ બાદ આગ્યો, સોદાગર પોક લાગ્યો.
ગતી કન્યા તે સાથે, વરી શય સાથ હાથે,
આગ્યો અંધ વિપ્ર, તેને જીવાડ્યો એ રૂંપ જાતે.
તેને નીજ સ્ત્રી બનાવી, ઇચ્છા પુરી પડાવી,
લઈ આરા એકલો, વધ્યો વનવાસ છેલો.
આગ્યો ચંદ્રાવતીએ, બને લખ્યું જે રતીએ,
દરવાને દુષ્ટતઓ હણ્યો, શમશેર ધાએ.
બૂપણ લઈ ઉતારી, મુક્યો ખાડે નીવારી;
કુંભારે ઘેર લાવી, દીધો સાળે બનાવી.
બન્યું એક નાવ તેવે, ચાલે બત્રીશો ટેવે,
મળ્યા નહીં અન્ય જેવે, સહુ તેનેજ હેવે.
ન વળું ગૈશ્યનું ન્યારે, કહ્યું નૃપ પાસ ત્યારે;
નૃપે નિજ સૈન્ય સાથે, સોંપાવ્યો વૈશ્ય હાથે.

માન૦—અરે શું ત્યારે મેં પાપી હાથે કરીનેજ મારા નાનાભાઈ-ને મારવા આપ્યો. ધીકાર ધીકાર! આ જીવિતને, બળો આ રાજ-પાટ, હવે મોત આવેતો જ બહુ.

સખી--પુરી વાત સાંભળ્યા પહેલાં આમ ઉશ્કેરાઈ જાઓ ત્યારે તે વાતનો તોલ કેમ થશે? માટે મારી વાત સાવધાનપણે સાંભળો પછી બીજી વાત.

માનન્—હા ત્યારે ચલાવ આગળ.

લાવણી--તેરી તો ઉદ્દેશમેં હુવે બદનામ--એ રાહ.

સુણો મહારાજ કથા મારી, ઉગ્યાં શિર દુઃખનાં તરૂં ભારી,
ગયાં બાંધી સાગર આરે, આંડાલ બત્રીસો ધારે.

વઢે દુખીઓ નર ત્યારે, ચલાવું નાવ વિના મારે,
કાપ મુકયો નિજ હાથ ઉપરને, છાંટ્યું લોહી જેમ.

નાવ થયું તે ચાલતું કોઇ વિમાન ઉડે તેમ,
લાઘે નત્ય થકી ઉગારી, ઉગ્યા શીર.

કહે વાણુક વિરમય પામી, ખરા જાદુગર નહીં ખામી.
રખે આ નાવ જય સ્વામી, બને સહુની ખ્વારી સામી.
લીધો સાથે જોર કરીને, ઉપડ્યા સફર કાજ,
જાવે બંદર દુક મુદતમાં, પહોંચ્યા સર્વે ઝાઝ.

રહ્યા સ્થિર ત્યાં સાં વેપારી, ઉગ્યા શીર,
ગયા દિન થોડા સુખમાંહી, બન્યું કૌતુક રમણીય કાંઠ,
રાજ્ય કન્યાએ ચિત્તચાહી, સ્વયંવર રચના મંડાપ.

રાજાઓ બહુ ભરત ભુમીના, આવી બેઠા શુર;
વણિક સાથમાં તે દુખીઓ પણ, ગયો વિચારે પુર,
કર્ણુ પણ હાથણી શણગારી, ઉગ્યાં

કલશ જે નર ઉપર આવે, રાય નિજ કન્યા પરણાવે.
કરમ સંનેગ ખરો થાવે, વરે કન્યા પુરા ભાવે.
આવી ઢાળ્યો હાથણીએ, કલશ અરજ પર આપ,
પાગ્યો રાયની કન્યકા તે, ગયો સકલ પારતાપ,
મળી ત્યાં રાજ્યની સરદારી. ઉગ્યાં

મયો સુખીઓ દુખયાં છુટી, તોપણ ભાગ્ય દશા તુટી,
વણિક સૌકાની મતિ ખુટી, વિચાર્યું સુખ લેવા ઝુંટી.
પાછા તે નિજ દેશ જવાને, નાવ કર્યાં તૈયાર.

નાનાને છલ બેઠ કરીને, શીખવ્યો વારંવાર,
ન કિર્તી અહીં રહેતાં તારી. ઉગ્યાં

કર્ણુ નાને રાજ પાસે, હવે મુજથી નહીં રહેવારો,

જાનક જનની દર્શન આરો, મને ઇચ્છા આત ઉત્કાસે,
આત્મા આપો શોક તજીને, બેટું જા માળાપ,
રાજ્યે ત્યાં પેઢેરામણીમાં, આપ્યું વિત્ત અમાપ,
વળાળ્યાં બેડ નરનારી. ઉગ્યાં.

અલાભ્યું વાહાણ વણિક સંગે, અધિક ઉત્સાહ બારિ તરંગે,
મધ્ય દરીએ જ્યાં ઉલ્લેધે, વણિક મતિ ફરી ખુરે ઢંગે,
ઝેર મેળવી અરીણ સાથે, ખવરાવ્યું હરી ચિત્ત.

જો ન ગતારત સખી પ્રિયાની, વાત બનત વિપરીત,
લાધું વિષ ખુરીથી ઉતારી. ઉગ્યાં.

હુપાઓ ગુપ્ત પેટી અંદર, કર્યું તે મુવો એમ જાહેર,
ધરીને શોક ઢોંગ આખર, રડ્યા વણિકો હુમ્મ્યા કાફર.
પછી વણિકો કહે વાહ અમારો, નથી પરણ્યો કોઇ સાથ,
તેની સાથે અમે તમારો, મેળવી દેશુ હાથ,
પેરામણી લેશુ મનધારી, ઉગ્યાં.

માન-શું એ દુષ્ટ વાણિયાઓ મારા બાળને એવી રીતે
મારી નાખીને તેની ઓ જે મારે પુત્રી સમાન માય તેનીજ જોડે
મને પુરો પાપી બનાવાની ઇચ્છા રાખે છે? હમણાંજ એ સઉનું
સત્યાનાશ વાળું છું પણ દાસી ત્યારે હવે મને તે બે બાઇઓનાં
નામ કેમ નથી કહેતી?

સખી-એતજે કે મોટા તે માનસીંહ અને નાનો તે અભયસિંહ.

માન-ત્યારે તો દેખાડ અને પછી લે તારૂં મોં માગ્યું ઇનામ.

આ પછી તે ચતુર સખીએ માનસિંહનું વચન લઈને પેટીમાં
રાખેલા અભયસિંહને બહાર કાઢી બંને બાઇઓની ભેટ કરાવી આપી.
તે જોઇ માનસીંહ અભયસિંહને કહ્યું કે આજ સમાન સુખનો સમય
કદીપણ મેં જોયો નથી. તારા વિયોગથી હું જે મહા દુઃખના પહા-
ડની નીચે દબાઈને માહા કષ્ટ ભોગવતો હતો તે સર્વે તારા સંયોગથી
નાશ પામ્યાં છે માટે તેની ખુશાલીમાં તારી પ્રિયાની આ સખી જોણે
માત્ર ઢોંગથી દાસીનો વેશ ધારણ કર્યો છે તેને મારી પટરાણીનું
પદ આપું છું જે તમે બેઉએ કણલ રાખવું” પોતાના વડીલ બંધુનો
આવો આમલ જોઈને અભયસિંહે માનસિંહને કહ્યું કે, “અહો વડી-
લ બંધુ! કન્ય છે તમારી વિશાલ શુદ્ધિને! જે રત્ન વડે અમારો
પ્રાણ બચ્યો છે, જેની તેજોમય શુદ્ધિના પ્રકાશ વડે જે સુખ સાગ-

રમાં હીલોરા લપ્પએ છીએ તે રત્નની આપે નિરક્ષા કરીને મહણ કરવાને તત્પર થયા છે તેથી મારા સુખનો સાગર ઉભરાઇ જાય છે.

આ માંગલીક ઉત્સવ સમાપ્ત થયા પછી પોતાના બાપ ઉપર જીવનમ ગુજરનાર ચોકીવાનોને પકડી મંગાવી તેને માનસિંહે કહ્યું કે અરે અંડલો ! તમે મારા ન્યાયવંત રાજ્યને તમારા કુકર્મોથી કલંક લગાડી કાળજીથી કાળો ડાઘ લગાડ્યો છ, રાતના શેહેરમાં પ્રવેશ ન કરી શકનારા અજાણ્યા મુસાફરોને તેની દોલત સાફ નાશ કરો છે. માટે તમને કાંઈ પણ દયા કર્યા વગર એકદમ ફાંસી લટકારી દેવાનો હુકમ કરવામાં આવે છે.

આ ચોકીવાનોને આની સખ્ત શીક્ષા ન કરવા માટે અભયસિંહે કહ્યું કે, બાપ આજે ઘણે ઘણે વરસે આપણે પરસ્પર કુશળ ભેટ્યા તેની ખુશાલીને વખતે દેહાંતદંડની શીક્ષા અધીત છે.

એટલામાં પહેલા વાણીયાઓ આવી નમન કરી ઉભા તેને જોઈ માનસિંહે કહ્યું કે અરે દુરાચારી પાપીઓ ! નીચ તરકડીઓ ! ધીકાર છે તમારા માતપીતાને અને તમારા ધરમને જેણે પોતાની સત્તાથી જવામાં તમારે દાણ માફ કરાવી મોટા નફા અપાવ્યો તેનેજ ઝેર દઇ મારી નાંખીને તેની પરણેલી સ્ત્રી સાથે મારો વિવાહ કરી મને પાપના અને અપકીર્તિના દરીયામાં હમેશને માટે કુખાવવા તૈયાર થયા માટે જો કે તમારી પર કાંઈ દયા કરવી બાજબી નથી છતાં આ મારો બાપ મને સહીસહામત મળ્યો તેની ખુશાલીમાં તમારે માત્ર ધરખાર અને માલ મિલકત જપ્ત કરીને જનમ દેશનીકાલની સજા કઈ છું. એ પછી વાણીયાઓ તથા ખુની દરયાનીને દેશની હદના બહાર કાઢી મુક્યા.

ઘોડેક સમય વિત્યા બાદ જોધપુરનો રાજા અમરસિંહ, લાખો વજુઝારો અને તેની પુત્રી રંભાવતી, લાલસિંહ ધુતારો અને તેની પુત્રી ધુતણા, આ બધાઓ માનસિંહના દરખારમાં દાખલ થયા. આ બધાનો સત્કાર કરી યોગ્ય આસન આપી માનસિંહે ખેસાડ્યા પછી પોતાના પિતાના ચરણમાં મસ્તક નમાવી કહ્યું કે, ઓ અમારા પરમ પુણ્ય તિર્થંક પિતાહું ! આ તમારા ઉત્તમ બાળકોનો અઘ્તાન દેશમાં થયેલો અપરાધ ક્ષમા કરી દયાની નજર કરો. પોતાના પુત્રોની આવી નમ્રવાણી સાંભળીને તેણે કહ્યું કે મારા કુળદીપક કુમારો, તમારો બાળપણમાં થયેલો અપરાધ ક્ષમા કરી કહું છું કે તમારે માટે આતુર થયેલી જોધપુરની પ્રજાને આનંદ આપવા હવે તમે પાછા ફરો આવા.

મા• આ•—પિતાજી હાલતો આ થોડા દીન અહીં રહો પછી
અમે આપની આજ્ઞા મુજબ કરવા તૈયાર છઈએ

અજીત—આ વિદેશવાસીઓ કોણુ છે ?

લાલ—મહારાજાધરાજ ધુતારપણુનો આ લાલસિંહ આપને
વિનંતી કરે છે કે મારી પુત્રીને આપના કુંવર માનાસહજી ગંધર્વ
જગનથી વરેલા છે તે હવે યથાવિધી પાણીગ્રહણ કરવા આપ
આજ્ઞા આપશો.

લાખો—પૃથ્વીપતિ બયંકર વનમાં સર્પ દંશથી શબ્દવત થએલા
આપના નાના કુંવર અભયસિંહને વરીને આજ સુધી મારી સાથે
રહેલી આ પુત્રીનું યથાવિધી પાણીગ્રહણ થવા આજ્ઞા આપશો.

હંસા—પિતાજી સ્વયંવર મંડપમાં અનેક રાજા રાણીઓની મ-
ધ્યમાં કુંભાર પુત્ર વણિકના તોકર અને જાદુગર જાણી આપણા
નાના પુત્ર સાથે યથાવિધી વરેલી આ જવાની રાજપુત્રીને આપની
કુળવધુમાં દાખલ ગણવાની રજા આપશો.

સખી—પિતાજી આપના નાના પુત્રનો પ્રાણુ ઉગારી વિયોગી
ઉભય બંધુઓનો સંયોગ કરાવવાથી આપના વડીલ પુત્રે વચનથી વરી
પટરાણી કરેલી આ હંસાવલી સખીને કુળ વધુમાં લેખી કૃતાર્થ કરશે
એવી વિનંતી છે.

રાજા—આહા આજે હર્ષનો સાગર જલકર્યો છે. આ બધું વર્ણન
સંભળી હર્ષથી હું ઘેસા જેવો બન્યો છું. મારા પ્યારા પુત્રના મિ-
લાપની ખુશાલીમાં સર્વની મનેચ્છા પુરી કરવાની હું રજા આપું છું,
તેથી આ મારા વડા પુત્રે લાલસિંહની પુત્રીને તથા હંસાવલીની સ-
ખીને યથા વિધીથી ગ્રહણ કરી માફ અસહનું રાજ્ય સંભાળવા જોધ-
પુર આવવું તેમજ આ મારા નાના પુત્રે વણુઝારાની પુત્રીને અને
જવાની રાજ કન્યાને વિધિપુર્વક વરી અહીંનું રાજ્ય ચલાવવું

આ પછી જોધપુરના રાજા અજીતસિંહે અભયસિંહને રાજ્યાભિ-
ષેક કરીને વડીલ પુત્ર માનસિંહને સાથે લઈ વાજતે ગાજતે ધામધુમની
સાથે જોધપુરમાં આગ્યા. જોધપુરની પ્રજાએ પુણ્યનો વૃષ્ટિ કરી વધાવી
લઈ આનંદ રૂપી સાગરમાં ઉછળવા લાગી. અજીતસિંહે જોધપુરનું
રાજ્ય માનસિંહને સોંપી પોતે પોતાની બાકી રહેલી જીંદગી બગવત-
સ્મરણમાં કાઢવા માટે એકાંતવાસ કીધો.

સમાપ્ત.

પિશાચ-મંદિર.

(સચિત્ર મનોરંજક નવલકથા).

રેનોહઝઝૂત 'ખાંડરટેચુ' અથવા 'વર્જન્સકીસ' એ નામની અગ્રેજ નવલકથા ઉપરથી આ નવલકથા શ્રી ચુનીલાલ વર્ધમાન શાહે ગુજરાતીમાં લખી છે, અને થોડા વખતમાંજ તેની એક આવૃત્તિ ખપી જવાથી આ બીજી આવૃત્તિ પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવી છે. ગુજરાતના રાજા વીરધવળના સમયમાં રાજપૂતસ્થાનમાં એક સ્થળે શાકત પંથાનુયાયીઓ કેવા બળવાન થઈ પડ્યા હતા તથા તેઓ પોતાની કુબ્જ-બીભત્સ વાસનાઓને તૃપ્ત કરવાને બોળાં યુવક-યુવતીઓને પોતાની જાળમાં સપડાવી તેઓ પર કેવા અત્યાચારો ગુમરી રહ્યા હતા તે હૃદયદ્રાવક વર્ણન આ નવલકથામાં આવે છે. કયાનો નાયક શાકતોના પંજમાં સપડાએલી બાળાઓને બચાવવાને કેવાં જોખમો ખેડે છે, કેવાં અદ્ભુત પરાક્રમો કરે છે અને તમાં અનેક વાર નાસી-પાસી મેળવીને હેવટ ફેરી રોતે કુબ્જોને જોર કરે છે તેનું કથાનક વાંચતાં વાંચનારનાં રોમ થથરી ઉઠ્યા વિના રહેતાં નથી. વીરોત્તમ નામનો એક બહાદુર નર કુબ્જ શાકત ધર્મગુરૂ તથા તેની સાથે મળી મએલા રાજાઓનું બળ તોડવાને ફેટલું જોખમ ખેડે છે અને કેવા ચતુરા-ધૃતિ, બાહુબળથી તેમજ સત્યનિષ્ઠતાના પોતાના શુભ હેતુમાં પાર પડે છે તેની વગત વાચકને રસમાં કુબાહુત બનાવી મેલે છે અને એક પ્રકરણ પૂરે થતાં બીજું પ્રકરણ વાંચનારો લોભ હરકોઈ વાચકથી થોભાવી શકાતો નથી ! શાકત ધર્મ ગુરૂ કલિકાચાર્ય, દેવી સરોજિની, કલિકાદેવી તથા જમની નામની વિચિત્ર સ્વરૂપ ધરનારી બ્રહ્મો, ઇત્યાદિ પાત્રો, બદ-કંચુકી, ભક્તમત્ત, રાજકન્યા અલકકુમારી, જીવતાં મનુષ્યોનાં બાળદાન, ઉપર બળિદાન, બ્યાનક ચક્રચંત્ર, ઇત્યાદિને ભગતા પ્રસંગો વાર્તાને રસ તથા બોધથી જીવકારી મૂકે છે. 'પિશાચમંદિર' ની વાર્તા પૂરી વાંચનારને તે એક કરતાં વધારે વાર વાંચ્યા વિના તૃપ્તિ થઈ જ નથી એને પ્રત્યેક વાંચનારે તેને રસથી બરપૂર નવલકથા તરીકે ઓળખાવી છે. આ પુસ્તકમાં તેના નમુનાનાં પાનાં આપવામાં આવ્યાં છે તે વાંચવાથી ખાત્રી થશેજ. સુંદર આકર્ષક પાંચ ફોટોગ્રાફિક ચિત્રો મહંમદ ચિત્રકાર ૧મ. ત્રિભુવન પટેલના હાથે આલેખાવીને આપવામાં આવેલાં છે પૃથ સંખ્યા ૨૮૪ સોનેરી પાકું પુંકું છતાં કિંમત માત્ર રૂ. ૩૦ પોરટેજ ૬ આના. આજેજ મંગાવી વાંચો.

મળવાનું ઠેકાણું--

મહાદેવ રામચંદ્ર જગુબે

ત્રણ હરવાળ-અમદાવાદ.

